

Eğitim, Bilim, Kültür ve Sanat Dergisi

E-ISSN : 2687-2358

2024/2

Peyzaj Mimarlığı Eğitim ve Bilim Derneği (PEMDER) / Journal of Landscape - Vol.6 2024-2

PEYZAJ

Eğitim, Bilim, Kültür ve Sanat Dergisi

PEYZAJ - Eğitim, Bilim, Kültür ve Sanat Dergisi 6/2 (2024)

Yayın Sahibi

Peyzaj Mimarlığı Eğitim ve Bilim Derneği

Editör

Doç.Dr. Mustafa Artar

Editör Yardımcıları

Doç.Dr. Mert Ekşi

Doç.Dr. Pınar Gültekin

Doç.Dr. Didem Dizdaroğlu

Teknik Sorumlu ve Dil Editörü

Prof.Dr. Veli Ortaçesme - Doç.Dr. Mustafa Artar

Dizgi Sorumlusu ve Sekreteryası

M.Artar – P.Gültekin – A.B.Bulut

Yayın Kurulu

Adnan Uzun	Işık Üniv.
Alper Çabuk	Eskişehir Teknik Üniv.
Aslı Güneş	Izmir Demokrasi Üniv.
Barış Kara	Aydın Adnan Menderes Üniv.
Başak Özer	Çankırı Karatekin Üniv.
Bayram Niyami Nayim	Bartın Üniv.
Bülent Deniz	Aydın Adnan Menderes Üniv.
Çiğdem Kaptan Ayhan	Çanakkale Onsekiz Mart Üniv.
Demet Demiroğlu	Kilis 7 Aralık Üniv.
Emrah Yalçınalp	Karadeniz Teknik Üniv.
Erhan Vecdi Küçükerbaş	Ege Üniv.
Halide Candan Zülfikar	İstanbul Üniv.
Işık Sezen	Atatürk Üniv.
Mehmet Kıvanç Ak	Düzce Üniv.
Meliha Aklıbaşında	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniv.
Meltem Erdem Kaya	İstanbul Teknik Üniv.
Murat Akten	Süleyman Demirel Üniv.
Murat Memlük	Mdesign
Mustafa Var	Yıldız Teknik Üniv.
Oğuz Yılmaz	Ankara Üniv.
Sertaç Güngör	Selçuk Üniv.
Sevgi Görmüş Cengiz	Inönü Üniv.
Şule Kısakürek	KMaraş Sütçü Imam Üni.
Tahsin Yılmaz	Akdeniz Üniv.
Veli Ortaçesme	Akdeniz Üniv.

6/2 (2024) Sayı Hakem Kurulu

Anıl Akın Tanrıöver	Bursa Teknik Üniv.
Arzu Altuntaş	Siirt Üniv.
Bige Şimşek İlhan	İstanbul Medipol Üni.
Ebru Erbaş Gürler	İstanbul Teknik Üni.
Emral Mutlu	Atatürk Üniv.
Fizyon Sönmez Erdoğan	Mustafa Kemal Üniv.
Müge Ünal Çilek	Fırat Üniv.
Okan Yeler	Van Yüzüncü Yıl Üniv.
Orhun Soydan	Mehmet Akif Üniv.
Özgür Kamer Aksoy	Aydın Adnan Menderes Üniv.
Sara Demir	Bursa Teknik Üniv.
Sertaç Güngör	Selçuk Üniv.

*Kapak Tasarım- M.Artar

<https://dergipark.org.tr/peyzaj> adresinden dergiye ilişkin bilgilere ve makalelerin tam metnine ücretsiz ulaşılabilir.

PEYZAJ - Eğitim, Bilim, Kültür ve Sanat Dergisi yılda iki kez yayınlanan ulusal hakemli bir dergidir.

Yazışma Adresi

PEYZAJ - Eğitim, Bilim, Kültür ve Sanat Dergisi Editörlüğü
Bartın Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü 74100 Bartın
Tel : +90.378.223 51 20 / Faks: +90.378.223 50 65

PEYZAJ

Eğitim, Bilim, Kültür ve Sanat Dergisi

PEYZAJ - Eğitim, Bilim, Kültür ve Sanat Dergisi 6/2 (2024)

PEYZAJ - Eğitim, Bilim, Kültür ve Sanat Dergisi, Peyzaj Mimarlığı ve genel olarak peyzajlarla ilgili konularda araştırma makalelerine ve nitelikli derleme makalelere yer vermektedir. Dergimiz, içeriğinde daha çok çizim ve görsellerin yer aldığı, akademisyenlerin yanı sıra öğrencilerimizin ve meslektaşlarımızın da yararlanabileceği bir bilimsel ve uygulamaya yönelik yayın olarak planlanmıştır. Akademi-Sektör-ğrenci iş birliklerinin güçlendirilmesi amacıyla yılda iki kez çıkarılan dergide tematik odak konularının yanı sıra PEMDER etkinlikleri ve dünya Peyzaj Mimarlığı gündemine de yer verilecektir.

Dergimizin 2024/2 sayısı peyzaj mimarlığı kavramı, kentsel dirençlilik ve donatı elemanlarından sağlık yapıları ve algısal restorasyon konularına özgün araştırma ve derlemeleri içermektedir. 2024/2 sayımıza katkı sunan tüm ğretim elemanları, yayın ve hakem kurulu yeleri ve meslektaşlarımıza teşekkür ederiz.

Doç.Dr. Mustafa Artar
Editör
31.12.2024

Makale / Yazar / Tür

Sayfa

Kent Donatılarında Oturma Elemanlarının Tasarım İlkeleri Bağlamında İncelenmesi: Van İli Örneği <u>Göksel Ulay, Berfin Taysun İtah</u> (Araştırma Makalesi)	73-85
Ekolojik Bakış Açısıyla Kentsel Dirençlilik Kavramının İrdelenmesi <u>Fizyon Sönmez Erdoğan</u> (Derleme)	86-95
Okul Yeşil Alan Kalitesi ile Öğrencilerin Algısal Restorasyon Ve Psiko-Sosyal Sağlıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi <u>Abdullah Akpınar</u> (Araştırma Makalesi)	96-108
Peyzaj Aydınlatma Tasarımlarında Mekan Dizimi İle Uygun Konum Tespiti: Van/İpekyolu Öğretmen Okulu Parkı Üzerinde Bir Çalışma <u>Okan Yeler, Şevin Bayram, Serkan Kemeç</u> (Araştırma Makalesi)	109-121
Tarihi Sağlık Yapılarının Peyzaj Restorasyonu: Heybeliada Sanatoryumu Örneği <u>Havva Gonca Kaynak Altungüzün, Meryem Atik</u> (Derleme)	122-139
Peyzaj Kavramına Dair Farklı Yaklaşımlar ve Kültürel Miras Anlayışında Peyzajın Yeri Çevre ve Kültür <u>Yasemin Aydoğdu</u> (Araştırma Makalesi)	140-153

KENT DONATILARINDAN OTURMA ELEMANLARININ TASARIM İLKELERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: VAN İLİ ÖRNEĞİ

Göksel ULAY¹ Berfin TAYSUN İTAH²

¹Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van Meslek Yüksekokulu, Van. g.ulay@yyu.edu.tr

²Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, FBE, Peyzaj Mimarlığı ABD, Van. berfin122@gmail.com

Öz

İnsanlar, yaşadıkları kentlerde gündelik yaşamlarını sürdürürken halka açık kullanım alanlarını ve bu alanlarda mevcut olan kent donatılarını sıklıkla kullanırlar. Kullanıcıların temel ihtiyaçlarından biri olan oturma eylemini gerçekleştirmek için ortaya çıkan kent donatılarının temel yapı taşı olan oturma elemanlarının tasarım aşamasında insanın fiziksel yapısı ve standartları dikkate alınarak üretilmesi çok önemlidir. Bu çalışmada, Van kentinin Maraş Caddesi ve Cumhuriyet Caddesi üzerinde konumlandırılan oturma elemanları tasarım ilkeleri kapsamında işlevsellik, estetik, malzeme seçimi, mekan ilişkisi vb. doğrultusunda incelenmiş, pozitif ve negatif yönleri tartışılarak alternatif çözüm önerileri sunulmuştur. Çalışma alanı insan sirkülasyonunun fazla olması ve tasarlanan donatı elemanlarının sıklıkla kullanılmasından yola çıkılarak seçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasarım, Kent Donatıları, Oturma Elemanı, Sürdürülebilirlik, Van.

EXAMINATION OF SEATING ELEMENTS IN URBAN EQUIPMENT IN THE CONTEXT OF DESIGN PRINCIPLES: VAN EXAMPLE

Absract

People frequently use public areas and urban furniture in these areas while continuing their daily lives. It is very important that the seating elements that serve the act of sitting, which is one of the basic needs of the users, are produced by considering the physical structure and standards of the human being during the design phase. In this study, the seating elements located on Maraş Street and Cumhuriyet Street in Van City were examined within the scope of design principles in terms of functionality, aesthetics, material selection, spatial relationship, etc., and alternative design solutions were presented by discussing their positive and negative aspects. The study area was selected based on the high human circulation and the frequent use of the designed furniture.

Keywords: Design, Urban Equipment, Sitting Element, Sustainability, Van.

1. Giriş

Kentte yaşayan insanlar, gündelik yaşamını sürdürürken kentin halka açık yerlerinde sosyal ve kültürel yaşamdaki faaliyetlerini devam ettirir. Yaşam faaliyetlerinin devam ettiği kamusal alanlar; sokaklar, avlular, meydanlar, parklar gibi birçok mekân ve mekân donatısını da içinde barındırmaktadır. (Açıkel ve Bakır, 2022) Kentsel donatı elemanları, kent dekorasyonunun hareketlenmesinde önemli bir role sahiptir. (Aykut, 1997). Kentsel donatı elemanlarının işlevselliği doğrultusunda, güven veren, sağlıklı, davetkâr, ait olduğu bölgenin şartlarına uygun, renk ve biçim özelliklerine uygun kullanımı rahat olarak tasarlanmalıdır (Bulduk, 2012).

Yaşadığımız çevrenin, kullandığımız objelerin insanın fiziksel yapısına ve ölçülerine bağlı olarak tasarlanması, mekânsal açıdan olumlu etki yaratmasını sağlamaktadır (Jackson, 2003). Etkili bir çevre tasarımı, kullanıcıların temel ihtiyaçlarına ve davranışlarına karşılık verebilecek nitelikte ve ölçüde olmalıdır (Karayılmazlar ve Çelikyay, 2019). Çünkü insanın ergonomik yapısı ve psikolojik davranışları kentsel planlama ve tasarım aşamasında önemli birer unsurdur (Rutledge, 1985). Bu çerçevede Fusaro ve ark. (2018) tasarladıkları kent mobilyası prototipinin sadece fiziksel çevreyi değil aynı zamanda onun psikoakustik algısını da olumlu yönde etkileyebileceğini bildirmişlerdir.

Kent bağlamında incelendiğinde oturma elemanları; çevreyi özelleştiren, tanımlayan ve belirleyici nitelikleri sebebiyle çok önemlidir. Belirli bir düzende incelenen, ait oldukları çevre ile güçlü ilişki kurarak bir bütünlük oluşturan kent öğelerinden donatı elemanları, kendi aralarında kurdukları dil uyumu aracılığıyla bir kentin kimliğinin ortaya çıkmasına katkı sağlayan ve insanların o kentte yaşamaya karar vermesinde önemli olguların

başında gelmektedir (Oke, 1988;). Bu sebepten dolayı, kentsel donatı elemanları, birer tasarım ürünü olarak incelenmelerini sağlayacak, birbirleriyle ve buldukları mekanlarla güçlü ilişkiler kuracak bazı yaklaşımlara ihtiyaç vardır (Bayraktar vd., 2008). Kent mobilyalarının fiziki yerleşimleri sebebiyle kent kullanıcılarının algılaması, kentsel ilişkilerin yoğun olduğu mekanlar bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, tutarlı bir kent kimliğinin ortaya çıkmasında kent mobilyalarının bilinçli tasarlanması oldukça önemlidir (Güneş, 2005).

Bu bağlamda Ulay ve Yeler (2020), kent mobilyaları tasarımında yerel yönetim temsilcileri ile mimarlar, peyzaj mimarları, endüstri ürünleri tasarımcıları, malzeme mühendisleri gibi meslek uzmanları ve mobilya üreticilerinin işbirliğinin önemine vurgu yapmıştır. Bu uzman grupların öncelikle kendi aralarında iletişim kurarak organize olmaları ve sonrasında doğrudan son kullanıcı halkın katılımını sağlamaları gerekmektedir (Golany, 1996; Güneş, 2005; Ulay ve Yeler, 2020). Bütünsel bakış hem kentlileri mutlu edici sonuçlara götürecektir ve hem de kentlerin kimliklerini tamamlayacağı bildirilmektedir (Şatır ve Korkmaz, 2005). Nitekim Kayahan (2023)'de Bartın'a özel oturma elemanı ve diğer kent mobilyası tasarımlarını gerçekleştirmiştir.

Bu çalışmada; yüksek göç ve nüfus yoğunluğuna sahip ve insan sirkülasyonu fazla olan Van ilinin kullanımı yoğun caddelerinin başında gelen Maraş Caddesi ve Cumhuriyet caddesi aksları üzerinde konumlandırılmış oturma elemanları; işlevsellik, estetik, malzeme, performans, sağlamlık, kolay bakım, mekan ilişkisi ve geri dönüştürülebilirlik başlıkları altında 7 temel tasarım ilkesi kapsamında tablolar halinde incelenmiş, aynı bölgelerde bulunan benzer özelliklere sahip oturma elemanları bir arada değerlendirilmiş ve karşılaştırılmıştır (Taysun İtaç ve Ulay, 2024). Sonuç olarak temel tasarım ilkeleri

kapsamında pozitif ve negatif etkileri göz önünde bulundurularak var olan tasarımların nasıl iyileştirebileceğine ve yapılacak yeni oturma elemanlarının tasarımlarında nelere dikkat edilebileceğine dair öneriler sunulmuştur.

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Çalışma Alanı

Bu araştırmada, çalışma alanı olarak son zamanlarda nüfus yoğunluğu gittikçe artan, çevre illerden ve yurt dışından çokça turist alan Van ilinin merkezinde konumlandırılmış, insan sirkülasyonu yüksek Maraş Caddesi ve Cumhuriyet Caddesi aksları seçilmiştir. Seçilen bu akslar üzerinde bulunan, kent donatılarının temel yapı taşlarını oluşturan oturma elemanları, kent mobilyalarında 7 temel tasarım ilkeleri kapsamında incelenmiş sonrasında eksikliklerin irdelenmesi ve öneriler sunulması amaçlanmıştır.

Şekil 1. Maraş Caddesi ve Cumhuriyet Caddesi Aksını gösteren görsel (Googleearth, 2024)

2.2. Yöntem

Araştırmada literatür taraması yapıldıktan sonra Van kent merkezindeki Cumhuriyet Caddesi ve Maraş Caddesi üzerinde konumlandırılan oturma elemanları, Şekil 1 ve 11'deki gibi bölgesel olarak numaralandırılmış ve fotoğraflanmıştır. Aynı bölgede benzer özelliklere sahip donatılar aşağıdaki

örnek Tablo 1'deki gibi karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Değerlerini Anlatan İmgeler

	İŞLEVSELLİK	■	■	■			
	ESTETİK	■	■	■			
	MALZEME	■	■	■			
	SAĞLAMLIK/ KOLAY BAKIM	■	■	■			
	PERFORMANS	■	■	■			
	MEKAN İLİŞKİSİ	■	■	■			
	GERİ	■	■	■			
	DÖNÜŞÜRÜLEBİLİRLİK	■	■	■			

■	Çok Etkili
■	Etkili
■	Az Etkili

Oluşturulan tablolardaki imgeler, koyu renkten açık renge doğru gittikçe etki oranının azaldığını göstermektedir. Çalışma kapsamındaki oturma elemanları tek tek tasarım kriterlerine göre değerlendirilmek suretiyle veriler elde edilmiştir.

2.3. Kent Mobilyalarında Tasarım İlkeleri

2.3.1. İşlevsellik

İşlev (fonksiyon), en temel olarak ortaya çıkan ürünün bir amaca hizmet etmesidir. İyi bir tasarım yaratmak, işlevselliğin ve estetik tasarımın başarılı bir şekilde bir araya gelmesiyle oluşturulabilir. (Montgomery, 1998). Mekan tasarımlarında işleve göre kullanılan donatı elemanları, karmaşayı önlemiş olur. Bu sayede kullanıcı uyumlu, özgün ve kullanışlı ürünler ortaya çıkar.

Tasarımlar, işlevsel ve estetik bağlamların bir arada olmasıyla oluşmaktadır. Bir sisteme sahip olan tasarımlarda, bu sistemde yer alan bileşenlerin neler olduğu, sistem yapısının nelere göre ortaya çıktığı sistemin nasıl ayakta olduğu ve işlevlerinin neler oldu çok önemlidir. Tasarım yapılırken düşünülmesi gereken ilk şey onun ne için kullanılacağı yani işlevidir (Ertaş, 2007). "Kullanılmayan çatı olmamalı" sloganı ile tasarlanan bir otobüs duvarı Hollanda'da otobüs durağında kendini göstermiştir (Üstündağ ve ark., 2023).

Şekil 1 ve 2'deki oturma elemanlarının işlevleri değerlendirilecek olursa insanların dinlenme ihtiyacını karşılayacak nitelikte olup oturma eylemine hizmet etmektedir.

Şekil 2. Ahşap oturma elemanı, (Anonim, 2024)

Şekil 3. Metal oturma elemanı, (Anonim, 2024)

2.3.2. Estetik

Kent mobilyaları, kentsel mekânlar için sadece işlevsel değil, aynı zamanda tamamlayan ve tanımlayan görsel amaçlı kent öğeleri olarak önem taşımaktadır.

Özellikle görsel amaçlı olarak kullanılan kent mobilyaları yer aldıkları mekânları olumlu yönde etkilerken, sadece işlevsel amaçlı olan, ancak herhangi bir estetik kaygı taşımayan kent mobilyaları çevreyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Olumlu ve olumsuz yönde oluşan bu etkiler kent mobilyalarının yoğun olarak kullanıldığı yerlerde kendini daha çok göstermekte ve kent kimliğine de yansımaktadır (Aksu, 1998).

Mekân kurgusunda estetik önemli bir öğedir ve bulunması gereken bir kavramdır. Mekân tasarımlarında belli bir güzellik ölçütü aranmakta, mekânların estetik bağlamında kullanıcılara haz ve heyecan yaratması o mekanın yaşanabilir özelliğini yükseltmektedir. İşlev, biçim ve estetik bir arada güçlü bir ilişki içerisindedir (Ayyıldız, 1996). Örneğin Şekil 4'deki kent donatıları estetik açıdan kullanıcıların dikkatini çekebilir.

Şekil 4. Ahşap oturma elemanı, (Anonim, 2024)

2.3.3 Malzeme

Tasarımda malzeme seçimi, yalnızca işlevselliği optimize etmek için değil, aynı zamanda tasarlanan üründe istenen etkinin elde edilmesini sağlamak için de önemlidir. Malzeme çeşitliliği farklı formlar oluşturabilir, ürünün görsel kalitesini artırabilir ve tasarımı zenginleştirebilir. (Ertaş ve Bayazıt, 2004).

Kullanılan malzemenin sürdürülebilirlik açısından geri dönüşümü kolay, hammaddesi doğaya zarar vermeyen, toksik ve tehlikeli hammaddelerden kaçınan, bakımı kolay olması oldukça önemlidir. Bölgenin iklim koşullarına uygun, dış hava koşullarına dayanıklı ürünler seçilmelidir. Kent mobilyaları tasarlanırken kullanılan malzemelerin

doğal ve yapay olması kullanıcı psikolojisi üzerinde etki yaratabilmektedir (Ulay ve Yeler, 2022). Örnek verilecek olursa, Şekil 5'deki doğal malzemelerden olan ahşap malzeme, huzur ve dinlenme hissiyatı yaratırken, seramik malzeme yaratıcılığı ve hayal gücünü artırır, beton uyarır ve güven duygusu oluşturur. Yapay malzemelerden bir tanesi olan plastik ise, kullanıldığı ortamda modern bir hava oluşturulmasını sağlayabilir (Dascalu, 2011).

Şekil 5. Oturma ve döşeme elemanı, (Anonim, 2024)

Araştırmacılar günümüzde kent mobilyalarında ahşap ve ahşap kompozit malzemelerin kullanımı oldukça yaygın olduğunu bildirmişlerdir (Dilik ve Gürsoy, 2017; Yeler ve ark., 2022; Kayahan, 2023). Karadağ ve ark. (2009; 2017) Türkiye'de peyzaj sektöründe ahşap malzeme kullanımına ilişkin mevcut durumda; ahşabın peyzaj sektöründe yeterince tanınmadığını ve bu nedenle kullanılmadığını bildirmişlerdir. Nihayetinde, ahşap malzeme seçiminin bilgi temelinde yapılması ve ahşap malzeme kullanım oranının artırılması için öneriler sunmuşlardır.

2.3.3. Sağlık/Kolay Bakım

Kent mobilyaları doğa koşullarına ve kazalara karşı dayanıklı olmalıdırlar. Yerleştirilecekleri

alanların iklim koşulları iyi bilinmeli ve bu doğrultuda bilinçli malzeme seçilmelidir.

Kent içi küçük ölçekli kazalara karşı ise dayanıklı ve sağlam olmalıdırlar (Karslı&Öztürk, 2019). Şekil 6'daki kent donatısı iki farklı işlevin yanında farklı malzemelerden oluşmakta ve sağlam olduğu söylenebilir.

Şekil 6. Oturma Elemanı, (Anonim, 2024)

2.3.5 Performans

Kentsel mekana konan bu elemanlar sürekli olarak kullanılır ve işlevlerini doğru bir şekilde yerine getiriyor olmalıdırlar. Oturma elemanlarına ait birleştirmelerin performansları malzemeye (Tankut et. al, 2014), buldukları mekan ve onlardan beklenen işlevler ile bağlantılıdır (Yaylalı, 1998).

Şekil 7'deki gibi en az hammadde ile tasarlanıp en yüksek verimin alındığı ürünler sürdürülebilir özelliktedirler. Tasarım açısından bakıldığında, nesnelerin minimum parça sayısı ve malzeme ile, üretimi kolay olması, yüksek düzeyde verimlilik içermesi gibi önlemlerin yayılmasının sağlamak önemlidir (Şatır, 2015)

Şekil 7. Oturma Elemanı, (Anonim,2024)

2.3.6 Mekan İlişkisi

Tasarım aşamasında bazı kararlar verilirken mekâna yerleşim düzeni veya konumu da düşünülmelidir. Kent mobilyaları işlevlerini yerine getiremeyecekleri mekanlara konulmamalıdır. Elemanlar fark edilebilmeleri için algılanması kolay, görülebilir yerlerde olmalıdır. Örneğin Şekil 8'de yer verilen donatı ulaşılabilir ve algılanabilir bir konumda yer almaktadır. Kent mobilyalarının yerleştirileceği alanların genel olarak iklim, hakim rüzgar gibi detayların bilinmesi önemlidir. Kentsel mekanda "yer" kavramının oluşmasını sağlamakta önemli bir rolü olan kent mobilyaları kentlilerin zihinlerinde imgeleri çok kolay etkilemektedir (Yaylalı, 1998).

Şekil 8. Oturma ve Döşeme Elemanı, (Anonim,2024)

2.3.7 Geri Dönüşüme Uygunluk

Sürdürülebilir tasarım açısından malzemenin doğa içinde çözülerek döngünün bir halkası haline

gelmesi çok önemlidir. Bazı malzemelerin üretimlerinde, döngüde yer almamalarından dolayı doğada sürekli biriken geri dönüşümsüz atıklar, ekolojik dengeye zarar vererek küresel ısınmaya ve birçok çevresel soruna neden olmaktadır.

Ahşap, ergitilerek yeniden kullanılan çelik gibi metal malzemelerin geri dönüşebilirlikleri ya da inşaat yıkımında elde edilen beton ve taş malzemenin yeniden kullanımı ekolojik açıdan olumlu sayılabilecek örneklerdir. Mobilya tasarımında, kullanılan farklı malzeme sayısını azaltmak ve kompozit yerine doğal malzemeleri tercih etmek geri dönüşüm sırasında ortaya çıkabilecek "malzeme kirliliği" sorununu ortadan kaldırmaktadır (Zor, 2019). Farklı bileşenlerden meydana gelen geri dönüştürülmüş malzemeler (özellikle farklı polimer karışımlar) malzeme kirliliği nedeniyle önceden tahmin edilemeyen karakteristik davranışlar göstermekte ve sadece sınırlı uygulamalarda kullanılmalıdır (Karlı T., 2008). Şekil 9'daki görselde yer alan donatı geri dönüşümü çok kolay olan ahşap malzemedir tasarlanmıştır.

Şekil 9. Oturma Elemanı, (Anonim, 2024)

3. Bulgular ve Tartışma

Araştırma kapsamında Van ilinin insan sirkülasyonu fazla olan Şekil 10'da gösterilen Maraş

Caddesi ve Cumhuriyet Caddesi aksları üzerinde konumlandırılan oturma elemanları buldukları bölgelere göre numaralandırılmış ve bu bölgelerde konumlandırılmış, benzer özelliklere sahip olan oturma elemanları, tablolar halinde 7 temel tasarım ilkeleri bağlamında incelenmiş ve karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

Şekil 10. Van Cumhuriyet ve Maraş Caddeleri Üzerinde Bulunan Oturma Elemanlarının Konumlarını Belirten Görsel, (GoogleEarth, 2024)

Araştırma kapsamında Cumhuriyet Caddesi ve Maraş Caddesi Üzerinde konumlandırılan oturma elemanları, bölgesel olarak numaralandırılmış ve aynı bölgede benzer özelliklere sahip donatılar aynı tablo içerisinde karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Oluşturulan tablolardaki imgeler, koyu renkten açık renge doğru gittikçe etki oranının azaldığını göstermektedir.

Tablo 2 Tablo Değerlerini Anlatan İmgeler

	Çok Etkili
	Etkili
	Az Etkili

1. Bölgede bulunan Oturma Elemanları:

Tablo 3 1. bölgede bulunan benzer özelliklere sahip oturma elemanları (A-B)

TASARIM İLKELERİ	TASARIM İLKELERİ	
	A	B
İŞLEVSELLİK		
ESTETİK		
MALZEME		
SAĞLAMLIK/ KOLAY BAKIM		
PERFORMANS		
MEKAN İLİŞKİSİ		
GERİ DÖNÜŞTÜRÜLEBİLİRLİK		

İlk olarak Maraş Caddesi Semaver Kavşağı etrafında kaldırım üzerine konumlandırılmış aynı forma, boyuta sahip A ve B kodlu banklar bir arada incelenmiştir. Sayıca bölge ihtiyacına kıyasla oldukça yetersiz kalan oturma elemanları; işlevsellik ve estetik açıdan bakıldığı zaman çok temel bir tasarıma sahip estetik kaygı güdülmeden üretildiği söylenebilir. Ahşap ve metal malzeme tercihi sağlık açısından avantaj sağlamak ve geri dönüştürülebilirlik açısından pozitif bir etki bırakmaktadır. Ancak üstü açık bir tasarıma sahip olması sebebiyle iklim şartlarına uygunluğu sorgulanmalı, aynı zamanda yola oldukça yakın konumlandırılmış olması kullanıcı güvenliği açısından tehlike oluşturabileceği düşünülmektedir. Bu durum oturma elemanlarının mekân ilişkisinin çok zayıf olduğunu göstermektedir.

2. Bölgede Bulunan Oturma Elemanları:

Tablo 4 2. bölgede bulunan benzer özelliklere sahip oturma elemanları (A-B-C)

TASARIM İLKELERİ	A	B	C
İŞLEVSELLİK	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒
ESTETİK	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒
MALZEME	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒
SAĞLAMLIK/ KOLAY BAKIM	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒
PERFORMANS	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒
MEKAN İLİŞKİSİ	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒
GERİ DÖNÜŞTÜRÜLEBİLİRLİK	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒

Maraş Caddesi üzerinde bulunan geniş yüz ölçümüne ve yoğun kullanıma sahip Kent Park içerisinde kullanılan oturma elemanları incelendiğinde, üstü kapalı, farklı malzeme, boyut ve tasarıma sahip üç farklı örnek bir arada incelenmiştir. A kodlu örnekte görülen karşılıklı oturma birimlerinin ortak bir masa ve üst örtü ile bitişik bir oturma elemanı bulunmaktadır. B kodlu örnekte ise daha fazla oturma alanına sahip, sekizgen formunda ferforje tasarımıyla dikkat çeken üst örtülü bir tasarım görülmektedir. C kodlu görselde ise tek bir oturma birimine sahip üstü kapalı ahşap ve demir kullanımına sahip bir bank tasarımı görülmektedir. Bu üç oturma elemanı birlikte değerlendirilecek olursa, işlevsellik açısından ilk oturma elemanı karşılıklı oturma birimlerine sahip ve ortasında bulunan masa tasarımı ve eğimli sırt desteği sayesinde kullanıcı için ikinci oturma elemanına göre daha kullanışlı olduğu düşünülmektedir. Aynı şekilde C kodlu görselde bulunan oturma birimi de gölgelikli ve işlevselliği yüksek olduğu söylenebilir. Sağlık, performans ve geri dönüştürülebilirlik bağlamları kapsamında eşdeğer tasarımlara sahip olduğu söylenebilir. Mekan ilişkilerine bakılacak olursa, buldukları çevre ile olan uygunlukları yüksek ve bu duruma ek gözlemlere dayanarak pozitif yönde de desteklenebilmektedir.

Tablo 5 2. bölgede bulunan benzer özelliklere sahip oturma elemanları (A-B)

TASARIM İLKELERİ	A	B
İŞLEVSELLİK	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒
ESTETİK	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒
MALZEME	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒
SAĞLAMLIK/ KOLAY BAKIM	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒
PERFORMANS	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒
MEKAN İLİŞKİSİ	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒
GERİ DÖNÜŞTÜRÜLEBİLİRLİK	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒

Yine aynı bölgede, Kent Park içerisinde konumlandırılmış A ve B olmak üzere iki tip oturma elemanı bir arada incelenmiştir. İşlev olarak birinci bölgede bulunan bank tasarımlarına benzer ancak tasarım ve malzeme kullanımı açısından farklılık gösteren iki tip oturma elemanı estetik detaylarına bakılacak olursa farklı formlara ve renklere sahiptir. İşlevsellik, malzeme, sağlık/kolay bakım, performans ve geri dönüştürülebilirlik bağlamları doğrultusunda değerlendirilecek olursa hem birbirleriyle hem de birinci bölgede bulunan oturma elemanlarıyla benzer özellik göstermektedir.

Park içerisinde araç trafiğine kapalı bir bölgede konumlandırılması, mekân ilişkisi açısından pozitif etki yaratmıştır.

3. Bölgede Bulunan Oturma Elemanları:

Tablo 6 3. bölgede bulunan benzer özelliklere sahip oturma elemanları

TASARIM İLKELERİ	A	B
İŞLEVSELLİK	■ ■ ■	■ ■ ■
ESTETİK	■ ■ ■	■ ■ ■
MALZEME	■ ■ ■	■ ■ ■
SAĞLAMLIK/ KOLAY BAKIM	■ ■ ■	■ ■ ■
PERFORMANS	■ ■ ■	■ ■ ■
MEKAN İLİŞKİSİ	■ ■ ■	■ ■ ■
GERİ DÖNÜŞTÜRÜLEBİLİRLİK	■ ■ ■	■ ■ ■

Üçüncü bölge olarak gruplandırılan oturma elemanları ise Maraş Caddesi üzerinde konumlandırılmış otobüs duraklarıdır. Sayıca oldukça az ve yetersiz olan, cadde boyunca bakıldığında yalnızca iki tane bulunan otobüs durakları tasarımsal olarak incelendiğinde, birbirine çok benzer üst örtü tasarımlarına sahip olduğu görülmektedir. Mekân ilişkisi ve estetik ilkeleri bağlamında ortak bir yeterliliğe sahip olduğu düşünülmektedir. A kodlu görselde bulunan durak tasarımına bakıldığında; soğuk ve yağışlı iklim koşullarına sahip şehir için, reklam panosu ve cam malzeme kullanılarak iki cephesinin kapatılması bir nebze rüzgârı ve yağışı kesiyor olsa dahi çok yetersiz kaldığı söylenebilir. B kodlu görselde ise yalnızca üst örtünün olması ve dört cephesinin açık olması işlevsellik ve performans açısından çok zayıf kalmaktadır. Otobüs duraklarında kullanılan malzeme tercihlerine bakılacak olursa genel olarak metal ve cam malzeme kullanılmaktadır. Geri dönüştürülebilirlik bağlamında çok başarılı bir tercih olduğu düşünülmemektedir. Tasarım açısından ise

kent kimliği unsuru bulunmadığı ve sıradan bir tasarıma sahiptir.

4. Bölgede Bulunan Oturma Elemanları:

Tablo 7 4. bölgede bulunan benzer özelliklere sahip oturma elemanları

TASARIM İLKELERİ	A	B	C
İŞLEVSELLİK	■ ■ ■	■ ■ ■	■ ■ ■
ESTETİK	■ ■ ■	■ ■ ■	■ ■ ■
MALZEME	■ ■ ■	■ ■ ■	■ ■ ■
SAĞLAMLIK/ KOLAY BAKIM	■ ■ ■	■ ■ ■	■ ■ ■
PERFORMANS	■ ■ ■	■ ■ ■	■ ■ ■
MEKAN İLİŞKİSİ	■ ■ ■	■ ■ ■	■ ■ ■
GERİ DÖNÜŞTÜRÜLEBİLİRLİK	■ ■ ■	■ ■ ■	■ ■ ■

Cumhuriyet Caddesi'nde bulunan Sanat Parkı içerisinde ve Sanat Sokağı üzerinde konumlandırılmış oturma elemanları, 4. Bölge olarak ayrılmış ve bir arada incelenmiştir.

Bu bölgede bulunan nispeten diğer oturma elemanlarından farklı tasarlanmış, birden fazla işleve hizmet eden üç farklı oturma elemanları birlikte incelenmiştir. A kodlu görselde incelenen oturma elemanı temel tasarım ilkeleri kapsamında araştırılan oturma elemanları içerisinde en başarılı tasarım olduğu düşünülmüştür. Oturma işlevini yerine getirmek amacıyla bank tasarımı yapılan donatı da aynı zamanda güneş enerjisiyle çalışan bir şarj istasyonu konulmuş ve tasarım olarak eğimli bir form kullanılarak gölgelik amacını da yerine getirmektedir. Birden fazla amaca hizmet ediyor olması işlevselliği ve performansı arttırmış, tasarım çözümü ise estetik bir algı yaratmıştır. Doğal enerji kaynaklarının dönüştürülerek kullanılması ve bu amaca hizmet eden kent mobilyasının halka açık toplu kullanımın fazla olduğu bir alanda konumlandırılması, mekan ilişkisi ve geri dönüştürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda

değerlendirildiğinde oldukça avantajlı bir sonuç doğurmuştur. Kent boyunca yalnızca bir tane örneğinin olması oldukça yetersiz kalmakla beraber bir prototip olarak planlanmış ve yakın zamanda sayıca artırılması temenni edilmiştir.

B kodlu görsele bakıldığında, yine birden fazla amaca hizmet eden bir tasarım görülmektedir. Aynı bölgede Sanat Sokağı boyunca belli aralıklarla konumlandırılmış bu oturma elemanı, oturma işlevini yerine getirmek için kullanılmasıyla birlikte aynı zamanda yeşil kullanımını da sağlayan bir saksı görevini yerine getirmektedir. Yine hem sokak tek düzeliği kırmaya yardımcı, hem de çevredeki yeşil kullanımını arttıran bu oturma elemanı; işlevsellik, malzeme kullanımı geri dönüştürülebilirlik bağlamında özellikle pozitif etki yaratmıştır.

C kodlu görsele bakılacak olursa, Sanat Parkı'nı Sanat Sokağı'na bağlayan hem basamak hem de oturma birimi olarak çalışan tasarım, işlevsellik ve mekan ilişkisi olarak doğru bir amaca hizmet etmektedir. Ancak kullanılan malzeme ve kolay bakım ilkeleri bağlamında bakılacak olursa yaşanan deformasyonlardan yola çıkılarak, farklı çözümlere gidilebileceği düşünülmektedir. A, B ve C görsellerde birden fazla amaca hizmet eden tasarımlarıyla ön plana çıkmış ve pozitif yönde etki yaratan tasarımlar olduğu düşünülmüştür.

Tablo 8 4. bölgede bulunan benzer özelliklere sahip oturma elemanları

TASARIM İLKELERİ	A	B
İŞLEVSELLİK	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒
ESTETİK	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒
MALZEME	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒
SAĞLAMLIK/ KOLAY BAKIM	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒
PERFORMANS	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒
MEKAN İLİŞKİSİ	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒
GERİ DÖNÜŞTÜRÜLEBİLİRLİK	☒ ☒ ☒	☒ ☒ ☒

Sanat Parkı içinde bulunan A ve B kodlu diğer oturma elemanları için aynı şeyleri söylemek pek mümkün olmamaktadır. Özellikle ilk görselde 1. ve 2. Bölgede bulunan bank tasarımlarıyla aynı işleve ve malzeme kullanımına sahip bu oturma birimi, yalnızca estetik açıdan değişen kol tasarımlarıyla zayıf bir tasarım olduğu düşünülmektedir. Bir diğer görselde ise yine yeşil alan çevresinde tasarlanmış oturma birimi görülmekte, geri dönüştürülebilirlik ve mekan ilişkisi bağlamında başarılı olsa da işlevsellik açısından zayıf kaldığı ve malzeme kullanımının gözden geçirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

5. ve 6. Bölgede Bulunan Oturma Elemanları:

Tablo 9 5. ve 6. bölgede bulunan benzer özelliklere sahip oturma elemanları (A-B-C)

TASARIM İLKELERİ	A	B	C
İŞLEVSELLİK	■ ■ ■	■ ■ ■	■ ■ ■
ESTETİK	■ ■ ■	■ ■ ■	■ ■ ■
MALZEME	■ ■ ■	■ ■ ■	■ ■ ■
SAĞLAMLIK/ KOLAY BAKIM	■ ■ ■	■ ■ ■	■ ■ ■
PERFORMANS	■ ■ ■	■ ■ ■	■ ■ ■
MEKAN İLİŞKİSİ	■ ■ ■	■ ■ ■	■ ■ ■
GERİ DÖNÜŞÜRÜLEBİLİRLİK	■ ■ ■	■ ■ ■	■ ■ ■

Cumhuriyet Caddesi'nde üzerinde bulunan yapımı yeni tamamlanmış Eski Belediye Binası yakınında olan park 5. Bölge ve yine yakın bir çevrede bulunan Feqiye Teyran parkı 6. Bölge olarak adlandırılmış ve bu iki bölge içerisinde konumlandırılmış oturma birimleri bir arada incelenmiştir. A kodlu görselde bulunan oturma elemanı, Eski Belediye Binası yakınında bulunan park içerisinde yer almaktadır. Özellikle gölgelikli bir tasarıma sahip oturma birimi incelendiğinde, açıklıkları sebebiyle ne yağmuru ve karı kesmek için ne de güneş ışığını kesmede yeterli kalacağı düşünülmemektedir. Bu yüzden temel tasarım ilkeleri bağlamında incelenecek olursa, özellikle işlevsellik ve performans açısından yetersiz kaldığı görülmektedir. Estetik açıdan bir çaba görülse de bütün tasarım ilkeleri göz önünde bulundurularak oturma elemanlarının tasarlanması çok daha kullanışlı ve başarılı sonuçlar çıkacağı söylenebilir. B ve C kodlu görsel ise 6. Bölge olarak adlandırılan Feqiye Teyran Parkı içerisinde yer alan oturma birimleridir. B ve C kodlu donatılarda olumlu yaklaşılacak ilk konu, var olan ağaçlara zarar verilmemiş olması ve bununla birlikte tasarıma dahil edilerek çalışılmış olmasıdır. İki oturma elemanında

da kullanılan malzemelerin ahşap ve taş ağırlıklı olması malzeme kullanımı açısından başarılı, tasarım fikriyle de beraber geri dönüşebilirliği yüksektir. Özellikle park içerisinde var olan ağaçlarla birlikte tasarlanan oturma elemanları, temel tasarım ilkelerinden biri olan mekan ilişkisi bağlamında oldukça başarılı bir örnektir. İşlevsellik ve estetik olarak birkaç soru işareti oluştursa da genel anlamda tasarım ilkelerine hizmet eden tasarımlar olduğu söylenebilir.

Tablo 10 6. bölgede bulunan benzer özelliklere sahip oturma elemanları (A-B-C)

TASARIM İLKELERİ	A	B	C
İŞLEVSELLİK	■ ■ ■	■ ■ ■	■ ■ ■
ESTETİK	■ ■ ■	■ ■ ■	■ ■ ■
MALZEME	■ ■ ■	■ ■ ■	■ ■ ■
SAĞLAMLIK/ KOLAY BAKIM	■ ■ ■	■ ■ ■	■ ■ ■
PERFORMANS	■ ■ ■	■ ■ ■	■ ■ ■
MEKAN İLİŞKİSİ	■ ■ ■	■ ■ ■	■ ■ ■
GERİ DÖNÜŞÜRÜLEBİLİRLİK	■ ■ ■	■ ■ ■	■ ■ ■

Son olarak, yine aynı bölgede, Feqiye Teyran parkı içerisinde konumlandırılmış diğer oturma elemanları için aynı olumlu yorumlar yapılamamaktadır. Tasarım olarak çok zayıf kalan bu üç örnek (A-B-C) işlevsel olarak bakıldığında da özellikle bölgenin iklim şartları düşünüldüğünde ne yazık ki işlevini yerine getirmediği görülmektedir. Özellikle A kodlu görseldeki oturma birimindeki sırt dayama detayına bakıldığında çok rahatsız edici ve kullanışsız olduğu görülmektedir. Malzeme kullanımı olarak incelendiğinde ise A görselinde kullanılan yoğun taş malzeme, hem ağırlık yapması sebebiyle taşınamaz olması hem de kışın soğuk etki yaratacağı düşünüldüğünde başarısız bir sonuç doğurmuştur. 7 tasarım ilkesi bağlamında da incelendiğinde, çalışma boyunca araştırılan oturma

elemanları arasında özellikle en zayıf iki oturma birimi bu bölgede bulunmaktadır.

3. Sonuçlar ve Tartışma

Oturma elemanları, bir kamusal alanın tasarımına doğru bir şekilde entegre edilmişse, bir kimlik yaratabilir ve çevresinde bir yer hissi oluşturur. Van ilinde bulunan Maraş Caddesi ve Cumhuriyet Caddesi üzerinde konumlandırılmış oturma elemanları incelendiğinde;

- Cadde üzerinde kaldırım genişliklerinin yetersiz olmasıyla birlikte birkaç oturma elemanı ve otobüs durakları dışında oturma elemanı bulunmadığı gözlemlenmiştir.

- Park içlerinde kullanılan oturma elemanları iklim koşullarına uygunlukta yetersiz kalması sebebiyle güneşli ve yağışlı havalarda kullanılamamaktadır.

- Bazı oturma birimlerinde gözlemlenen geçirgen üst örtü tasarımlarının estetik açıdan pozitif yönde katkısı olsa dahi yeterli gölgeleme sağlamadığı gibi yağışı da engellemiyor oluşu sebebiyle kullanım amacına yeterince hizmet etmediği düşünülmüştür.

- Öte yandan sayıca oldukça az olsa dahi birden fazla işleve hizmet eden tasarımların yapılmış olması olumlu bir yaklaşım doğurmuş ve sayıca artırılarak daha kullanışlı oturma elemanı tasarımların yaygınlaşabileceği sonucunu doğurmuştur.

- Oturma ve dinlenme amaçlı tasarlanan kent donatıları, kullanımı kolay, imalatı basit, iklim koşullarına dayanıklı ve uzun ömürlü olmalıdır. İleride yapılacak olan oturma elemanlarının, tasarım ilkeleri göz önünde bulundurularak artı ve eksilerinin

gözlemlenmesi, bunun sonucunda üretilmesi ve konumlandırılması, hem kent kimliği hem de kullanıcı konforu açısından oldukça önemlidir.

Kaynaklar

Açıkel, M., & Bakır, İ. (2022). Kentsel Oturma Elemanı Tasarımlarının Pandemi Koşulları Bağlamında Değerlendirilmesi: Kent Mobilyaları Tasarım Yarışmaları Örneği. *Kent Akademisi*, 15(3), 1166-1189.

Aksu, Ö. V. (2012). Kent mobilyaları tasarımında özgün yaklaşımlar. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2(6).

Akyol, E. (2006). Kent mobilyaları tasarım ve kullanım süreci (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).

Dilik, T., & Gürsoy, S. (2017). Kent Mobilyasında Ahşap Malzeme Kullanımı Ve Seçimine Yönelik Güncel Bir Değerlendirme. *İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi*, 6(3), 847-856.

Drucker, P., 1992. "There is More Than One Kind of Team." *The Wall Street Journal*, Feb, A 16.

Fusaro G, D'Alessandro F, Baldinelli G, Kang J. Design of urban furniture to enhance the soundscape: A case study. *Building Acoustics*. 2018;25(1):61-75.

Golany, G. S. (1996). Urban design morphology and thermal performance. *Atmospheric Environment*, 30(3), 455-465.

Jackson, L. E. (2003). The relationship of urban design to human health and condition. *Landscape and urban planning*, 64(4), 191-200.

Karadağ, A. A., Korkut, D. S., Korkut, S., Köylü, G. P., vd. (2017). Türkiye'de Peyzaj Uygulamalarında Ahşap Malzeme Kullanımı. *İnönü Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi*, 7(15), 83-98.

Karadağ, A.A., Korkut, S., Sevim Korkut, D. ve Kesim, G.A. (2009). Peyzaj Mimarlığında Ahşap

Kullanımı. Bartın Orman Fakültesi Dergisi Özel Sayı, 2:501-509.

Karayılmazlar, A. S., & Çelikyay, H. S. (2019). Kentsel Alanların ve Kent Donatılarının Tasarımında Ergonomik İlkeler. Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 21(2), 570-579.

Kayahan, K. (2023). Marka Kent Olma Yolunda Kent Mobilyası Tasarımı ve Uygulaması: Bartın İli Örneği. Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 25(1), 9-18.

Kılıç, M., & Sungurlu, A. (2021). Sürdürülebilir Kent Mobilyaları. Online Journal of Art & Design, 9(2).

Montgomery J (1998). Making a City: Urbanity, Vitality and Urrban Design. Journal of Urban Design, 3(1), 93-116.

Oke, T. R. (1988). Street design and urban canopy layer climate. Energy and buildings, 11(1-3), 103-113.

Rutledge A. J. (1985). A Visual Approach to Park Design. John Wiley and Sons, New York, 180 p.

S. Güneş, (2005) "Kent Mobilyası Tasarımında Disiplinler Arası Etkileşim," Planlama , vol.2005, no.3, pp.92-95.

Şatır, S. (2015). Sürdürülebilir kentsel mekânlar ve kent mobilyaları Tasarım+ Kuram, 11(19), 1-18.

Şatır, S., & Korkmaz, E. (2005). Örneklerle kentsel açık alanlar ve kentsel mobilyaların sınıflandırılması. A|Z İTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi , 2 (01-02), 130 - 141.

Şerifzade, T. (2022). Sürdürülebilir Kent mobilyaları Tasarımı Üzerine Bir İnceleme: Bakü Örneği Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi.

Taysun İtah, B. ve Ulay, G. 2024. Kent Donatılarında Oturma Elemanlarının Tasarım İlkeleri Bağlamında İncelenmesi: Van ili Örneği. Uluslararası Vizyon Van 2024 Kongresi / International Vision Van 2024 Congress , (Van, Türkiye), 29-30.

Tankut, Nurgül; Tankut, Ali Naci; And Zor, Mustafa (2014) "Mechanical properties of heat-

treated wooden material utilized in the construction of outdoor sitting furniture," Turkish Journal of Agriculture and Forestry: Vol. 38: No. 1, Article 16.

Ulay, G. and Yeler, O. 2020. Wood and Wood Based Materials in Urban Furniture Used in Landscape Design Projects. Journal of Wood Industry and Engineering , vol.2, no.1 , 35-44.

Üstündağ, Ç., Karataş, Ş. İ., Parıldar, N. N., Artar, M. (2023). Kentsel Isı Adalarının Azaltılmasında Yeşil Altyapı Sistemlerinin Önemi. PEYZAJ, 5(2), 124-134.

Yeler, O., Ulay, G., & Akdeniz, S., (2022). Hobi Bahçeleri Tasarımında Ahşap Donatı İhtiyaçlarının Belirlenmesi ve Örnek Model Oluşturulması: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Örneği. Mobilya ve Ahşap Malzeme Araştırmaları Dergisi, 5(2), 71-82.

Zor, M. (2019). Sürtünme Kaynak Yöntemi Uygulamalarında Ahşap Esaslı Malzemelerinin Kullanımının İncelenmesi. Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 21(3), 927-937.

Not: Bu makale 8-9 Şubat 2024 Tarihinde Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde düzenlenen "Vizyon Van 2024 Uluslararası Kongre" isimli etkinlikte sözlü olarak sunulan ve özeti yayımlanan bildirinin genişletilmiş halidir.

EKOLOJİK BAKIŞ AÇISIYLA KENTSEL DİRENÇLİLİK KAVRAMININ İRDELENMESİ

Fizyon SÖNMEZ ERDOĞAN¹

¹Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Antakya/HATAY

Öz

İklim değişimi, kaza ve afetler, artan nüfus baskısı, farklı sektörel talepler, yapılaşma gibi insan faktörlü kültürel etkiler nedeni ile kentler bozulma ve hatta yok olmaya varan süreçler yaşamaktadır. Son zamanlarda bilim insanlarının yaptığı çalışmalar iklim değişimine bağlı olarak kentsel alanlarda sıcaklık artışı, su kaynaklarının azalması, kırsal peyzajların ve kentsel peyzajlar arasında koridor görevi gören yeşil koridorların kaybı, kentsel alanlara yakın havzalarda kirlenme, yaban hayatının ve biyoçeşitliliğin azalması gibi etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sorunların azaltılması için kentlerin doğal unsurlarının gözetildiği ve sürdürülebilirliğinin sağlandığı koruma kullanma dengesinin gözetildiği yönetim anlayışına sahip olması gerekmektedir. Bu çalışmada kentsel sorunların doğa temelli çözümünün kentsel sürdürülebilirlik ve kent dirençliliğine katkısının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Kentsel dirençlilik dışarıdan maruz kalının bir etki sonucunda kentin tolere etme kapasitesine bağlı olarak tekrar dengeye gelme kapasitesi olarak tanımlanmıştır. Kentlerde gri çözümlerin yerini doğal unsurları destekleyen yeşil ve mavi çözümlerin getirilmesi ile ekosistemin desteklendiği, kent dokusunda koruma kullanma dengesini gözetilen geleceğin kentlerinin kurulması konusunda önemli bir değerlendirme yapılması gerekliliği ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Doğa temelli çözüm, Kentsel dirençlilik, Sürdürülebilirlik

EXAMINING THE CONCEPT OF URBAN RESILIENCE FROM AN ECOLOGICAL PERSPECTIVE

Abstract

Cities are experiencing processes that lead to deterioration and even extinction due to human effects such as climate change, accidents, disasters, increasing population pressure, different sectoral demands, and building developments. Recent studies by scientists have revealed effects such as temperature increase in urban areas, decrease in water resources, loss of green corridors that serve as corridors between rural and urban landscapes, pollution in basins close to urban areas, and decrease in wildlife and biodiversity due to climate change. In order to reduce these problems, cities need to have a management approach where natural elements are protected, sustainability is ensured, and the balance between protection and use is maintained. This study aims to evaluate the contribution of nature-based solutions of urban problems to urban sustainability and urban resilience. Urban resilience is defined as the capacity of the city to come back into balance as a result of an effect exposed from the outside depending on its tolerance capacity. It has been revealed that an important evaluation should be made regarding the establishment of future cities that support the ecosystem and maintain the balance between protection and use in the urban fabric by replacing grey solutions with green and blue solutions that support natural elements in cities.

Keywords: Nature-Based solution, Urban resilience, sustainability.

1. Giriş

Günümüzde, iklim değişikliği ve afetlerin yol açtığı etki ve zararlar dünya çapında artmakta ve ulusal, kentsel ve toplumsal düzeylerde etkilere yanıt verebilecek bir temel oluşturmak için araştırmalar yapılmaktadır. Dünya genelinde şiddetli yağmur, sıcak hava dalgaları, kuvvetli rüzgarlar ve yerel seller gibi afetlerin neden olduğu hasar meydana gelmeye devam etmektedir. Doğal afetlerin sıklığı ve hasarın büyüklüğü giderek

artmakta ve peyzajlar üzerinde yıkıcı etkiler oluşturmaktadır (Kim ve ark. 2023).

Kentsel peyzajlardaki bir diğer sorun ise bu alanların afet, kaza vb. etkilere karşı kırsal alanlara göre daha savunmasız olması ve bu gibi etkiler sonucunda bu alanlarda yaşamın eskiye döndürülemeyecek boyutlarda etkilenmesi ve bu peyzajların onarımının yıllar süren çalışmaları gerektirmesidir.

Plansız ve hızlı kentleşme, mevcut yapıların niteliği, yapılaşma sorunları ve kullanıcıların bilinç

düzei gibi sorunlar, kentlerin afetlere karşı dayanıklılığını azaltmakta ve bu etkiler artan nüfus baskısı altında kontrol edilmez boyutlara gelmektedir.

Kentsel alanlardaki etkilerin tolere edilemeyecek boyutlara çıkmasında bu alanların olabilecek olumsuz etkilere hazırlıksız yakalanması yatmaktadır. Kentsel alanların belirli plan ve politikalarla desteklenmesi bu alanların etkilere olan dayanıklılığının artırılması ile mümkündür.

Ekosistemlerin dirençliliğini güçlendirmek, iklim değişikliğine uyum, afet riskinin azaltılması ve biyolojik çeşitliliği korumak için doğa temelli çözümler gerekmektedir (IUCN 2020).

Değişen iklim koşulları, kentleşme, biyolojik çeşitlilik ve ekosistem hizmetlerinin kaybı, yoksulluk gibi sorunlar sonucunda dünya çapındaki kentler dirençlilik sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Zaman içinde kentsel dirençlilik sorunlarının artması beklenmektedir (Coşkun Hepcan 2022).

Dirençlilik kavramı ilk olarak 1973'te ekoloji alanında yapılan çalışmalarda dile getirilmiş ve 1990'lardan sonra afet risk azaltma çalışmaları gibi birçok farklı disiplinler tarafından önemli bir etki kavramı olarak değerlendirilmiştir. Dirençlilik yalnızca olay öncesi duruma dönmek, değişim meydana gelmeksizin durumu korumakla sınırlı değildir, bu kavram aynı zamanda tüm sistemin yeniden yapılanması, sürdürülmesi ve gelişimi olarak tanımlanmaktadır (Orhan 2016; Uzuner ve Akıncıtürk 2020).

Dünya çapındaki hükümetler ve kuruluşlar, akademinin yardımıyla sanayileşme çağının neden olduğu acil çevresel, ekonomik ve toplumsal zorlukları hafifletmek için doğaya yönelmektedir. Dayanıklı ekosistemler ve daha sağlıklı toplumlar geliştirmek amacıyla kentsel peyzajdaki ekolojik dengeyi yeniden sağlamak için 'gri' binalardan 'yeşil'

altyapı inşa etmeye geçmenin gerekliliği yapılan akademik çalışmalar sonucunda anlaşılmıştır. Bu düşünce, doğanın, ekonomiyi ve vatandaşların geçimini desteklemede ekosistem hizmetlerinin sağlanması yoluyla oynadığı temel role dayanmaktadır (Cohen-Shacham ve ark. 2016; Maes ve Jacobs 2017; Raymond ve ark. 2017; Lafortezza ve ark. 2018; Kabisch ve ark. 2022).

Doğal kaynaklar ve insan ihtiyaçları arasındaki dengeyi sağlayabilme olarak tanımlanan sürdürülebilirlik, kentsel sistemlerde içinde dirençliliği barındıran bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yeşil altyapı ve ekosistem hizmetlerinin çevre ve toplum için sağladığı önemli rolü kabul eden Avrupa Komisyonu Araştırma ve Yenilik Genel Müdürlüğü, yakın zamanda doğal ekosistemleri sürdürülebilir kalkınmanın ayrılmaz bir parçası haline getirmenin bir yolu olarak 'doğa temelli çözümler' kavramını gündeme getirmiştir (EC 2015).

Doğa temelli çözümler (DTÇ), doğanın ve ekosistemlerin korunmasının sürdürülebilir kullanımı, ekosistemlerin sürdürülebilirliği ve çok işlevselliği ve yeni ekosistemlerin tasarımı ve yönetimi ile ilişkilendirilebilir. DTÇ aynı zamanda ekosistem temelli adaptasyon, kentsel yeşil altyapı ve ekosistem hizmetleri gibi diğer kavramlara da bağlıdır; çünkü bu üçü DTÇ 'nin faydalarını ve entegrasyonunu en üst düzeye çıkarmaya yol açan alt kümeleridir (Pauleit ve ark. 2017).

Doğa temelli çözümler doğadan ilham almakta, doğayı kullanmakta ve doğadan destek almaktadır. Özellikle doğa temelli çözümler, çevresel zorlukları değerlendirirken aynı zamanda ekonomiye, topluma ve ekolojik sistemlere birden fazla fayda sağlamak üzere tasarlanmış, doğal süreçler ve yapılar tarafından desteklenen çözümler olarak tanımlanmaktadır

Doğa temelli çözümler, şehirlerdeki ekolojik akışın yeniden sağlanmasına yönelik çözümler ve şehrin dayanıklılığını artıran yeni altyapı çözümleri olarak ele alınmaktadır (Brink ve ark. 2016).

2. Kentsel Dirençlilik

Kentleşme, çoklu mekan ve zaman ölçeklerinde ortaya çıkan karmaşık, dinamik bir süreçtir. Kentleşme olgusu insanlığın biyosferle ilişkisini tanımlamanın ön saflarında yer alan, hem sosyal bir olgu hem de peyzajların fiziksel dönüşümüdür (Hordijk ve ark. 2011).

Kentsel peyzajlar muhtemelen arazi örtüsünün en karmaşık mozaikini ve bir peyzajın çoklu arazi kullanımını temsil eder ve bu nedenle küresel değişimin ekosistemler üzerindeki etkilerine (örneğin küresel ısınma ve artan nitrojen birikimi) ilişkin önemli büyük ölçekli araştırma ortamı sağlar. Kentleşme ve kentsel peyzajlar yakın zamanda Milenyum Ekosistem Değerlendirmesi tarafından önemli bilgi boşluklarının bulunduğu araştırma alanları olarak tanımlanmıştır (McGranahan ve ark. 2005).

Hızla gelişen teknoloji, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin artması, doğal afetlerin sıkça görülmeye başlamasıyla birlikte kentler, sistemlerini, yapı ve fonksiyonlarını bunun sonucunda ise sürdürülebilirliklerini kaybetmeye başlamışlardır.

Dünyadaki insanların büyük bir kısmı kentsel alanlarda yaşamaktadır ve dolayısıyla iklim değişikliği dahil olmak üzere yerel ve küresel tehlikeler ve önlem noktasında yapılacak çalışmalar önem kazanmıştır.

Dünyanın gelecekteki nüfus artışının neredeyse tamamının şehirlerde ve şehir ortamlarında gerçekleşeceği öngörülmektedir. BM, küresel ölçekte şu anda 2,9 milyar olan şehir sakinlerinin 2030 yılına kadar 5,0 milyara çıkacağını tahmin

ediyor. Bu büyümenin büyük bir kısmı gelişmekte olan bölgelerde gerçekleşeceği öngörülmektedir. Ekonomik büyümenin motorları olarak şehirler sürdürülebilirlik için fırsatlar sunar, ancak aynı zamanda yoksulluk, kirlilik ve hastalık gibi birçok zorluğu da beraberinde getirir (Özer, 2018).

İklim değişikliğinin çevre üzerindeki etkisi, günümüzde deniz seviyesinin yükselmesi, kasırga ve sıcak hava dalgalarının şiddetinin artmasıyla birlikte giderek daha görünür hale gelmiştir. Bilim insanları yaptıkları çalışmalarda önümüzdeki yüzyılda sıcaklıkta önemli bir artış olacağını ve iklim değişikliğinin zaman içinde etkilerinde ciddi bir artış olacağını tahmin etmektedir.

Dayanıklılık/dirençlilik kavramı özellikle yaşanan afetler sonrası bilim insanlarının çalışma konularının başında gelmektedir. Dirençlilik belirli sorunların sonuçlarını azaltmak için etkili eylemler yürütme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Ekolojik dayanıklılık, değişime uğrarken sıkıntıları tolere etme, ana işlevleri ve yapıları sürdürme kapasitesi olarak tanımlanır. Ekolojik esneklik ise karmaşık ekolojik sistemlerin streslere ve beklenmedik olaylara yanıt olarak değişme, uyum sağlama ve tolerasyon düzeyi olarak tanımlanmaktadır.

Kent direnci üzerine çalışmaların sadece "esneklik ve adaptasyon" kapasitesine sahip olması yeterli olmamaktadır, yapılan literatür taramalarında kentsel dirençlilik için "sürdürülebilirlik" konusu üzerine odaklandığı görülmektedir. Kent direnci sürdürülebilirlik için sahip olduğu potansiyel bakımından tanımlanmaktadır. Yapılan çalışmalar, hızlı bir değişim ve kriz ile karşılaşıldığında direnç sisteminin yenilenme kapasitesinin geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Hordijk ve ark. 2011).

Kentsel sistemlerin dirençliliği özellikle afet çalışmaları açısından temel öneme sahip bir

konudur. Dirençlilik dışsal bir etken karşısında bir sistemin yeni bir denge noktasına ulaşmak için sahip olduğu uyum kapasitesine işaret eder (Norris ve ark. 2008). Dirençlilik kavramı bir sistemin hemen hemen aynı işlev, yapı ve kimliği koruyabilmek için değişim geçirirken bozulmayı gittikçe azaltarak yeniden eski işlevselliğine kavuşması olarak tarif edilmektedir.

Kentlerin dirençli hale gelmesinin önünde; politika alanından, toplumsal alandan ve sorunların doğası ve tanımlanmasındaki belirsizliklerden, sorunların hem tanımlanması hem de çözümüne dair farklı bakış açıları ve değer çatışmalarından kaynaklanan sınırlılıklar bulunmaktadır. Bu sınırlılıkların aşılmasında temel olarak "yönetişim", "iş birliği" yaklaşımlarının ön planda olduğu görülmektedir (Ersavaş Kavanoz 2021)

Dirençli kentler planlamasında amaç; deprem, iklim değişikliği, küresel ısınma, su baskını, kuraklık, orman yangını gibi yaşanan büyük afetler karşısında, insanların kaza, ihmal ve yanlış kararları sonucunda; kentlerin kararlı dengesini bozmadan güçlendirilmesi, olası etkilerin yönetimi ve meydana gelen zararların en az düzeye düşürülmesidir. Direncin azalması kırılganlığı artırır, kentsel sistemleri belirsizlik ve sürpriz değişkenliklerine karşı daha büyük riske maruz bırakır. Dayanıklılık azaldıkça, küçük etkilerde bile sistem krizlerine veya kaosa neden olabilir.

Kentler ekonomik, kültürel, çevresel, sosyal, toplumsal birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Her bir sorunun risk alanı oluşturması söz konusu riskler karşısında atılacak adımların dirençliliği artırması ile sonuçlanacaktır (Özer, 2018). Kentsel dirençlilik, kentlerin değişime uyum sağlaması ve kent sistemindeki değişikliklere cevap vermesi ile ilişkilidir. Kentlerin değişimine uyum sağlayan toplumsal değişim bilinci değişimi karşılama kabiliyetini arttıracığı öngörülmektedir.

Kentsel dirençlilik çalışmalarında risklerin tahmin edilip önlem alınmaması, risklerin objektif değerlendirilememesi ve bilgisizliğin de farkında olunmaması ile ilişkilidir. Aynı zamanda acil durumun gerektirdiği müdahalenin büyüklüğü, kapsamı ve zamanlaması karmaşık ve bilinemezlik özelliği taşımaktadır (Wise 2006).

Kentsel dirençlilik çalışmalarında zamansal ve mekânsal yayılma ise sosyo-ekonomik hasar görebilirliğin, kentlerin çevresel veya güvenlik stresleri ve şoklarıyla başa çıkma kapasitesini zayıflatarak etkilerinin çok daha büyük hale gelmesi ve daha uzun sürelere yayılması ile ilişkili olarak görülebilir (Baud ve Hordijk 2009).

Dayanıklılık kavramı, iklim değişikliği veya sel, yangın gibi afetler de dahil olmak üzere çeşitli alanlarda da değerlendirilebilir. Kentsel dayanıklılık, bir şehrin meydana gelebilecek afetlere karşı gösterdiği potansiyel ve çeşitli müdahale yetenekleri olarak tanımlanmaktadır. Bir felaketin ortaya çıkmasını önleme, etkiyi en aza indirme ve sorunsuz iyileşmeyi teşvik etme yeteneği üç kategoriye ayrılır: güvenlik açığı, uyarlanabilirlik ve dönüşüm yeteneği.

Kentsel dayanıklılığın, bir şehrin ekosistemi ve insan işlevlerini aynı anda ne kadar iyi dengeleyebildiğiyle ölçülebileceği olarak tanımlanmaktadır.

3. Ekolojik Yaklaşım ve Kentsel Dirençlilik

Doğa temelli çözümler iklim değişikliği, gıda güvenliği, su kaynakları veya afet risk yönetimi gibi zorluklarla mücadelede doğanın kullanılması ve biyo-çeşitliliğin sürdürülebilir bir şekilde nasıl korunacağı ve kullanılacağına dair daha geniş bir tanım içerecek şekilde tanımlanabilir (Balian ve ark. 2016).

Doğa temelli çözümler, biyolojik çeşitliliğin ve ekosistemlerin bakımını, geliştirilmesini ve

restorasyonunu destekleyen bir kavramdır. "Ekosistem temelli adaptasyon", "yeşil altyapı", "ekosistem temelli afet riskinin azaltılması" ve "doğal su tutma önlemleri" vb. yaklaşımlar doğa temelli çözümler kavramını tamamlayıcı nitelikteki diğer kavramlardır.

Almanya Uluslararası Doğa Koruma Akademisi'nde gerçekleştirilen "Kentsel alanlarda iklim değişikliğinin azaltılması ve adaptasyonuna yönelik doğa temelli çözümler" konulu çalıştayda uzmanlar doğa temelli çözümlerin etkinliğinin göstergeleri olarak şunları:

Çevresel performansı etkisi: Ekosistem düzenlemesi (Hava kirliliğini azalması, sıcaklık ve karbon emisyonlarını düşmesi, sel riskinin azalması), biyolojik çeşitliliği desteklemesi (tür sayısının artması, fonksiyonel zenginlik ve vejetasyon örtüsünün desteklenmesi), bozuk peyzajların yenilenmesi, ekosisteme zararları azaltma

Sağlığa etkileri: fiziksel ve psikolojik sağlığa katkıları (spor alanları sağlayarak obeziteyi azaltma, insanlara motivasyonu arttırma, iklimsel kontrol sağlayarak ani sıcak etkilerini önleme vb.)

Vatandaşların katılımını sağlama: insanların yeşil uygulama projelerini katılımını destekleme,

İzleme ve aktarılabilirlik: planlama ve uygulamada farklı sektör ve disiplinler arasında entegre yönetim çözümleri üretme, uzun vadeli plan ve izleme yapabilirlik.

4. Sonuçlar

Kentleşme, genellikle farklı arazi kullanımları ve habitatların farklı mozaiklerinden oluşan yeni peyzaj türleri oluşturur. Kentsel yeşil alanlar tüm görünümüyle (örneğin parklar, bahçeler, yeşil çatılar, kentsel çiftlikler) doğaları gereği son derece düzensiz ve aynı zamanda son derece dinamik; bir

yandan biyofiziksel ve ekolojik etkenlerden, diğer yandan sosyal ve ekonomik etkenlerden etkilenir. Bu kapsamda Zeng ve ark. (2022) kentsel dayanıklılığın göstergelerini; uyum kapasitesi (eğitim, sağlık, gıda ve su), hazmetme kapasitesi (toplum desteği, kentsel yeşil alan, koruyucu altyapı, ulaşım erişim) ve dönüştürücü kapasite (iletişim teknolojisi, çok paydaşlı işbirliği, hükümetin acil durum hizmetleri, toplum odaklı kentsel planlama) şeklinde üç ana bileşen altında detaylandırarak belirlemişlerdir. Bu çalışma ayrıca kentsel sürdürülebilirliğin ana boyutları (sosyal, ekonomik ve çevresel) altında çeşitli göstergeler de belirlemiştir. Elde edilen bulgular, kentsel kırılganlık ve dayanıklılık dinamiklerinin anlaşılması ve geliştirilen göstergelerden hareketle ölçüm ve yönetim stratejisinin belirlenmesi açısından faydalı olacağını vurgulamıştır.

Kentsel peyzajlar genellikle hızlı bir değişime ve desenler ile süreçler arasındaki karmaşık etkileşimlere maruz kalır. Bu, parçalanmayla birlikte kentsel ekosistemlerin, kentsel yaşam kalitesini sağlayan ekosistem hizmetlerini üretmeye devam etme kapasitesini etkiler (Bolund ve Hunhammar 1999).

Kim ve ark. 2023'de kentsel dayanıklılık endeksinin geliştirilmesi konulu çalışmalarında kentsel dirençlilik kavramını bir kentin meydana gelebilecek afetlere karşı sahip olduğu potansiyel ve çeşitli müdahale kabiliyetleri olarak tanımlanmaktadır. Bir afetin meydana gelmesini önleme, etkisini en aza indirme ve sorunsuz iyileşmeyi teşvik etme yeteneği belirleyen kriterleri zarar görebilirlik, adaptasyon ve dönüşüm yeteneği olarak üç kategoride değerlendirilmiştir.

Daha uyumlu bir insan-çevre ilişkisine dayanan, peyzajın önemini kabul eden ve şehirleri karmaşık, dinamik sosyo-ekolojik sistemler olarak anlayan yeni bir kentsel planlama ve tasarım paradigmasına

ihtiyaç vardır. Heymans ve ark. (2019) kentsel peyzajların çok çeşitli etkilerin altında hızla değişen dinamik sistemler olduğunu ve kentsel planlama ise bu değişime ayak uydurabilir nitelikte olması gerektiğini belirtmiştir. Ek olarak bu planların kalkınma kararlarının alındığı bağlayıcı düzenlemeler olduğu ve dolayısıyla bir şehrin gelecekteki biçimine karar verirken paydaşların ihtiyaçları ve kaynakların sürdürülebilirliğini sağlayacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Kentsel planlama, zamansal ve mekânsal dönüşümleri bilimsel yöntemlerle tahmin edildiği politik bir bakış açısı içerisinde gerçekleşir. Dolayısıyla, bugün gördüğümüz birçok kentsel modelin (yollar, binalar, arazi mülkiyeti vb.) geçmişin karar alma dönemlerini yansıtmaları anlamında, büyük ölçüde 'dünün şehirlerinde' yaşadığımızı göstermektedir. Hakim ideoloji değiştikçe şehirlerimizin planlaması da değişmektedir. Wagenaar ve Wilkinson (2015) dirençliliğin hızla benimsenen ve önemi giderek artan bir kentsel politika söylemi olduğunu ancak, bir yandan bilimsel literatürde sosyal-ekolojik dirençliliğin savunulması ve politika söyleminde benimsenmesi ile diğer yandan uygulamada dirençlilik için yönetme kapasitesinin gösterilmesi arasında belirgin bir boşluk olduğunu belirtmişlerdir. Webb ve ark. (2023) ise buna çözüm olarak kentsel dirençlilik için: (i) kentsel bir 'dönüşüm zorunluluğu' ve 'stratejik yanıt' kavramının yerelden ulusal ölçeklere kadar birlikte geliştirilebileceği, (ii) kentsel stratejileri yönlendirmek için yerel inisiyatiflerin çok önemli olduğu ancak sektörler ve ölçekler arasında tutarlı politika ile sürdürülebilir ulusal liderliğin de kilit öneme sahip olduğu, (iii) katılım ve süreçlerdeki çeşitlilik, kentsel sistemler bütünü ve yerelden ulusala bakış açıları oluşturduğu, (iv) kentsel çözümlerin bağlama özgü olduğu ancak genel çerçevelerin işbirliğine dayalı sorun çerçevelemeye

ve yanıtlara yardımcı olabileceği ve (v) genel çerçeveler tarafından ortaya konulacak işbirlikçi sorun çerçeveleme yaklaşımının bağlama özgü ve tartışmalı politika ve uygulama konularına daha geniş perspektifler getirebileceği vurgulanmıştır.

Zamansal etkileri ve gelecekteki kentsel dokusunu nasıl belirlediğini anlamak, kentsel dayanıklılığın önemli bir parçasıdır. Meerow ve ark. (2016) tüm kentsel sosyo-ekolojik ve sosyo-teknik ağların bir bütünü olarak kentsel dirençliliğin; sorunlar karşısında istenen işlevleri sürdürme veya onarma, değişime uyum sağlama ve mevcut veya gelecekteki uyum kapasitesini sınırlayan sistemleri hızla dönüştürme becerisi olarak tanımlarken bu sürecin başarısını mekânsal ve özellikle de zamansal ölçekte etkin olarak ele alınmasına dayandırmaktadır.

Kentsel sürdürülebilirlik için sihirli çözüm yoktur, ancak karmaşık uyarlanabilir sistemlere ve esnekliğe dayalı bir yaklaşım, kent planlamacılarının ve karar vericilerin kentsel yönetim eylemlerinin kaçınılmaz başarısızlıklarını öğrenmesine ve bunlara uyum sağlamasına olanak tanıyacaktır. Ribeiro ve Gonçaves (2019) daha dirençli kentsel sistemler için söz konusu uyum sürecinin farklı bilgi türlerinin entegrasyonu ve bilim insanları ile kamu yetkililerinin güvenilir, bağlamsallaştırılmış, sosyal açıdan sağlam ve uygulanabilir bilimsel bilgi üretmek için işbirliği yapabilecekleri çeşitli yaklaşımlar da dahil olmak üzere çeşitli kaynaklardan elde edilen deneyimlerin birleştirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Rodríguez-Izquierdo ve ark. (2022) ise araştırma alanına göre değişen kentsel dayanıklılık kavramıyla genellikle ilişkilendirilen mevcut "belirsizlik" seviyelerinin üstesinden gelerek, açık bir operasyonel tanım ve sağlam bir kentsel dayanıklılık temel çizgisi üretmek için farklı bilgi alanlarının entegre edilmesine ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle Rivero-Villar ve Vieyra Medrano (2022)

ise yerel yönetim yetkililerinin ana paydaşlardan biri olduğundan, kentsel sistemlerin dayanıklılığını teşvik eden eylemlerin uygulanmasını sağlamak için stratejik ve liderlik yapısı önemine vurgu yapmışlardır.

Childers ve ark. 2014'te kentlerin sürdürülebilirlik kriterlerini değerlendirdikleri çalışmalarında sürdürülebilirlik için bazı öneriler sunmuşlardır. (i) Kentlerde stres ve krizlere yol açan içsel ve dışsal tetikleyiciler bulunmalı ve arkasındaki nedenler tespit edilmelidir. (ii) Kentleri bilinçli olarak daha sürdürülebilir olmaya iten motivasyonlar değerlendirilmeli, yani krizden değil arzudan dolayı bu geçişi gerçekleştiren kent anlayışı benimsenmelidir. (iii) Tüm bunların yansırı kentlere bakışımızı, geleneksel kent modelinin ötesine taşıyarak, gelişmiş ülkelerde benimsenen ekolojik dirençli kent yaklaşımını örnek olarak planlanmalı ve yönetilmelidir. Kentsel sürdürülebilirliği araştırma ile uygulama arasında köprü kurmak için şehirlerarası karşılaştırmalara odaklanan bu modeller çözüm odaklı ürünler ve uygulayıcılarla iş birliğine dayalı ortaklıklar geliştirirken kentsel araştırmaları entegre ederek kentsel sürdürülebilirliğe odaklanan ve yeni kurulan disiplinler arası bir 'Araştırma Koordinasyon Ağı' önermektedir.

Bölgesel farklılıklar hakkında düşünme şeklimiz, 20. yüzyılın başlarındaki kırsal ve kentsel mekanların farklılığına ilişkin vizyonla şekillenmiştir. Yarının şehirlerini oluşturan ve geçmişten gelen mirasları gelecek zamanlara taşıyan kararlar bugün yapılacak detaylı bilimsel çalışmalar ve tartışmalar sonucunda alınmalıdır. Bush ve Doyon (2019) doğa temelli çözümlere yönelik mevcut kentsel planlama süreçlerinde, planlamanın bu çözümlerin uygulanmasını kapsamlı bir şekilde desteklemesi için ele alınması ve geliştirilmesi gereken önemli boşluklar ve eksiklikler bulunduğunu ancak kentsel planlamanın büyük ölçüde insan merkezli olduğunu,

kentlerin ortak yaşam alanları olarak kabul edilmesi gerektiğini bildirmişlerdir.

Kentsel dirençlilik kavramının irdelendiği ve sürdürülebilir şehirlerin kurulması için önemi, iklim değişimi, afetler, nüfus artış hızı gibi etkilere karşı kentlerdeki taşıma kapasitesinin nasıl arttırılacağı konusunda katkı sağlayacak bir çalışma olacağı öngörülmektedir. Bu çalışmaya ek olarak farklı disiplinler açısından kentsel dirençlilik ne demektir, sosyo-kültürel faktörlerin kentsel dirençliliğe etkisi ve katkılarının ne boyutlarda olduğu değerlendirilmesinin çalışmayı daha özgün boyutlara taşıyacağı öngörülmektedir. Böylelikle kentsel dirençlilik kavramının fiziksel etkilerinin dışındaki faktörlerden biri olan sosyal etkileri de araştırılarak daha geniş perspektiften değerlendirilmesine imkan tanınacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

Balian E, Berhault A, Eggermont H, Lemaître F, von Korff, Y, Young J C (2016). Social innovation and nature-based solutions. EKLIPSE, Brussels.

Baud I S A, Hordijk M A (2009) Dealing with risks in urban governance: What can we learn from 'resilience thinking'. In 4th International Conference of the International Forum on Urbanism (IFoU), Amsterdam/Delft.

Bolund P, Hunhammar S (1999). Ecosystem services in urban areas. *Ecological Economics*, 29(2), 293–301.

Brink E, Aalders T, Ádám D, Feller R, Henselek Y, Hoffmann A, Wamsler C (2016). Cascades of green: A review of ecosystem-based adaptation in urban areas. *Global environmental change*, 36, 111-123.

Bush J, Doyon A (2019) Building urban resilience with nature-based solutions: How can urban planning contribute?. *Cities*, 95, 102483.

Byungsuk K, Gil-Sang L, Minjun K, Who-Seung L, Hee-Sun C (2023) Developing and Applying an

Urban Resilience Index for the Evaluation of Declining Areas: A Case Study of South Korea's Urban Regeneration Sites. *Int. J. Environ. Res. Public Health*. <https://doi.org/10.3390/ijerph20043653>

Childers, D L, Steward T A P, Morgan G, Laura O, (2014) Advancing urban sustainability theory and action: Challenges and opportunities. *Landscape Urban Plan*. <http://dx.doi.org/10.1016/j.landurbplan.2014.01.022>

Cohen-Shacham E, Walters G, Janzen C, Maginnis S (2016) Nature-based solutions to address global societal challenges. *IUCN: Gland, Switzerland*, 97, 2016-2036.

Coşkun Hepcan Ç. (2022) Doğa temelli çözümler ve kentsel dirençlilik. *Çevre, Şehir ve İklim Dergisi*. Yıl: 1. Sayı: 2. ss. 19-40.

Daniel L C, Steward TA.P, J. Morgan G, Laura O, Alison W (2014). Urban sustainability theory and action. Challenges and opportunities. *Landscape Urban Plan*.

Ersavaş Kavanoz S (2020) "Kentsel direnç" kavramı üzerine. *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 5-24.

Heymans A, Breadsell J, Morrison G M, Byrne J J, Eon C (2019). Ecological urban planning and design: A systematic literature review. *Sustainability*, 11(13), 3723.

Hordijk M, Baud I S A (2011) Inclusive adaptation: Linking participatory learning and knowledge management to urban resilience. In *Resilient Cities: Cities and Adaptation to Climate Change- Proceedings of the Global Forum 2010* (s. 111-121). Springer Netherlands.

IUCN (2020) IUCN Global standard for nature-based solutions: A user-friendly framework for the verification, design and scaling up of NBS. International Union for Conservation of Nature, Gland, Switzerland.

Kabisch N, Frantzeskaki N, Hansen R (2022). Principles for urban nature-based solutions. *Ambio*, 51(6), 1388-1401.

Lafortezza R, Chen J, Van Den Bosch C K, Randrup T B (2018) Nature-based solutions for resilient landscapes and cities. *Environmental research*, 165, 431-441.

Leichenko R (2011) Climate change and urban resilience. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 3 (2011), 164-168.

Maes J, Jacobs S (2017). Nature-based solutions for Europe's sustainable development. *Conservation letters*, 10(1), 121-124.

Meerow S, Newell J P, Stults M (2016) Defining urban resilience: A review. *Landscape and urban planning*, 147, 38-49.

McGranahan D A, Sullivan P (2005). Farm programs, natural amenities, and rural development. *Amber waves: the economics of food, farming, natural resources, and rural America*, 28-35.

Norris F H, Stevens S P, Pfefferbaum B, Wyche K F, Pfefferbaum R L (2008) Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology*. 41, 127-150.

Raymond C M, Frantzeskaki N, Kabisch N, Berry P, Breile M, Nita M R, Geneletti D, Calfapietra C (2017) A framework for assessing and implementing the co-benefits of nature-based solutions in urban areas. *Environ. Sci. Policy* 77, 15-24.

Ribeiro P J G, Gonçalves L A P J (2019) Urban resilience: A conceptual framework. *Sustainable Cities and Society*, 50, 101625.

Rivero-Villar A, Vieyra Medrano A (2022) Governance for urban resilience in popular settlements in developing countries: a case-study review. *Climate and Development*, 14(3), 208-221.

Rodríguez-Izquierdo E, Cid A, García-Meneses P M, Peña-Sanabria K A, Lerner A M, Matus-Kramer A, Escalante A E (2022) From resilience attributes to

city resilience. *Landscape and Urban Planning*, 226, 104485.

Orhan E (2016) reading vulnerabilities through urban planning history: an earthquake-prone city, Adapazarı case from Turkey. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 33(2) 239-259.

zer Y E (2018) Risk azaltma yaklaşımı çerçevesinde dirençli kentler. Bursa: Ekin Yayınları.

Pauleit S, Zlch T, Hansen R, Randrup T B, Bosch C K (2017) Nature-Based solutions and climate change – four shades of green. *Theory and Practice of Urban Sustainability Transitions*, Chapter 3, page 29.

Uzuner E, Akıncıtürk N (2020) Deprem sonrası kentsel yayılma srecine dair bir değerlendirme: Kocaeli/ Glck rneği. *Resilience*, 65-75.

Wagenaar H, Wilkinson C (2015) Enacting resilience: A performative account of governing for urban resilience. *Urban studies*, 52(7), 1265-1284.

Webb R, O'Donnell T, Auty K, Bai X, Barnett G, Costanza R, Stafford Smith M (2023). Enabling urban systems transformations: co-developing national and local strategies. *Urban transformations*, 5(1), 5.

Zeng X, Yu, Yang S, Lv Y, Sarker M N I (2022) Urban resilience for urban sustainability: Concepts, dimensions, and perspectives. *Sustainability*, 14(5), 2481.

OKUL YEŞİL ALAN KALİTESİ İLE ÖĞRENCİLERİN ALGISAL RESTORASYON VE PSİKO-SOSYAL SAĞLIKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Abdullah AKPINAR

Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat F. Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Aydın. aakpinar@adu.edu.tr

z

Bu alıŐma okul yeşil alan kalitesi ile öğrencilerin algısal restorasyon ve psiko-sosyal sağlıkları arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Veriler Mayıs 2022 tarihinde yaşları 10-19 arasında değişen 381 ğrenci ile yüz yüze yapılan anket çalışması ile toplanmıştır. Çalışmada ğrencilerin algısal restorasyonları (uzaklaşma, büyülenme, uyum/ahenk ve uyumluluk), Algısal Restorasyon leği ile psiko-sosyal sağlıkları ise Gler ve Güçlükler Anketi ile ölçülmüŐtür. Okul yeşil alan kalitesi alanında uzman iki peyzaj mimarınca skorlanmıŐtır. Veriler oklu doğrusal regresyon analizi ile analiz edilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucunda, okul yeşil alan estetiği ve su yüzeyi ile öğrencilerin algısal restorasyonları (uyum/ahenk ve uyumluluk) pozitif anlamlı ilişkili bulunmuştur. Sonuçlar ayrıca ğrencilerin Vücut Kütle İndeksleri ile öğrencilerin psiko-sosyal sağlıkları arasında negatif anlamlı ilişki olduğunu göstermiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, okul kampüsü yeşil alanlarının estetik ve su yüzeylerine sahip olarak tasarlanması gerektiği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul kampüsü, yeşil alan, ruh sağlığı, psiko-sosyal sağlık, Aydın

INVESTIGATING THE RELATIONSHIP BETWEEN THE QUALITY OF SCHOOL'S GREEN SPACE AND STUDENTS' PERCEIVED RESTORATION AND PSYCHO-SOCIAL HEALTH

Abstract

This study examines the relationship between the school green space quality and students' perceived restoration and psycho-social health. Data were collected through a face-to-face survey conducted with 381 students aged 10-19 in May 2022. In the study, students' perceived restorations (i.e., being away, fascination, coherence, and compatibility) were measured with the Perceived Restoration Scale, and their psycho-social health was measured with the Strengths and Difficulties Questionnaire. School green space quality was scored by two expert landscape architects. Data were analyzed using multilevel linear regression analysis. As a result of the regression analysis, a positive significant relationship was found between school green space aesthetics and water surface and students' perceptual restorations (harmony and compatibility). The results also showed that there was a negative significant relationship between students' Body Mass Index and students' psychosocial health. Based on the results, it is suggested that school campus green spaces should be designed with aesthetics and blue spaces.

Keywords: School campus, green space, mental health, psycho-social health, Aydın

1. Giriş

Dünya genelinde karantinalara yol açan COVID-19, insanlarda korku ve kaygıya neden olmuştur. Çocuklar ve ergenler, bu durumdan psikolojik ve zihinsel olarak olumsuz etkilenen grupların başında gelmiştir. Örneğin, İskoçya Ruh Sağlığı Vakfı'na göre, karantinaya alınan çocuklar ve ergenler arasında kaygı, endişe ve sıkıntının arttığı tespit edilmiştir (Millar vd. 2020). Benzer şekilde, COVID-19 salgınının ilk yılında, küresel olarak çocukların ve ergenlerin sırasıyla %25,2'sinin ve %20,5'inin klinik olarak yükselmiş depresyon ve kaygı semptomları yaşadığı belirlenmiştir (Racine vd. 2021). COVID-19'dan sonra okullara dönen çocuklarda ve ergenlerde de yüksek oranda stres rapor edilmiştir

(Schwartz vd. 2021). Bu ciddi bir sorundur, çünkü ruhsal sağlık sorunları çocuklarda ve ergenlerde hastalık ve yaralanmaların başlıca nedenleridir ve küresel olarak çocukların ve ergenlerin %10'u ruhsal sağlık sorunları yaşamaktadır (WHO, 2021). Çocukların ve ergenlerin ruhsal sağlık sorunları düzgün bir şekilde ele alınmazsa, bu durum akademik başarının ve motivasyonun düşmesine, okul terk riskinin artmasına sebep olabilir (Pascoe vd. 2020). Ayrıca ruh sağlığı sorunu yetişkinliğe kadar uzanabilir ve hayat kalitesinin düşmesine sebep olabilir (WHO, 2021).

Çocukların ve ergenlerin toplumdaki yetişkin rollerini etkileyecek olan ruh sağlığı durumlarının önemi göz önüne alındığında, dünya genelinde

yetkililer çeşitli sağlık hizmetlerini teşvik etmektedirler (European Commission, 2015; Parkin & Long, 2021). Ruh sağlığı sorunlarını ele almak için uygun sağlık hizmetlerinin sağlanması hayati önem taşısaya da, önleyici tedbirlere odaklanmak da önemlidir (Akpınar, 2021). Bu nedenle, sosyo-ekolojik model halk sağlığı araştırmacıları tarafından yaşam ortamının insan sağlığını nasıl etkilediğini anlamak için kullanılmaktadır (Sallis vd. 2008; Robinson vd. 2021). Bu modelde yeşil alanlar, insanlara ruhsal rahatlama ve iyileştirici faydalar sağlayan kaynaklar olarak kabul edilmektedir (Berman vd. 2008; Robinson vd. 2020).

Çok sayıda araştırma, yeşil alanların çocukların ve ergenlerin ruh sağlığını geliştirmede kritik bir rol oynayabileceğini göstermektedir (Fyfe-Johnson vd. 2021). Örneğin, araştırmalar daha fazla yeşil alanın ergenlerde depresif semptomların azalmasıyla (Mavoa vd. 2019), çocuklarda daha düşük anksiyete bozukluğu ve depresyon oranlarıyla (Brussoni vd. 2017) ve çocukların bilişsel işlevleri üzerinde faydalı etkilerle (Dadvand vd. 2018) ilişkili olduğunu göstermiştir. Araştırmalar ayrıca yeşil alanlara maruz kalmanın ergenlerin ruh halleriyle olumlu bir şekilde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Li vd. 2018). Çalışmalar ayrıca yeşil alanlara bakan veya erişimi olan çocukların stresli yaşam olaylarına karşı daha dirençli ve daha odaklanmış olduklarını, dikkat ve hiperaktivite bozukluğu ve dikkat eksikliği semptomlarının azaldığını ortaya koymuştur (Balseviciene vd. 2014; Richardson vd. 2017). Yeşil alanlar ayrıca çocukların ve ergenlerin genel sağlıklarıyla da ilişkilendirilmiştir (Chawla, 2015). Örneğin, İngiltere'de yeşil alanlara yakın yaşayan çocukların daha iyi genel sağlıklara sahip olduğu bildirilmiştir (Aggio vd. 2015). İspanya'da yapılan bir çalışma, daha yeşil mahallelerde büyümenin çocukların beyin gelişimi üzerinde faydalı etkileri olabileceğini göstermiştir (Dadvand vd. 2018). Başka bir çalışmada, yeşil alanlarda zaman geçirmenin

çocuklarda daha yüksek IQ ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Lee vd. 2021).

Yeşil alanlar çocuklar ve ergenler için önemli olsa da, çağdaş kentleşmiş şehirlerde yeşil alanlara erişim fırsatları daha azdır (Louv, 2008). Bu nedenle, okul bahçeleri çocukların ve ergenlerin restorasyon ve rahatlama sağlayabilecekleri ve etkileşime girebilecekleri yerler olarak kabul edilmektedir (van den Bogerd vd. 2023). Örneğin, araştırmalar okul bahçelerindeki yeşil alanların öğrencilerin algısal restorasyonları (Akpınar, 2016a; Liu vd. 2018; Gulwadi vd. 2019) ve genel sağlıkları (Liu vd. 2018) ile pozitif ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Okul kampüslerindeki yeşil alanların öğrencilerin fizyolojik stresini azalttığı (Kelz vd. 2015) ve öğrencilerin ruh sağlığını (Wang vd. 2018), fizyolojik refahını (Kelz vd. 2015) ve fiziksel aktivitesini (Bikomeye vd. 2021) geliştirdiği bulunmuştur. Araştırmalar, ormanda bulunan bir okulda bir gün geçirmenin, bir sınıfta bir gün geçirmeye kıyasla daha az öfke ve strese ve daha iyi bir mutluluk ve enerji hissine yol açtığını göstermiştir (Roe & Aspinall, 2011). Öğrencilerin yönlendirilmiş dikkati, okul bahçesindeki yeşil alanlarda zaman geçirdikten sonra geri kazanılmıştır (Sutherland & Cherrill, 2018). Araştırmalar, okul kampüslerindeki yeşil alanlarla temasın çocukların bilişsel performansını ve duygusal durumlarını olumlu yönde etkilediğini bulmuştur (Carrus vd. 2015). Araştırmalar, okul bahçesindeki yeşil alanlara bakmanın ve/veya bu alanlarda zaman geçirmenin daha iyi akademik puanlar ve performansla ilişkili olduğunu göstermektedir (Li & Sullivan, 2016; Leung vd. 2019). Okul bahçesindeki yeşil alan aynı zamanda öğrencilerin sosyal refahını, duygusal becerilerini ve davranışlarını da teşvik etmektedir (Williams & Dixon, 2013; van Dijk-Wesselius vd. 2018).

Araştırmalar yeşil alanlar ile çocukların ve ergenlerin ruhsal ve genel sağlıkları arasında önemli ilişkiler bulmuş olsa da, bazı çalışmalar aralarında

olumsuz ve/veya anlamsız ilişkiler bulmuştur. Örneğin, Weeland vd. (2019), mahalle ölçeğindeki yeşil alanların ergenlerde dışsallaştırıcı davranış sorunlarının gelişiminde teşvik edici ve/veya koruyucu bir faktör olup olmadığını araştırmıştır. Yazarlar, daha yeşil mahallelerde büyüyen ergenlerin, daha az yeşil mahallelerde büyüyen ergenlere kıyasla daha stresli yaşam olayları bildirdiğini bulmuşlardır. Kelley, Waliczek ve Le Duc (2017), altı haftalık bir sera faaliyetinden sonra gruplar arasındaki depresyon, anksiyete veya stresteki farklılıkları araştırmışlardır. Yazarlar, test sonrası aralarında herhangi bir fark bulamamışlardır. Türkiye'de yürütülen başka bir çalışma, lise kampüslerinde yeşil alanın algısal restorasyon ile öğrencilerin algısal iyileşme ve genel sağlıkları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır (Akpınar, 2016a). Çalışma, lise kampüs yeşil alanının öğrencilerin ruhsal ve fiziksel sağlıklarıyla anlamlı bir ilişki göstermediğini bulmuştur. Son sistematik incelemeler de bu konuda daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Örneğin, van den Bogerd vd. (2020), yeşil alanların orta ve yüksek öğrenimdeki öğrencilerin refahı ve sağlığı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Yazarlar, okullardaki farklı tipteki ve kalitedeki yeşil alanların etkilerini doğrulamak için daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu sonucuna varmıştır. Benzer şekilde, O'Reilly vd. (2018) tarafından yapılan incelemede, yazarlar okullarda ruh sağlığının teşviki için daha güçlü ve daha geniş kapsamlı kanıta dayalı çalışmalara ihtiyaç olduğunu vurgulamışlardır.

Tutarlı olmayan bulgular göz önüne alındığında, okul yeşil alanlarının kalitesinin çocukların ve ergenlerin algısal restorasyon ve psiko-sosyal sağlıklarını nasıl etkilediğini daha iyi anlamaya ihtiyaç vardır. Bu sebeple bu çalışmanın amacı okul kampüsü yeşil alanı kalitesi ile öğrencilerin algısal restorasyon ve psiko-sosyal sağlıkları arasındaki ilişkiyi incelemektir.

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Materyal

Bu çalışmanın materyalini Aydın Efeler ilçesinde bulunan iki ortaokul ve iki lise oluşturmaktadır. Çalışma yapılmadan önce Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Etik Kurulundan etik izni alınmıştır. Ayrıca Aydın İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden okullarda çalışmanın yapılabilmesi için izin alınmıştır. Daha sonra Efeler ilçesindeki tüm ortaokul ve liselerin listesi Aydın İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınmıştır. Toplam 65 ortaokul ve lise ziyaret edilmiş ve farklı niteliklere (estetik, bakım ve temizlik), özelliklere (ağaç sayısı, spor sahaları/kortları ve açık alanlar) ve yeşil alan büyüklüğüne sahip okullar iki profesyonel peyzaj mimarı tarafından belirlenmiştir. Bu okullardaki yeşil alanların hem nitelik, hem özellik hem de büyüklük açısından birbirinden farklı olduğundan emin olunmuştur (Şekil 1, 2 ve 3). Okullardaki yeşil alanların genel olarak birbirine benzemesi veya ihmal edilmiş olmaları sebebiyle araştırmaya toplam dört okul (bir özel okul ve üç devlet okulu) dahil edilmiştir.

2.2. Yöntem

Çalışma yapılacak okulların belirlendikten sonra bu okullar ziyaret edilmiş, okul müdürleri, öğretmenler ve öğrenciler çalışma hakkında bilgilendirilmiştir. Çalışmaya gönüllü olarak katılmak isteyen 18 yaş altı öğrencilerden ebeveynlerinden izin almaları istenmiştir. Daha sonra ankete katılmak için ebeveynlerinden izin alan öğrencilerle ve 18 yaşından büyük olanlarla anketler yapılmıştır. Bu okullar alanında uzman iki peyzaj mimarı tarafından ziyaret edilerek, her bir okulun yeşil alanının kalitesi peyzaj mimarlarınca Likert tipi bir skora ile puanlandırılmıştır. Kampüs yeşil alanlarının kalite göstergeleri olarak "estetik", "temizlik ve bakım", "aydınlık", "gölge alan", "büyüklük", "su

yüzeyi", "ağaç ve çalı sayısı" ve "çim alan" özellikleri kullanılmıştır. Bu kriterler daha önce Türkiye'de yapılmış ve uluslararası dergilerde yayımlanmış çalışmalardan esinlenilerek belirlenmiştir (Akpınar, 2016b).

Öğrencilerle yapılan anket 3 kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda öğrencilerin yaş, cinsiyet, boy, kilo, ailelerin aylık gelirleri gibi demografik ve sosyo-ekonomik bilgileri toplanmıştır. İkinci kısımda algısal restorasyonu ölçmek için kullanılan ve Hartig vd. (1997) tarafından geliştirilmiş ve ülkemizde daha önce kullanılmış (Akpınar, 2016a) Algısal Restorasyon Ölçeği (Perceived Restorative Scale-PRS) kullanılmıştır. PRS ölçeği "uzaklaşma", "büyülenme", "uyum/ahenk" ve "uyumluluk" olmak üzere 4 alt bileşenden oluşmaktadır. Anketin son kısmında ise Güçler ve Güçlükler Anketi (SDQ) kullanılmıştır. SDQ çocukların duygusal ve davranışsal durumlarını değerlendirmek amacıyla kullanılan bir ölçme aracıdır. Bu anket, çocukların genel psiko-sosyal sağlıklarını, duygusal durumlarını, davranışsal problemlerini ve sosyal ilişkilerini anlamak üzere tasarlanmıştır. Ülkemizde bu anketin güvenilirlik ve geçerliliği Güvenir vd. (2008) tarafından yapılmıştır.

Şekil 1. Adnan Menderes Anadolu Lisesi ve Mustafa Kiriş Ortaokulu (Kaynak: ABB, 2018)

Şekil 2. Başak Koleji (Kaynak: ABB, 2018)

Veriler Mayıs 2022 yılında, okullar sırasıyla ziyaret edilerek öğretmenlerin de yardımıyla hafta içi, havanın aydınlık olduğu günlerde toplanmıştır. Çalışmaya yaşları 18'den büyük ve ailesinden ankete katılmak için izin almış toplam 424 öğrenci katılmıştır ancak 43 öğrenci anket sırasında soruları tam olarak cevaplamamış veya anketi tamamlamadan sonlandırmak istemiştir. Bu nedenle toplam 381 öğrenciye anket uygulanmıştır.

Şekil 3. Sosyal Bilimler Lisesi (Kaynak: ABB, 2018)

Verilerin Analizi:

Verilerin analizinde nicel analiz kullanılmıştır. Analizler için öncelikle değişkenlerin normalliği histogram, Q-Q diyagramı ve Kolmogorov-Smirnov testi ile kontrol edilmiştir. Yapılan kontrolde algısal restorasyon bileşenleri (uzaklaşma, büyülenme, uyum/ahenk ve uyumluluk) ve psiko-sosyal sağlık bağımsız değişkenlerinin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Daha sonra öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerini özetlemek için tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusallık sorunu incelenmiş ve analiz sonucunda "temizlik ve bakım", "aydınlatma", "gölgelik alan", "büyüklük" ve "çim alan" arasında çoklu doğrusallık sorunu tespit edildiği için bu değişkenler modelden çıkartılmıştır. Son olarak okul kampüs yeşil alanı kalitesinin öğrencilerin algısal restorasyon ve psiko-sosyal sağlıkları ile ilişkisini belirlemek için Çoklu Doğrusal Regresyon analizi yapılmıştır. İstatistiksel anlamlılığı göstermek için 0,10'luk bir p değeri kullanılmıştır. Tüm istatistiksel

analizler için ise SPSS sürüm 24 kullanılmıştır (IBM Corp., 2016).

3. Bulgular

3.1. Kullanıcı Demografik Özellikleri ve Tanımsal İstatistikler

Veriler 10-19 yaş aralığında (yaş ortalaması 14,40) 381 katılımcıyla oluşturulmuştur (Çizelge 1). Dört okuldan gelen yanıtların dağılımları şu şekildedir: Başak Koleji: 92, Mustafa Kiriş Ortaokulu: 99, Sosyal Bilimler Lisesi: 97 ve Adnan Menderes Anadolu Lisesi: 93. Tablo 1'de görüldüğü gibi katılımcıların %53,8'i kızlardan oluşurken, 14-16 yaş grubu (%53,2) en büyük gruptur. Ortaokul ve lise öğrencilerinin oranı hemen hemen aynıdır. Öğrencilerin çoğunluğu (%72,4) normal vücut kitle indeksine (VKİ) sahiptir. Buna karşılık, %17,6'sı medyan hane gelirine (8.000-9.999) ait olup bu, Türkiye'de 2022 yılında ailelerin aylık hane geliri (8.200) ile aynıdır (TUIK, 2023).

3.2. Okul Yeşil Alan Kalitesi ile Öğrencilerin Algısal Restorasyon ve Psiko-sosyal Sağlıkları Arasındaki İlişki

Bir dizi çok değişkenli doğrusal regresyon analizi yapılarak, okul kampüsü yeşil alan kalitesi ile öğrencilerin algısal restorasyon ve psiko-sosyal sağlıkları arasındaki ilişki incelenmiştir. Çizelge 2'de görüldüğü üzere okul yeşil alan estetiği ile uyum/ahenk ($b= 0.215$. SE =0.110) ve uyumluluk ($b= 0.232$. SE =0.115) arasında pozitif anlamlı ilişki bulunmuştur. Regresyon analizi yine su yüzeyi ile uyum/ahenk ($b= 0.803$. SE =0.362) ve uyumluluk ($b= 0.673$. SE =0.380) arasında pozitif anlamlı ilişki bulunmuştur. Psiko-sosyal sağlık yönünden ise regresyon analizi, Vücut Kütle İndeksi (VKİ) ile öğrencilerin psiko-sosyal sağlıkları arasında negatif anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($b= -1.079$. SE =0.538). Regresyon analizi sonucunda başka anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Çizelge 1. Öğrencilerin demografik özellikleri

Demografik Özellikler		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	176	46.2%
	Kız	205	53.8%
Yaş	10-13	125	32.8%
	14-16	206	53.2%
	17-19	53	14.0%
Eğitim Seviyesi	Orta Okul	191	50.1%
	Lise	190	49.9%
Vücut Kütle İndeksi (Yüzdelik)	5'ten az (zayıf)	26	6.6%
	5'ten 85'e (normal)	275	72.4%
	85'ten 95'e (fazla kilolu)	54	14.4%
	95'ten fazla (obez)	26	6.6%
Aylık Gelir	₺6500'den az	42	11.0%
	₺6.500-7.999	126	33.1%
	₺8.000-9.999	67	17.6%
	₺10.000-12.499	31	8.2%
	₺12.500-14.999	45	11.8%
	₺15.000-19.999	31	8.1%
	₺20.000'den fazla	39	10.2%

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmanın amacı, okul kampüsü yeşil alanı kalitesi ile öğrencilerin algısal restorasyon ve psiko-sosyal sağlıkları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Yapılan analiz sonucunda okul yeşil alan estetiği ve

su yüzeyi ile öğrencilerin algısal restorasyonları arasında pozitif anlamlı ilişki bulunmuştur. Çocukların VKİ'leri ile psiko-sosyal sağlıkları arasında negatif anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bulgular daha önceki yıllarda yapılan çalışmalar ile benzerlikler göstermektedir. Bu benzerlikler aşağıda tartışılmıştır. Yeşil alanlarda estetik, insanların algıladıkları en önemli özelliklerin başında gelmektedir. Yapılan çalışmalarda, yeşil alanların estetiği bazı durumlarda çekicilik olarak ifade edilmektedir (Sugiyama vd. 2010; McCormack vd. 2010). İnsanların algısal restorasyonu ve stres azalması arasında pozitif anlamlı ilişki bulunmuştur (Wang vd. 2019). Araştırmalar yine yeşil alan estetiğinin insanların genel sağlığı (de Vries vd., 2013; Francis vd., 2012), ruh sağlığı (de Vries vd., 2013) ve iyi olma hali (Bowler vd., 2010) ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Çalışmalar ayrıca UGS'nin sağlık yararlarının yeşil alanların kalitesine (estetiğine) bağlı olduğunu ileri sürmektedir (Paquet vd., 2013). Yeşil alanların estetiğinin insanların sağlıkları üzerinde etkili olmasının sebebi, insanların bu estetik özellikleri pozitif algılamaları ile ilgili olabilir. Örneğin, daha önce yapılan farklı çalışmalarda katılımcılardan, dikkate alınacak faktörlerin önceden tanımlanması olmaksızın, algıladıkları yeşil alanların kalitesini veya estetiğini sıralamaları istenmiştir. Katılımcılar yeşil alanlarda algıladıkları en önemli özelliğin yeşil alanın estetik

Çizelge 2. Okul Yeşil Alan Kalitesi ile Öğrencilerin Algısal Restorasyon ve Psiko-sosyal Sağlıkları Arasındaki İlişki

	Algısal Restorasyon				Psiko-sosyal Sağlık					
	Uzaklaşma		Büyülenme		Uyum/Ahenk		Uyumluluk		b	SE
	b	SE	b	SE	b	SE	b	SE		
Cinsiyet (Erkek)	.146	.107	.089	.073	-.101	.090	.063	.095	.832	.706
Yaş	.020	.050	-.014	.034	-.037	.042	-.028	.044	-.222	.329
Vücut Kütle İndeksi	-.125	.081	-.069	.056	-.098	.069	-.031	.072	-1.079**	.538
Gelir	.037	.035	.016	.024	-.001	.029	.028	.031	-.170	.229
Yeşil Alan Estetiği	.180	.130	.035	.089	.215*	.110	.232**	.115	-.134	.860
Su Yüzeyi	-.423	.428	.060	.294	.803**	.362	.673*	.380	1.760	2.836
Ağaç-Çalı Sayısı	-.001	.001	.000	.001	.000	.001	.000	.001	-.004	.006
R ²	.021		.020		.033*		.020		.033*	

Not: ***p ≤ .01, **p ≤ .05, *p ≤ .10

ve kalitesi olduğunu belirtmişlerdir (Wang vd. 2019). Yine iyi seviyede kaliteye ve estetik özelliğe sahip parkların yakınında yaşayan kadınların bu parkları olumlu algılamış olmaları sebebiyle doğum sonrası psikolojik sıkıntı veya ciddi ruhsal hastalık oranlarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir (Feng & Astell-Burt, 2018). Yine ebeveynlerin yeşil alanların kalitesi ve estetiğinden memnuniyetleri ile çocuklarının gelişmiş sosyal davranışlarıyla da anlamlı ilişkili bulunmuştur (Parmes vd. 2020). Benzer şekilde, Hollanda'da yapılan araştırmada yüksek kaliteli yeşil alanların yakınında yaşayan sakinler arasında yaşam beklentisinde anlamlı bir artış bulunmuştur (Jonker vd. 2014). Bu çalışmanın sonuçları da değerlendirildiğinde okullardaki yeşil alanların belli kalitede ve estetikte olması gerektiği sonucuna varılmıştır. Belirli kalitede ve estetikteki yeşil alanların öğrencilerin ruh sağlıklarına ve algısal restorasyonlarına faydalı olabileceği öngörülmektedir. İleride yapılacak kesitsel çalışmalar ile sebep-sonuç ilişkisi kurularak bu çalışmadaki bulguların sağlamaştırılması önerilmektedir.

Bu çalışmanın anlamlı bulgularından bir diğeri de okul yeşil alanında bulunan su yüzeyidir. Su yüzeyleri, literatürde aynı zamanda mavi alanlar olarak ifade edilmektedir. Mavi alanların, insanların ruh sağlığını, özellikle de psiko-sosyal sağlıklarını iyileştirebileceği gösterilmiştir (Britton vd. 2020). Hong Kong'da yapılan bir araştırmada haftada en az bir kez rekreasyon için bir mavi alanı ziyaret etmenin daha iyi ruh sağlığı ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Garrett vd. 2019). Mavi alanlarla ilgili karşılaştırma çalışmaları da, mavi alanların daha etkili ruhsal iyileşme sağlayabileceğini göstermektedir. Örneğin, kentsel, yeşil alan ve mavi alana yapılan eğlence amaçlı ziyaretlerin insanlar üzerindeki etkisi farklı çalışmalarda incelenmiştir (Barton ve Pretty, 2010; White vd. 2013; MacKerron & Mourato, 2013). Bu çalışmalarla, birkaç gün boyunca çeşitli noktalarda

insanlarla iletişime geçerek insanların nasıl hissettiklerini belirlemeye çalışmışlardır. Sonuçlar, insanların mavi alan ortamlarında oldukça mutlu olduklarını ve mavi alanların en iyileştirici alanlar arasında olduğunu göstermiştir.

Benzer şekilde çocuklarla yapılan çalışmalar da mavi alanların etkisini ortaya koymuştur. Örneğin, Amoly ve arkadaşları (2014), 7-10 yaşlarındaki İspanyol çocukların duygusal başa çıkma ve davranışlarının yanı sıra Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu semptomlarını, farklı ortamlarda geçirilen zamana bağlı olarak incelemiştir. Çocuklar son 12 ayda mavi alanlarda ne kadar çok zaman geçirdilerse, o kadar az duygusal sorun ve daha fazla sosyal davranış sergilemişlerdir (Amoly vd. 2014). Bu bulgu, mavi alanların kaliteli sosyal ilişkileri desteklemek için özellikle önemli olduğunu öne süren yetişkin çalışmalarını desteklemektedir. Aynı şekilde İngiltere'de çocukluk çağı obezitesini inceleyen başka bir araştırma da, özellikle kırsal kesimlerde olmak üzere kıyıya yakın bölgelerde yaşayan çocukların, iç kesimlerde yaşayan çocuklara göre daha az obez olma ihtimalinin olduğu ortaya koymuştur (Wood vd. 2016). Yakın zamanda ülkemizde yapılan bir araştırmaya göre öğrencilerin zihinsel ve fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak için okul kampüsündeki yeşil alanlarda en çok istedikleri özellikler arasında şelale, göletler ve çeşmeler gibi mavi alanlar %46,9 ile ilk sırada yer almaktadır (Akpınar, 2024). Bu çalışmanın sonucu, daha önce yapılan çalışmaları desteklemektedir. Su yüzeyleri ya da diğer ismi ile mavi alanlar, öğrencilerin algısal restorasyon ve ruh sağlıkları için önemli bir yer tutmaktadır. Bu sebeple okul kampüslerinde mavi alanlara yer verilmesi önerilmektedir.

Bu konuda Türkiye'de fazla çalışma olmaması ve yüksek katılımcı sayısına ulaşması bu çalışmanın güçlü yanlarını oluşturmaktadır. Ancak diğer taraftan bu çalışmada bazı kısıtlamalar mevcuttur. Öncelikle bu çalışma her ne kadar değişkenler

arasında bir ilişki ortaya koysa da, sebep-sonuç ilişkisi ortaya koymamaktadır. Ayrıca, çoklu doğrusallık sorunu nedeniyle istenilen tüm yeşil alan kalitesi incelenememiştir. Bu sebeple ileride yapılacak olan çalışmaların daha fazla sayıda okulda yapılması ve çoklu doğrusallık sorununu azaltması önerilmektedir. Ayrıca, regresyon analizinde elde edilen rakamların çok düşük olması sebebiyle, daha güçlü bir kaniya varmak için daha yüksek skorlu analizlerin yapılmasına ihtiyaç vardır.

Sonuç olarak, bu çalışma Aydın Efeler ilçesinde bulunan dört farklı okuldaki yeşil alan kalitesinin öğrencilerin algısal restorasyonlarına ve psiko-sosyal sağlıklarına etkisini incelemiştir. Bu konuda ülkemizde yeterli çalışma olmaması sebebiyle bu çalışma önem arz etmektedir. İleride yapılacak daha detaylı çalışmalara öncülük edecek olan bu çalışmada, okul yeşil alanlarının estetik özelliklere ve su yüzeylerine sahip olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle, bu çalışmanın hem eğitim bilimlerini, hem peyzaj mimarlığını, hem de sağlık bilimlerini kapsıyor olması sebebiyle ileride yapılacak olan çalışmalarda disiplinler arası bir çalışma yürütülmesi önerilmektedir.

Teşekkür

Okulları belirleme, yeşil alanları skorlama ve veri toplama konusunda yardımlarından dolayı Niyaze Yakınlar'a teşekkür ediyorum. Ayrıca, veri toplama konusunda destekleri ve yardımları için okul müdürlerine ve öğretmenlerine teşekkür ediyorum. Son olarak, çalışmaya katılan tüm öğrencilere teşekkür etmek isterim.

Kaynaklar

ABB (2018). Aydın Merkez İlçesi Ortofoto Haritası. Aydın: İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı.
Aggio, D., Smith, L., Fisher, A., & Hamer, M. (2015). Mothers' perceived proximity to green space is associated with TV viewing time in children: The

Growing Up in Scotland study. *Preventive Medicine*, 70, 46–49.

Akpınar, A. (2016a). How is high school greenness related to students' restoration and health? *Urban Forestry & Urban Greening*, 16, 1–8.

Akpınar, A. (2016b). How is quality of urban green spaces associated with physical activity and health? *Urban Forestry & Urban Greening*, 16, 76–83.

Akpınar, A. (2021). How perceived sensory dimensions of urban green spaces are associated with teenagers' perceived restoration, stress, and mental health? *Landscape and Urban Planning*, 214, 104185.

Akpınar, A. (2024). School greenness: how does it impact students' health and what do students expect from it? *Journal of Environmental Planning and Management*.
<https://doi.org/10.1080/09640568.2024.2317895>

Amoly, E., Dadvand, P., Forns, J., López-Vicente, M., Basagaña, X., Julvez, J., . . . Sunyer, J. (2014). Green and blue spaces and behavioral development in Barcelona schoolchildren: the BREATHE project. *Environ. Health Perspect*, 122(12), 1351–1358.

Balseviciene, B., Sinkariova, L., Grazuleviciene, R., Andrusaityte, S., Uzdanaviciute, I., Dedele, A., & Nieuwenhuijsen, M. J. (2014). Impact of Residential Greenness on Preschool Children's Emotional and Behavioral Problems. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 11(7), 6757–6770.

Barton, J., & Pretty, J. (2010). What is the best dose of nature and green exercise for improving mental health? A multi-study analysis. *Environmental Science & Technology*, 44, 3947–3955.

Berman, M., Jonides, J., & Kaplan, S. (2008). The cognitive benefits of interacting with nature. *Psychological Science*, 19(12), 1207–1212.

Bikomeye, J. C., Balza, J., & Beyer, K. M. (2021). The Impact of Schoolyard Greening on Children's Physical Activity and Socioemotional Health: A

Systematic Review of Experimental Studies. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 18, 535.

Bowler, D. E., Buyung-Ali, L. M., Knight, T. M., & Pullin, A. S. (2010). A systematic review of evidence for the added benefits to health of exposure to natural environments. *BMC Public Health*, 10(456).

Britton, E., Kindermann, G., Domegan, C., & Carlin, C. (2020). Blue care: A systematic review of blue space interventions for health and wellbeing. *Health Promotion International*, 35(1), 50-69.

Brussoni, M., Ishikawa, T., Brunelle, S., & Herrington, S. (2017). Landscapes for play: Effects of an intervention to promote nature-based risky play in early childhood centres. *J. Environ. Psychol.*, 54, 139-150.

Carrus, G., Passiatore, Y., Pirchio, S., & Scopelliti, M. (2015). Contact with nature in educational settings might help cognitive functioning and promote positive social behaviour. *Psychology*, 6(2), 191-212.

Chawla, L. (2015). Benefits of Nature Contact for Children. *Journal of Planning Literature*, 30(4), 433-452.

Dadvand, P., Pujol, J., Macià, D., Martínez-Vilavella, G., Blanco-Hinojo, L., Mortamais, M., . . . López-Vicente, M. (2018). The association between lifelong greenspace exposure and 3-dimensional brain magnetic resonance imaging in Barcelona schoolchildren. *Environmental health perspectives*, 126(2), 027012.

de Vries, S., van Dillen, S. M., Groenewegen, P. P., & Spreeuwenberg, P. (2013). Streetscape greenery and health: Stress, social cohesion and physical activity as mediators. *Social Science & Medicine*, 94, 26-33.

European Commission. (2015). Nature-based solutions & re-naturing cities. Final report of the Horizon 2020 Expert Group on nature-based solutions & re-naturing cities. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Feng, X., & Astell-Burt, T. (2018). Residential green space quantity and quality and symptoms of psychological distress: A 15-year lon-gitudinal study of 3897 women in postpartum. *BMC Psychiatry*, 18, 348. <https://doi.org/10.1186/s12888-018-1926-1>

Francis, J., Wood, L., Knuiman, M., & Giles-Corti, B. (2012). Quality or quantity? Exploring the relationship between Public Open Space attributes and mental health in Perth, Western Australia. *Social Science & Medicine*, 74, 1570-1577.

Fyfe-Johnson, A. L., Hazlehurst, M. F., Perrins, S. P., Bratman, G. N., Thomas, R., Garrett, K. A., . . . Tandon, P. S. (2021). Nature and children's health: A systematic review. *Pediatrics*, 148(4).

Garrett, J. K., Clitherow, T. J., White, M. P., Elliott, L. R., Wheeler, B. W., & Fleming, L. E. (2019). Coastal proximity and mental health among urban adults in England: The moderating effect of household income. *Health Place*, 59, 102200.

Gulwadi, G. B., Mishchenko, E. D., Hallowell, G., Alves, S., & Kennedy, M. (2019). The restorative potential of a university campus: Objective greenness and student perceptions in Turkey and the United States. *Landscape and Urban Planning*, 187, 36-46.

Güvenir, T., Özbek, A., Baykara, B., Arkar, H., Şentürk, B., & İncekaş, S. (2008). Güçler ve güçlükler anketi'nin (gga) Türkçe uyarlamasının psikometrik özellikleri. *Turkish Journal of Child and Adolescent Mental Health*, 15(2), 65-74.

Hartig, T., Kaiser, F., & Bowler, P. (1997). Further development of a measure of perceived environmental restorativeness. Gävle: Institute for Housing Research, Uppsala Universitet.

IBM Corp. (2016). IBM SPSS Statistics for Windows, Version 24.0. Armonk, NY: IBM Corp.

Jonker, M. F., van Lenthe, F. J., Donkers, B., P., M. J., & Burdorf, A. (2014). The effect of urban green on small-area (healthy) life expectancy. *J. Epidemiol. Community Health*, 68, 999-1002. <https://doi.org/10.1136/jech-2014-203847>

Kelley, R. J., Waliczek, T. M., & Le Duc, F. A. (2017). The effects of greenhouse activities on psychological stress, depression, and anxiety among university students who served in the US armed forces. *HortScience*, 52(12), 1834-1839.

Kelz, C., Evans, G. W., & Röderer, K. (2015). The restorative effects of redesigning the schoolyard: A multi-methodological, quasi-experimental study in rural Austrian middle schools. *Environment and Behavior*, 47(2), 119-139.

Lee, K. S., Kim, B. N., Cho, J., Jang, Y. Y., Choi, Y. J., Lee, W. S., . . . Shin, C. H. (2021). Associations between surrounding residential greenness and intelligence quotient in 6-year-old children. *Science of the Total Environment*, 759, 143561.

Leung, W. T., Tam, T. Y., Pan, W.-C., Wu, C.-D., Lung, S.-C. C., & Spengle, J. D. (2019). How is environmental greenness related to students' academic performance. *Landscape and Urban Planning*, 181, 118-124.

Li, D., & Sullivan, W. C. (2016). Impact of views to school landscapes on recovery from stress and mental fatigue. *Landscape and Urban Planning*, 148, 149-158.

Li, D., Deal, B., Zhou, X., Slavenas, M., & Sullivan, W. C. (2018). Moving beyond the neighborhood: Daily exposure to nature and adolescents' mood. *Landscape and Urban Planning*, 173, 33-43.

Liu, Q., Zhang, Y., Lin, Y., You, D., Zhang, W., Huang, Q., . . . Lan, S. (2018). The relationship between self-rated naturalness of university green space and students' restoration and health. *Urban Forestry & Urban Greening*, 34, 259-268.

Louv, R. (2008). *Last child in the woods: Saving our children from nature-deficit disorder*. Algonquin Books.

MacKerron, G., & Mourato, S. (2013). Happiness is greater in natural environments. *Global Environment Change*, 23(5), 992-1000.

Mavoa, S., Lucassen, M., Denny, S., Utter, J., Clark, T., & Smith, M. (2019). Natural neighbourhood

environments and the emotional health of urban New Zealand adolescents. *Landscape and Urban Planning*, 191, 103638.

McCormack, G. R., Melanie, R., Toohey, A. M., & Hignell, D. (2010). Characteristics of urban parks associated with park use and physical activity: A review of qualitative research. *Health & Place*, 16, 712-726.

Millar, R., Quinn, N., Cameron, J., & Colson, A. (2020). Considering the evidence of the impacts of lockdown on the mental health and wellbeing of children and young people within the context of the individual, the family, and education. Glasgow: Mental Health Foundation.

O'Reilly, M., Svirydzenka, N., Adams, S., & Dogra, N. (2018). Review of mental health promotion interventions in schools. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 53(7), 647-662.

Paquet, C., Orschulok, T. P., Coffee, N., Howard, N. J., Hugo, G., Taylor, A. W., . . . Daniel, M. (2013). Are accessibility and characteristics of public open spaces associated with a better cardiometabolic health? *Landscape and Urban Planning*, 118, 70-78.

Parkin, E., & Long, R. (2021). Support for children and young people's mental health. The House of Commons Library.

Parmes, E., Pesce, G., Sabel, C. E., Baldacci, S., Bono, R., Brescianini, S., . . . Maio, S. (2020). Influence of residential land cover on childhood allergic and respiratory symptoms and diseases: Evidence from 9 European cohorts. *Environ. Res.*, 183, 108953. <https://doi.org/10.1016/j.envres.2019.108953>

Pascoe, M. C., Hetrick, S. E., & Parker, A. G. (2020). The impact of stress on students in secondary school and higher education. *International Journal of Adolescence and Youth*, 25(1), 104-112.

Racine, N., McArthur, B. A., Cooke, J. E., Eirich, R., Zhu, J., & Madigan, S. (2021). Global prevalence of depressive and anxiety symptoms in children and adolescents during COVID-19: a meta-analysis. *JAMA pediatrics*, E1-E9.

Richardson, E. A., Pearce, J., Shortt, N. K., & Mitchell, R. (2017). The role of public and private natural space in children's social, emotional and behavioural development in Scotland: A longitudinal study. *Environmental Research*, 158, 729-736.

Robinson, J. M., Brindley, P., Cameron, R., MacCarthy, D., & Jorgensen, A. (2021). Nature's role in supporting health during the COVID-19 pandemic: A geospatial and socioecological study. *International journal of environmental research and public health*, 18(5), 2227.

Robinson, J. M., Jorgensen, A., Cameron, R., & Brindley, P. (2020). Let nature be thy medicine: A socioecological exploration of green prescribing in the UK. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(10), 3460.

Roe, J., & Aspinall, P. (2011b). The restorative outcomes of forest school and conventional school in young people with good and poor behaviour. *Urban Forestry & Urban Greening*, 10, 205-212.

Sallis, J. F., Owen, N., & Fisher, E. B. (2008). Ecological models of health behavior. K. Glanz, B. K. Rimer, & K. Vismanath içinde, *Health behavior and health education: Theory, research, and practice* (s. 565-485). San Francisco: Jossey-Bass.

Schwartz, K. D., Exner-Cortens, D., McMorris, C. A., Makarenko, E., Arnold, P., Van Bavel, M., . . . Canfield, R. (2021). COVID-19 and student well-being: Stress and mental health during return-to-school. *Canadian Journal of School Psychology*, 36(2), 166-185.

Sugiyama, T., Francis, J., Middleton, N. J., Owen, N., & Giles-Corti, B. (2010). Associations between recreational walking and attractiveness, size, and proximity of neighborhood open spaces. *American Journal of Public Health*, 100(9), 1752-7.

Sutherland, K., & Cherrill, A. (2018). A cultural ecosystem service provided by green infrastructure on campus: students' recovery from directed

attention fatigue. *Aspects of Applied Biology*, 139, 167-172.

TUIK. (2023, May 08). Gelir Dağılımı İstatistikleri (Income Distribution Statistics), 2022. Türkiye İstatistik Kurumu (Turkish Statistical Institute): <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2022-49745> adresinden alındı

van den Bogerd, N., Dijkstra, S. C., Koole, S. L., Seidell, J. C., de Vries, R., & Maas, J. (2020). Nature in the indoor and outdoor study environment and secondary and tertiary education students' well-being, academic outcomes, and possible mediating pathways: A systematic review with recommendations for science and practice. *Health & Place*, 66, 102403.

van den Bogerd, N., Hovinga, D., Hiemstra, J. A., & Maas, J. (2023). The Potential of Green Schoolyards for Healthy Child Development: A Conceptual Framework. *Forests*, 14(4), 660.

van Dijk-Wesseliuss, J. E., Maas, J., Hovinga, D., van Vugt, M., & van den Berg, A. E. (2018). The impact of greening schoolyards on the appreciation, and physical, cognitive and social-emotional well-being of schoolchildren: A prospective intervention study. *Landscape and Urban Planning*, 180, 15-26.

Wang, R., Zhao, J., & Xing, L. (2018). Perceived restorativeness of landscape characteristics and window views on university campuses. *J. Archit. Plann. Res.*, 35, 303-322.

Wang, R., Zhao, J., Meitner, M. J., Hu, Y., & Xu, X. (2019). Characteristics of urban green spaces in relation to aesthetic preference and stress recovery. *Urban Forestry & Urban Greening*, 41, 6-13.

Weeland, J., Laceulle, O. M., Nederhof, E., Overbeek, G., & Reijneveld, S. A. (2019). The greener the better? Does neighborhood greenness buffer the effects of stressful life events on externalizing behavior in late adolescence? *Health & Place*, 58, 102163.

White, M. P., Pahl, S., Ashbullby, K., Herbert, S., & Depledge, M. (2013b). Feelings of restoration

from recent nature visits. *Journal of Environmental Psychology*, 35, 40-51.
<https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2013.04.002>

WHO. (2021). Improving the mental and brain health of children and adolescents. World Health Organization:

<https://www.who.int/activities/improving-the-mental-and-brain-health-of-children-and-adolescents> adresinden alındı

Williams, D. R., & Dixon, P. S. (2013). Impact of garden-based learning on academic outcomes in schools: synthesis of research between 1990 and 2010. *Rev. Educ. Res.*, 83(2), 211–235.

Wood, S. L., Demougin, P. R., Higgins, S., Husk, K., Wheeler, B. W., & White, M. P. (2016). Exploring the relationship between childhood obesity and proximity to the coast: A rural/urban perspective. *Health Place*, 40, 126–136.

PEYZAJ AYDINLATMA TASARIMLARINDA MEKAN DİZİMİ İLE UYGUN KONUM TESPİTİ: VAN/İPEKYOLU ÖĞRETMEN OKULU PARKI ÜZERİNDE BİR ÇALIŞMA

Şevin BAYRAM¹ Okan YELER² Serkan KEMEÇ³

^{1,2} Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü
sevinbayram@yyu.edu.tr, okanyeler@yyu.edu.tr

³ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, serkankemec@yyu.edu.tr

Öz

Kentsel alanlarda parkların artan kullanımı, bu alanların kullanıcı ihtiyaçlarına göre şekillendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda ortaya çıkan park tasarımlarında kullanıcı odaklı yaklaşımlar benimsenmeye başlamıştır. Parkların peyzaj tasarımlarında gerek yapısal gerek bitkisel tasarım elemanları ihtiyaçlara yönelik seçilmeli ve mekânsal anlamda doğru şekilde konumlandırılmalıdır. Bu tasarım elemanlarının yanı sıra oturma birimleri, aydınlatma elemanları, çöp kutuları, tabelalar vb. gibi donatı elemanlarının konumlandırılması da önemlidir. Parkların akşam/gece kullanımında kullanıcılara rahat bir ortam sağlayarak güvenliği sürdürmek açısından aydınlatma elemanı kullanılması oldukça önemlidir. Park içerisinde kullanılan aydınlatmaların türü, cinsi, şeklinin yanı sıra yerleştirildikleri konumlar da tasarım açısından önemlidir. Bu çalışmada, insan hareketliliğini ve davranışını öngörebilen, mekânların yapısal özelliklerini analiz eden Mekan Dizimi (Space Syntax) yöntemi kullanılarak, park tasarımında aydınlatma elemanları için uygun yerlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Böylece bu yöntemin peyzaj tasarımında kullanımı yaygınlaştırılarak, donatı elemanlarının yer seçiminde etkinliği artırılmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aydınlatma elemanı, Mekân Dizimi, Park tasarımı, Peyzaj tasarımı

IDENTIFYING SUITABLE LOCATIONS FOR LANDSCAPE LIGHTING ELEMENTS USING SPACE SYNTAX: A STUDY ON VAN/IPEKYOLU OĞRETMEN OKULU PARK

Abstract

The increasing use of parks in urban areas necessitates their shaping according to user needs. In landscape designs of parks, both structural and planting design elements should be selected according to needs and positioned correctly in spatial terms. In addition to these design elements, the placement of urban furniture such as seating units, lighting elements, trash cans, signposts, etc. is also important. The use of lighting elements is very important in terms of providing a comfortable environment for users and maintaining security in evening/night use of parks. In addition to the type and shape of lighting used in the park, the locations where they are placed are also important from a design perspective. In this study, it was aimed to determine suitable places for lighting elements in park design by using the Space Syntax method, which can predict human mobility and behavior and analyze the structural characteristics of spaces. The goal is to promote the use of this method in landscape design and enhance its effectiveness in the placement of lighting elements.

Keywords: Lighting element, Space Syntax, Park design, Landscape design

1. Giriş

Tasarım, geniş kapsamlı, birçok disipline konu olmuş, insan hayatını kolaylaştıran temel unsurlardan biridir. Tasarım bitmeyen bir süreçtir ve mevcut problemler üzerine düşünebilme ve çözebilme yeteneğidir (Hatchuel, 2001; Lawson, 2006). Gündelik hayatımızda mekan tasarımı, ürün tasarımı, hizmet tasarımı, grafik tasarım vb. gibi birçok alanda kullanıcı deneyimlerini göz önünde bulundurarak estetik ve işlevsel biçimde karşımıza çıkmaktadır. Tasarımda bir mekan oluşturulurken kullanıcıların gereksinimleri ön planda tutulmaktadır. Bu doğrultuda kullanıcı

gereksinimlerine bakıldığında karşımıza fiziksel ve psiko-sosyal kullanıcı gereksinimleri çıkmaktadır. Fiziksel kullanıcı gereksinimleri, sağlık ve emniyet, işitsel, görsel, ısısal ve mekânsal biçimde olmaktadır. Psiko-sosyal kullanıcı gereksinimleri ise, davranışsal, mahremiyet, estetik ve toplumsal biçimlerde olmaktadır (Malkoç, 2008; Pirli, 2020). Bir mekan tasarımında okunaklılık, görünebilirlik ve algılanabilirlik önemli kriterlerdir. Yapılan tasarımların görünürlüğü her daim açık olmalı ve algılanabilirliği de kolay olmalıdır. Peyzaj tasarımı, peyzajların veya mekanların mevcut durumlarını inceleyerek, sürdürülebilir açık alanlar oluşturan, kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik

ekolojik, sosyal, işlevsel ve estetik ölçütleri göz önünde bulundurarak ortamlar yaratmaya çalışan bir alandır (Booth, 2012). Peyzaj tasarımı insan yaşam kalitesi ve refahını arttırmak, insan ve çevre ile doğrudan bir bağlantı sağlamak, insan sağlığını sürdürmek ve hem ekolojik hem de estetik görünümler yaratmak için ortaya çıkan önemli tasarım alt disiplinlerinden biridir. Peyzaj tasarımı özellikle kentsel alanlardaki keskin hatlarda ve kaba dokularla doğanın görüntüsünü bozan yapı kitlelerine çözüm olarak kentsel mekan ve çevre içerisinde ekolojik, estetik, doğal ve dekoratif ortamlar oluşturmaktadır. Peyzaj tasarımcıları görsel açıdan hoş, işlevsel ve ekolojik açıdan sağlıklı bir tasarım sağlamak için araziye, çevreyi, büyüyen bitkileri ve kullanıcının ihtiyaçlarını tüm yönleriyle planlı bir biçimde ele alan bir tasarım sürecini kullanır (Hansen, 2010). Bu süreci oluşturan aşamalar ise (Ingram, 1991; Çolak, 2023):

- Arazinin seçilmesi ve planının oluşturulması
- Seçilen alanın analizi ve araştırılması,
- Kullanıcı ihtiyaçlarının değerlendirilmesi,
- Tasarım aşaması (aktivite alanları belirlemek, tasarlamak),
- Geliştirme ve projelendirme aşaması (bitkisel ve yapısal projeler),
- Uygulama, bakım ve yönetim aşaması olarak genel geçer kabul edilmektedir.

Peyzaj tasarımı, diğer tasarım alanlarına göre kullandığı elemanlar sebebiyle farklılık göstermektedir. Özellikle bitkiler gibi canlı elemanları göz önünde bulundurmaktadır (Hansen, 2010). Peyzaj tasarımında kullanılan elemanlar, tasarımın görsel ve fonksiyonel unsurlarını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda genel olarak kullanılan peyzaj tasarım elemanlarına bakıldığında

karşımıza bitkiler, sert zemin kaplamaları, su öğeleri, dolaşım alanları, kentsel donatılar ve mobilyalar çıkmaktadır. Özellikle parklarda tercih edilen tasarım elemanları veya donatılar kullanıcıların tercihlerine yönelik olmalıdır.

Kent içerisinde yoğun kullanım alanlarına dönüşen parklar içerisinde bulunan donatı elemanları, açık yeşil alanlar, rekreasyon faaliyetleri gibi sebeplerden dolayı önemli yerleşim alanlarına dönüşmektedir. Bu anlamda özellikle kent içinde azalan yeşil alanların aydınlatma tasarımları büyük bir öneme sahiptir. Parkların gece veya akşam kullanımını arttırmak için aydınlatma tasarımını ön planda tutmak gerekir (Soydan ve Benliay, 2020). Özellikle geceleri yeterli görsel konforu sağlamak, güvenli, rahat bir ortam oluşturabilmek adına yapay ışık kaynakları kullanılarak aydınlatma sağlanır. Bu aydınlatma tasarımları oluşturulurken ışık kaynağının niteliği, yeterli kullanımı, konumu ve cinsi göz önünde bulundurulur. Tüm kriterler dikkate alınarak yapılan aydınlatma planı sonucunda daha emniyetli, güven duygusunun yüksek olduğu, canlı, dinamik ve kullanıcıların yön bulmada zorlanmadıkları mekanlar ortaya çıkar (Sakıcı ve Var, 2009). Aynı zamanda dış mekan aydınlatmaları, modern aydınlatma teknolojisinde sürekli olarak yenilenip değişim gösterdiği için bu yenilikler de aydınlatma planlamasında takip edilmelidir.

Parklarda iyi bir aydınlatma elde edebilmek için, enerjinin doğru kullanıldığı, ışığı uygun yerlere dağıtan ve uygun noktalarda konumlandırılan aydınlatma elemanları kullanılmalıdır. Aydınlatma elemanlarının konumu, biçimi ve yönü aydınlatma türlerini de etkilemektedir. Aydınlatma tasarımı yapılırken başarılı sonuçlara ulaşabilmek için kullanılan aydınlatma elemanının yeri, yönü, gücü, şiddeti, sayısı ve rengi gibi kriterlere dikkat edilmelidir. Bu doğrultuda vurgu, gölge, geçiş, dolgu veya gizleme gibi peyzaj tasarım ilkeleri ile bağdaştırılan durumlar da bu kriterler ile sağlanır.

Peyzaj mimarlığında estetik ve işlevsel olmak üzere iki türlü aydınlatma biçimi vardır. Estetik aydınlatma, görsel etkiyi artırarak istenilen alanlarda veya objeler üzerinde kullanılmaktadır. İşlevsel – Fonksiyonel aydınlatma, dış mekanların fonksiyonelliğini öne çıkarmak, güvenliği sağlamak, yönlendirme yapmak gibi etkilere sahiptir (Arı ve Pouya, 2024). Kullanılacak aydınlatma türleri tasarımın yapılacağı alana göre bu aydınlatma biçimlerinden herhangi biri dikkate alınarak seçilir. Peyzaj tasarımında aydınlatma tasarımı, alanların planlaması başlangıcında bitkisel ve yapısal peyzaj projeleri ile düşünülmesi gerekmektedir.

Aydınlatma tasarımında doğru yer seçimi ve niteliğe uygun kullanım sonucunda şu etkiler ortaya çıkar (Millerson, 1991; Gorp, 2000; Demir, 2012):

- Görsel hareketlilik ve devamlılık sağlanır,
- İstenilen kısımlar vurgulanabileceği gibi istenmeyen kısımlar da düşük aydınlatmalar ile gizlenebilir,
- Uygulanan aydınlatma teknikleri ile mekanların olduğundan farklı algılanması sağlanabilir, mekanlar çeşitli ışık oyunları ile değiştirilebilir,
- Mekanlarda kullanılan herhangi bir objenin form, renk, doku gibi özellikleri ortaya çıkarılabilir,
- Kullanıcıların mekanı kullanmasında yön bulma, eylemlerini gerçekleştirme gibi durumlar için kolaylık sağlanır ve yönlendirmeler yapılabilir,
- Mekanlarda sembol haline gelen bazı özel kısımların öne çıkarılmasını sağlar,
- Mekanlar arasında veya herhangi bir mekan içinde erişim rahatlığı sağlanır.

Peyzaj tasarımında aydınlatma elemanları farklı biçimlerde ve farklı teknikler ile kullanılmaktadır. Farklı biçimlerde kullanılan aydınlatma

tasarımlarında aynı zamanda peyzaj tasarım ilkelerinden de faydalanılmaktadır. Bunun sonucunda ortaya çıkan teknikler ile farklı aydınlatma efektleri de oluşmaktadır. Bu tip aydınlatmalar kullanıldıkları bölgeler ve kullanılma biçimine göre isim almaktadırlar. Kullanıldığı bölgelerdeki etkileri ve oluşturdukları efektlere göre de peyzaj tasarım ilkeleri ile doğru orantılı biçimde adlandırılmıştır. Peyzaj tasarımında farklı şekillerde kullanılan ve farklı etkiler oluşturan aydınlatma türleri ve teknikleri Çizelge 1'deki gibidir.

Çizelge 1. Peyzaj tasarımında kullanılan aydınlatma biçimleri ve etkileri (Göl, 2004; Yılmaz ve Alper, 2006; Alreja, 2011; Arı ve Pouya, 2024)

Peyzaj Tasarımında Aydınlatma	
Peyzaj Tasarımında Kullanılan Aydınlatma Türleri	Peyzaj Tasarımında Kullanılan Aydınlatma Teknikleri
Heykel veya anıtsal obje aydınlatması	Vurgu tekniği
Yaya yolu aydınlatması	Yıkama tekniği
Merdiven aydınlatması	Doku tekniği
Cephe aydınlatması	Çapraz aydınlatma tekniği
Meydan aydınlatması	Aynalama tekniği
Su ögesi aydınlatması	Siluet aydınlatması
Bitki aydınlatması	Ay ışığı aydınlatması
Bahçe aydınlatması	Gölgeleme tekniği
Köprü aydınlatması	Giriş aydınlatma tekniği
Çocuk oyun alanı aydınlatması	Zemin aydınlatma tekniği
Park aydınlatması	Yayılcı aydınlatma tekniği

Bu çalışmanın amacı Van kent merkezinde yer alan İpekyolu Öğretmen Okulu Parkında bulunan aydınlatma elemanları üzerinden Mekan Dizimi (Space Syntax) yöntemi kullanılarak tespitler yapmaktır. Bu sayede parkların mevcut kullanımları gözetmeksizin yapılan analizler ve kullanıcı durumları göz önünde bulundurularak park

tasarımlarında aydınlatma elemanı gibi donatılar için uygun yer tespitinde mekan dizimi yönteminin kullanımının önemi vurgulanmıştır. Çalışma sonucunda eski Van İpekyolu Kent Parkı olan, günümüzde Öğretmen Okulu Parkı olarak ismi güncellenen parkın içindeki sirkülasyon alanlarının, mevcut mekânsal bölünmelerin incelenmesi ve kullanılan aydınlatma elemanlarının analizler doğrultusunda değerlendirilmesi mümkün olmuştur. Bu değerlendirmeler park gibi peyzaj tasarımı gerektiren alanlar için yeni tasarım anlayışları, tasarım değerlendirmeleri ve yöntemleri geliştirmek adına önemli bir adım niteliği taşıyacaktır.

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Çalışma Alanı

Çalışma alanı, Van kent merkezinde bulunan İpekyolu Öğretmen Okulu Parkı olarak seçilmiştir. Park, konum olarak Van ilinin 2012 yılında 6360 sayılı kanunu ile ortaya merkez ilçe olarak çıkan ve nüfus bakımında Van'ın en büyük ilçesi olan İpekyolu'nda bulunmaktadır (URL 1). Daha önceden kent park niteliğinde "İpekyolu Kent Parkı" adında hizmete açılan park, bölgenin en işlek ve yoğun kullanıma sahip Kazım Karabekir Bulvarı üzerinde bulunmaktadır (Şekil 1). 2023 yılında belediye tarafından alınan bir kararla parkın adı, 1965 yılında eğitim ve öğretime başlayan Van Kız İlk Öğretmen Okulu'na olan atıfla "Öğretmen Okulu Parkı" olarak değiştirilmiştir. Park gerek konum itibarıyla gerekse tasarım açısından birçok kullanıcı tipine ev sahipliği yapmaktadır. Günümüzde de özellikle yaz ayları başta olmak üzere hem gündüz hem akşam kullanımı oldukça yoğundur. Bu durumda parkta bulunan donatı elemanları da kullanıcı ihtiyaçları doğrultusunda öne çıkmaktadır. Park içerisinde mevcutta bulunan 1 adet amfi oturma alanı, 250 metre uzunluğunda bisiklet yolu, 300 m² uzunluğunda koşu-yaya yolu, 4500 m²'lik yeşil alan,

20 m²'lik bir adet kaykay pisti, çeşitli oturma birimleri (banklar, kamelyalar vb.) bir adet öğrencilere özel eğitim merkezi (Van Mehmet Efendi Eğitim Köşkü), 1500 m² çocuk park alanı ve 27 adet aydınlatma elemanı kullanılmıştır. Bu doğrultuda çalışma kapsamında mevcut aydınlatma elemanları ile ilgili park içinde yerleştirildikleri konumları incelenmiştir.

Şekil 1. Çalışma alanı

2.2. Yöntem

Çalışmada yöntem olarak Space Syntax (Mekan Dizimi) yöntemi kullanılmıştır. Mekan Dizimi, özellikle yapıların ve şehirlerin mekânsal dokularını incelemek ve analiz etmek için kullanılan morfolojik bir yöntem ve mekan ile toplumu birleştiren bir teoriler zinciri olarak mimarlık ve kentsel tasarım alanlarındaki bilimsel hareketlerden biridir (Hillier ve Hanson, 1998). Mekan dizimi yöntemi herhangi bir yerleşim alanının mevcut veri haritaları ile bu alanın sosyolojik ve kültürel gelişme durumlarını temel olarak oluşturulan ve elde edilen verilere göre saptamalar yapmak amacıyla geliştirilmiştir (Özkan Özbek, 2007). Mekan Dizimi'nin asıl yola çıkış noktası, insanların kendilerine özel bir mekân oluşturmak için bu yöntemi bir anahtar olarak kullanmalarındadır. Mekân yapılışı yani devamlı mekânları birbirine bağlı ayrıık ünitelere dönüştürebilme durumu mekân diziminin üzerinde durduğu bir konudur. Bu yöntem ile yapılanmış bir

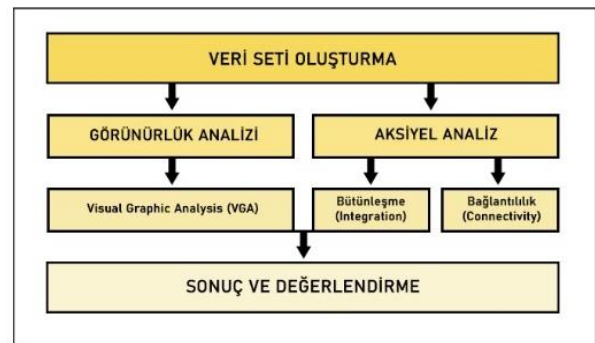
mekânın oluşum sürecini ve sosyal anlamını kullanıcı davranışlarından yola çıkarak anlamak hedeflenmektedir (Bafna, 2003). Günümüzde kent içindeki yapılarda cephe yenilenmesi, kültürel mirasın korunması, tesislerin, açık yeşil alanların konumlandırılması, park görünümleri vb. gibi özellikle tasarım ve planlama konularında mekan dizimi yöntemi kullanılmaktadır (Li, 2023). Peyzaj alanları için önerilen bitkisel tasarımların, dolaşım yollarının, aktivite ve rekreasyon alanlarının veya peyzaj donatılarının mekan konfigürasyonunda görsel alanlar ve yaya hareketi üzerindeki etkileri inceleyebilmek için space syntax yöntemi kullanılabilir (Mahmoud ve Omar, 2014). Bu duruma göre mekan dizimi yöntemi aracılığıyla, proje alanı ile kentin genel planlaması, komşu yapılar ve insanlar arasındaki ilişkiye odaklanılmaktadır. Bunun yanında parklar gibi kent içinde bulunana açık yeşil alanların konumlandırılmasında, park içinde kullanılacak kentsel donatıların insanların kullanımına etkisine ve bu donatıların mekan içindeki konumlandırılmasına, mekan içinde dolaşımı ve erişimi kolay olan yolların tasarlanmasında ve bu yolların kullanıcı tercihlerine etkisinde mekan dizimi yönteminden faydalanılmaktadır.

Bu çalışmada yöntem akışı olarak izlenen adımların başında peyzaj tasarımlarında aydınlatma elemanlarına yönelik literatür araştırması gelmektedir. Daha sonra ikinci adım olarak çalışma alanı ile ilgili mevcut veriler (alana yönelik vaziyet planı) elde edilerek Space Syntax yöntemi doğrultusunda depthmapX 0.8.0 programı ile analizler yapılmıştır. Bu analizlerde parkın mevcut halinin yalnızca sert zemin ve yeşil alanlar düşünülerek Space Syntax yönteminin analizlerinden oluşan "Görünürlük Analizi (VGA)", Aksiyel Analiz altında "Bütünleşme Değeri (Integration)" ve "Bağlantılılık Değeri (Connectivity)" ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Üçüncü adımda ise

yerinde gözlem ve analiz çalışmaları doğrultusunda kullanılan mevcut aydınlatma elemanlarının yerleri ve park içindeki kullanımlara etkisi tespit edilmiştir ve ilgili plan üzerine işlenmiştir. Park içerisinde aydınlatma alanlarında gözlem ve fotoğrafıma gerçekleştirilmiştir. Aydınlatma elemanlarının türü, cinsi, işlevinden ziyade bulunduğu konumlara özel değerlendirmeler yapılmıştır. Space Syntax yöntemi ile yapılan analizlerde aydınlatılacak olan alanlar için öneriler ile mevcut aydınlatma elemanları karşılaştırılarak öneriler sunulmuştur (Şekil 2 ve 3).

Şekil 2. Yöntem akış şeması

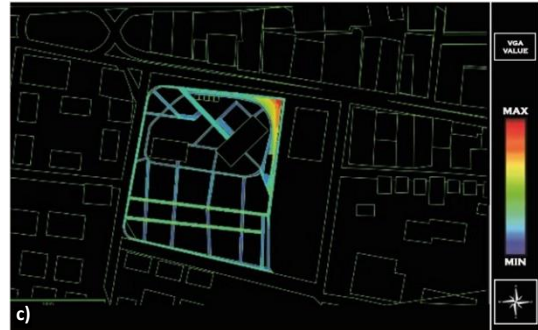
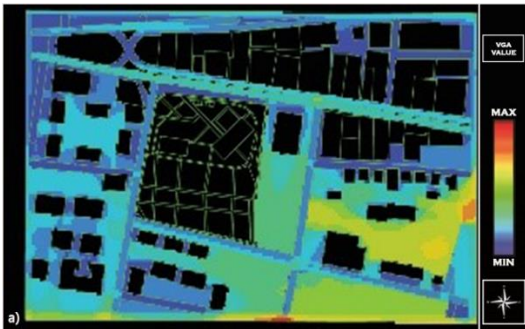
Şekil 3. Mekan Dizimi yöntemi akış şeması

3. Bulgular

Peyzaj tasarımında mekan dizimi yöntemi tasarım aşamasında alan analizi yapılırken, tasarımın trafik akışını ve işlevsel düzeninin derinlik, bağlantı, eksen, görünürlük vb. gibi çeşitli yönlerden analiz etmeye yardımcı olur. Bu analizler mekanın nasıl

kullanıldığı için, insanların aktivite ihtiyaçlarını, çevreyle olan etkileşimlerini, mekan içerisinde dolaşım ve erişimlerini vb. daha iyi anlamamıza destek sağlar. Mekan dizimi yöntemi yol seçimi ve çeşitliliğinde, mekanlar arası erişilebilirlik durumunu incelemeye, mekan tasarımı için olasılıklar üretmeye ve bir mekanın bölünmesinde rol oynamaktadır. Aynı zamanda küçük ölçekli yeşil alanların kentsel grid sisteminde yerleştirilmesine de yardımcı olmaktadır (Li, 2023). Bu duruma göre mekan dizimi yöntemi aracılığıyla, proje alanı ile kentin genel planlaması, komşu yapılar ve insanlar arasındaki ilişkiye odaklanılmaktadır. Bunun yanında parklar gibi kent içinde bulunan açık yeşil alanların konumlandırılmasında, mekan içinde dolaşımı ve erişimi kolay olan yolların tasarlanmasında, park içinde kullanılacak kentsel donatıların insanların kullanımına etkisine ve bu donatıların mekan içindeki konumlandırılmasında mekan dizimi yönteminden faydalanılmaktadır. Bu çalışmada da Van kent merkezinde bulunan İpekyolu Öğretmen Okulu Parkında kullanılan aydınlatma elemanları için uygun yer tespitinde Mekan Dizimi (Space Syntax) yöntemi kullanılarak görünürlük analizi, aksiyel analiz ile bütünleşme ve bağlantılılık değerleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

3.1. Görünürlük Analizi (Visual Graphic Analysis)

Şekil 4. a) Park çevresinin görünürlük (visual graphic analysis / VGA) analizi, b) Park içindeki yeşil alanların görünürlük (VGA) analizi, c) Park içinde sirkülasyon sisteminin görünürlük (VGA) analizi

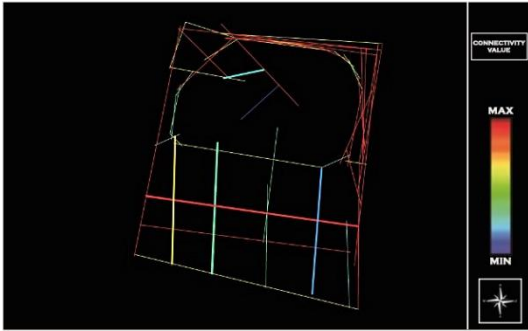
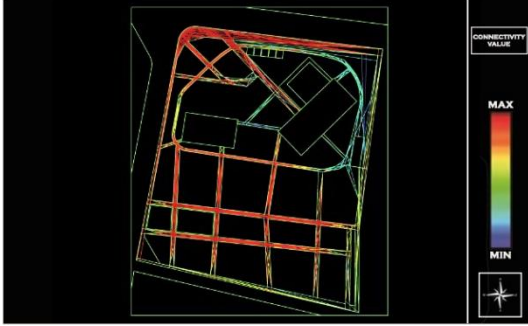
Mekan dizimi yöntemine ait depthmapX programı yardımıyla parka yönelik görünürlük analizleri (Visual Graphic Analysis – VGA) gerçekleştirilmiştir. Bu analizler park çevresinin görünürlük analizi, park içerisindeki yeşil alanların görünürlük analizi ve parkın içindeki dolaşım akslarına ait görünürlük analizi olarak üç şekilde yapılmıştır (Şekil 4). Görünürlük analizleri mekanların bulunduğu konumda çevresi tarafından görünürlük durumunu tespit etmeye yardımcı olmakta ve insan göz ve diz mesafesi şeklinde ölçümler ve taramalar yaparak algılanabilir mekanları ortaya çıkartmaya çalışmaktadır. Görünürlük analizinde kırmızı renk başta olmak üzere sarı ve turuncu renkler görünürlüğün yüksek olduğunu, mavi ve yeşil tonlar ise görünürlüğün düşük olduğunu göstermektedir.

Yapılan analizlerin sonucuna bakıldığında park çevresinde, parkın konum itibarıyla özellikle doğu ve güney tarafından görünürlüğünün yüksek olduğu

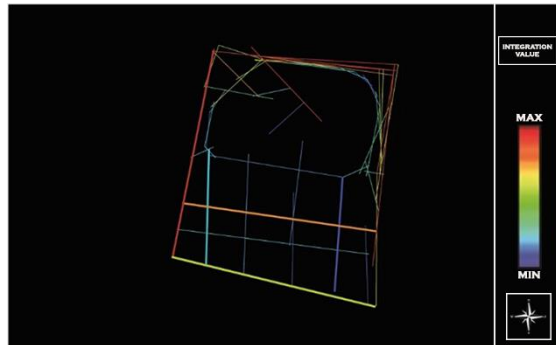
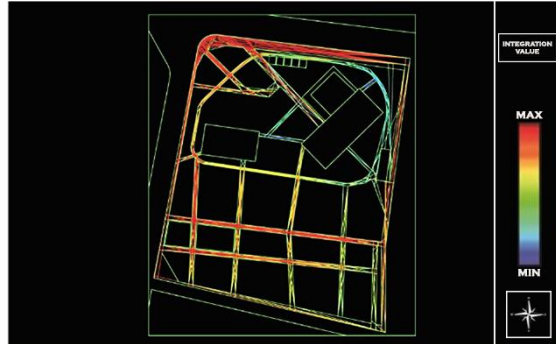
görülmektedir. Bu veri parkın kent içindeki konumuna dair bilgiler edinilmesini kolaylaştırmaktadır. Özellikle parkın çevresinde doğu ve güney taraftaki görünürlüğün yüksek olmasının sebebi olarak yapılaşmaların yoğunluğunun bu bölgelerde daha az olduğu söylenebilir. Park içerisinde yapılan yeşil alan görünürlük tespitinde bölünmüş parseller arasında farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle parkın içinde bulunan kütüphane ile park girişi arasında orta noktada bulunan ve kırmızı renkte görünen yeşil alan parselinin görünürlüğü yüksek çıkmıştır. Bu durum yeşil alanın bulunduğu aksların konumu ve park ana girişine yakınlığı ile açıklanabilir. Parkın içindeki sirkülasyon sisteminin görünürlük durumuna bakıldığında ise birçok aksın birleştiği ve ana caddeye yakın olan kuzeydoğu bölgesinde yüksek görünürlükle karşılaşılmıştır. Tüm bu analizler ortak biçimde düşünülerek park içindeki görünür alanların dışında kalan dolaşım akslarında aydınlatma ihtiyacının yüksek olduğu söylenebilir. Aynı şekilde yeşil alanlarda da görünürlük durumunun az olduğu kısımlarda gece görüşlerinde görünürlüğü ve algılanabilirliği arttırmak adına aydınlatma elemanlarından faydalanılabilir. Bu durumda sirkülasyon sistemine ve yeşil alanlara ait görünürlük analizinde mavi ve yeşil renk tonlarına sahip aksların üzerinde aydınlatma elemanlarının konumlandırılması bu alanlarda aydınlatma elemanı yardımıyla görünürlüğü arttırabileceği söylenebilir. Bu durumda genel itibarıyla parkın iç kısımlarında parselleşen ve eğitim merkezinin güney kısmında kalan yeşil alanlar ve dolaşım aksları boyunca aydınlatma elemanlarının kullanımının gerekli olduğu söylenebilir. Aynı zamanda yine eğitim merkezinin arka ve yan kısımlarında da yapı sebebiyle görünürlüğün az olmasından dolayı aydınlatma elemanları kullanımı ihtiyacı ile karşılaşılmıştır.

3.2. Aksiyel Analizler

Mekan dizimine ait bir diğer analiz olan Aksiyel (axial) analiz ile parka yönelik bütünleşme (integration) ve bağlantılılık (connectivity) değerleri ortaya konulmuştur. Aksiyel analizler ile mekan içerisinde yaya olarak gidilebilecek alanlar ve mekânsal bağlantılar birbirinden farklı çizgisel formlarla gösterilmektedir. Bu analiz doğrultusunda oluşturulan mekan üzerindeki akslardaki hareketlilik daha önceden tahmin edilebildiği gibi mevcut hareketliliği meydana getiren durumları açıklayabilecek veriler de üretilebilir. Aksiyel analizlerde ortaya çıkan çizgiler doğrusal hareketi temsil ettiği gibi mekan içerisinde belirli bir noktadan görülebilen en uzun veya en kısa görüş hattını da temsil etmektedir. Bu analiz sonucunda ortaya çıkan bütünleşme değeri erişilebilirlik durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bütünleşme değerinin yüksek olduğu alanlar erişilebilirliğin de yüksek olduğunu göstermektedir. Bağlantılılık değeri ise analizi gerçekleştirilen mekanların veya aksların doğrudan bağlantılı olduğu diğer mekanlar veya aksların sayısını ve bağlanma düzeylerini göstermektedir. Aksiyel haritalarda gösterilen bu değerler tıpkı görünürlük analizindeki gibi kırmızıdan maviye doğru görülmektedir. Kırmızı renkli çizgiler bütünleşmenin ve bağlantılılığın en yüksek olduğu alanları simgelerken, mavi ve tonlarındaki çizgiler bütünleşme ve bağlantılılık değerlerinin en düşük olduğu alanları temsil etmektedir.

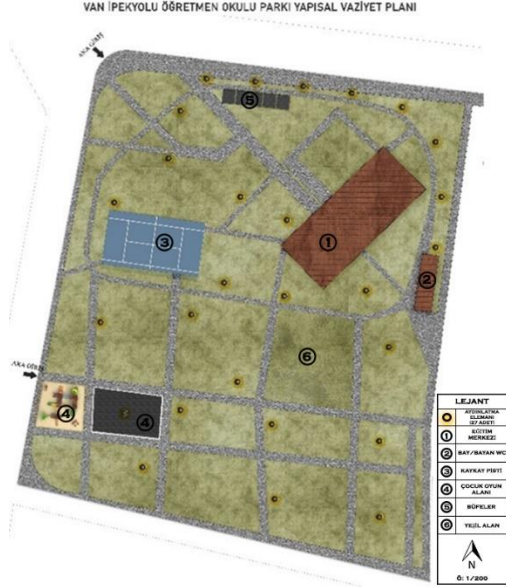

Şekil 5. Aksiyel analiz (HHN) sonucu Bağlantılılık (Connectivity) değerlerinin farklı gösterimleri

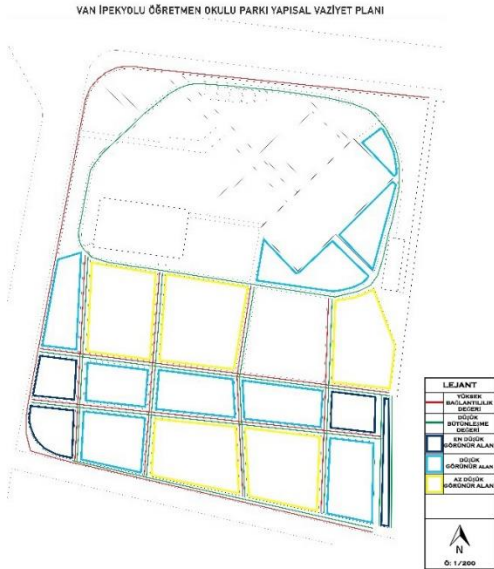

Şekil 6. Aksiyel analiz (HHN) sonucu Bütünleşme (Integration) değerlerinin farklı gösterimleri

Öğretmen Okulu Parkı özelinde yapılan aksiyel analize baktığımızda park içindeki orta kısımlarda bulunan aksların ve ana girişe bağlı aksların bağlantılılık değerlerinin (connectivity) daha yüksek çıktığı gözlemlenmiştir (Şekil 5). Özellikle kütüphane etrafında bulunan aksın ise bağlantılılık değerinin mavi renkle gösterilerek düşük çıktığı gözlemlenmiştir. Bu veriler bağlantılılığın yüksek olduğu noktaların fazla komşu akslara sahip olduğunu göstermektedir. Bu durumda bu akslarda yönelmenin ve yönlendirmenin fazla olabileceği durumu sebebiyle bu noktalarda aydınlatma elemanlarının konumlandırılması da doğru olacaktır. Bütünleşme değerine bakıldığında parkın sınırlarını çevreleyen ana yol kenarında bulunan aksların kırmızı çizgilerle yoğun olduğu görülmektedir (Şekil 6). Bu durumda özellikle kuzey kısımda bulunana Kazım Karabekir Bulvarına komşu olan aksın ve bu aksa doğu batı yönünden bağlanan diğer aksların erişilebilirliğinin de yüksek olduğu söylenebilir. Bu değer sonucunda ortaya çıkan veriler doğrultusunda da yine erişilebilirliğin görece daha düşük çıktığı fakat bağlantılılık değerlerinin daha yüksek olduğu parkın orta kısmındaki akslarda aydınlatma elemanlarının kullanılması oldukça önemli olacaktır. Bu durumu özet olarak bağlantılılık değerinin yüksek, bütünleşme değerinin düşük çıktığı tüm alanlarda aydınlatma elemanlarının kullanılması ile gece görüşlerinde kullanıcı yönlendirmesine katkı sağlayacaktır. Bu sayede özellikle parkın akşam saatlerinde kullanımı için bu noktalara erişim kolaylığı sağlanabilmesi düşünülmektedir.

Şekil 5. Park içinde mevcutta bulunan aydınlatma elemanlarının yerlerini gösteren vaziyet planı

Şekil 6. Space Syntax yöntemi ile yapılan tüm analizlerin çakıştırılmasıyla aydınlatma elemanları için uygun akslar

İpekyolu Öğretmen Okulu Parkı içerisinde yapılan gözlemler sonucunda mevcutta kullanılan aydınlatma elemanlarının yerleri tespit edilmiş ve çalışılan vaziyet planı üzerinde konumlandırılmıştır

(Şekil 7). Mekan dizimi yöntemi ile yapılan analizlerden elde edilen park alanının akslarının ve yeşil alanlarının bütünleşme, bağlantılılık ve görünürlük değerleri de ortak bir plan üzerinde gösterilmiştir (Şekil 8). Bu durumda ortaya çıkarılan vaziyet planlarına bakıldığında parkta mevcutta 27 adet farklı türde aydınlatma elemanının kullanıldığı görülmüştür. Bu aydınlatma elemanlarının yerleştirildikleri konumları tespit edilmiş ve vaziyet planı üzerine yerleştirilmiştir. Bu aydınlatma elemanları dışında ana girişte konumlandırılan tabela üzerinde obje aydınlatması, büfeler ve eğitim köşkü üzerinde de cephe aydınlatması niteliğinde aydınlatma elemanları da kullanılmıştır. Mekan dizimi yöntemi özelinde depthmapX programı ile yapılan analizler doğrultusunda park içerisinde aydınlatma elemanı kullanımı için uygun yer tespitinde faydalanılan aksiyel ve görünürlük analizleri sonucunda park içerisindeki bazı aksların ve yeşil alanların gece görüşü için uygun aydınlatmaya ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir. Bu tespit sonucunda analizlerin ortak gösterildiği Şekil 8.'deki vaziyet planına bakıldığında aksiyel analiz sonucunda bağlantılılık değerinin yüksek olduğu akslar (kırmızı çizgi) birden fazla komşu aksa sahip olduğu için, bütünleşme değerinin düşük olduğu akslar (yeşil çizgi) düşük erişilebilirliğe sahip olduğu için aydınlatma elemanı kullanımı gerektiren akslardır. Bu durumda mevcutta kullanılan aydınlatma elemanları ile karşılaştırıldığında bu aksların genelinde aydınlatma elemanları sağlanmış olsa da özellikle parkın batı ve güney kısımlarında bağlantılılığın yüksek olduğu kırmızı çizgili akslarda aydınlatma elemanlarının kullanımı fayda sağlayacaktır. Aynı şekilde iç kısımlardaki hem bağlantılılık değerini hem de bütünleşme değerini buluşturan kırmızı ve yeşil çizgili akslarda da erişilebilirliğin sağlanması adına aydınlatma elemanlarının sıklığının artırılması fayda sağlayacaktır. Görünürlük analizleri doğrultusunda da özellikle iç kısımlarda ve eğitim köşkü arkasında

mavi ve tonları ile gösterilen yeşil alanlarda aydınlatma elemanlarının artırılması kullanıcıların bu kısımları akşam saatlerinde kullanımında güven ve rahat görüş sağlayacaktır. Bu doğrultuda mekan dizimi yöntemi ile yapılan karşılaştırmalar sonucunda mevcut aydınlatmalara ek olarak bazı akslar ve yeşil alanlarda aydınlatma elemanı kullanımı önerilebilir.

4. Sonuç

Kent içinde birçok aktiviteyi içinde barındıran, birden çok kullanıma ve kullanıcıya imkan sağlayan, kent içindeki yapısal dokuyu yumuşatan açık yeşil alanların en önemli türlerinden biri olan parklar, peyzaj tasarımının temel çalışma alanlarının başında yer almaktadır. Birçok kullanıcı tipine hizmet eden parkların kullanımı özellikle günümüzde artış göstermekte ve bu duruma bağlı olarak her geçen gün yeni konseptler ve tasarımlarla gelişip yenilenmektedir. Parklarda kullanılan donatı elemanları mekânsal anlamda ve kullanıcıya yönelik yeterli bir düzeyde konumlandırılmış ve şekillendirilmiş olmalıdır. Rekreasyon faaliyetlerinin temel yapı taşı olan donatı elemanları tür, cins, sayı ve şekil bakımından her kullanıcıya hitap etmesi ile parkların kullanım yoğunluğu paralel biçimde artmaktadır. Bu doğrultuda parkların özellikle akşam veya gece vakitlerinde kullanımını arttırmaya, bu alanların güvenilirliğini sağlamaya yönelik aydınlatma elemanı kullanımı park tasarımları için oldukça önemli bir konudur. Gece görüş açıklığını sağlamak, yeterli biçimde görsel konfor oluşturmak, kullanıcıya yönelik rahat ortamlar tasarlamak adına aydınlatma elemanlarının yeterli kullanılmasının ve uygun tür seçiminin yanında, kullanılacak aydınlatma elemanlarına uygun yer tespit etmek de önemli bir tasarım yaklaşımıdır. Bu bağlamda park içinde uygun noktalarda aydınlatma elemanının kullanımı hem işlevsel hem de görsel katkılar sağlamalı ve buna bağlı biçimde yerleştirilmelidir.

Aydınlatma elemanlarının park içerisinde kullanımında uygun yer tespitinde Space Syntax olarak adlandırılan Mekan Dizimi yönteminden faydalanılan bu çalışmada aynı zamanda peyzaj tasarımı çalışmalarında da bu yöntemin kullanım biçimi gösterilmeye çalışılmıştır. Mekanın soyut karakteristiklerini somutlaştırarak sayısal veriler elde etmeye imkan sağlayan mekan dizimi yöntemi, peyzaj tasarımlarında dolaşım akslarındaki erişilebilirliği ve hareketliliği ön görebilmeye, park gibi yeşil alanların mekânsal gelişme ve organizasyonuna katkı sağlamasına, alan kullanımını yönlendirmeye ve yönetmeye, tasarımda kullanılan yapısal veya bitkisel öğelerin mekan diziminde kullanıcıya etkisini ölçmeye, peyzaj tasarımlarında tercih edilen donatı elemanlarının kullanımı için uygun yer tespit etmeye, plan tasarımı, kararı ve değerlendirilmesine ait tüm aşamalarda katkı sağlamaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak yapılan bu çalışmada Mekan Dizimi yöntemi sayesinde Van kentinde bulunan Öğretmen Okulu Parkı içerisinde aydınlatma elemanları için uygun yer tespitleri yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın sonucunda İpekyolu Öğretmen Okulu Parkı'na ait mevcut aydınlatma elemanlarının kullanım alanlarında eksiklikler olduğu tespit edilmiştir. Parkın vaziyet planı üzerinden Mekan Dizimi yöntemi ile aksiyel (axial) ve görünürlük (VGA) analizleri yapılarak birden fazla komşu mekanlara sahip, erişilebilir ve görünür alanlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda özellikle park içinde erişim zor olduğu ve parkın çevresindeki yapılaşma sebebiyle görünürlüğün az olduğu yeşil alan ve akslarda aydınlatma elemanı eksikliği gözlemlenmiştir. Bunun sonucunda kullanılan mevcut aydınlatma elemanları ile analiz sonucu karşılaştırılarak bütünleşme değerlerinin düşük, bağlantılılık değerlerinin yüksek ve görünürlüğün az olduğu kısımlarda aydınlatma elemanlarının kullanımını arttırmaya yönelik öneriler öne

sürülmüştür. Bu sayede mekân dizimi yöntemi ile yapılan analizlerin sonucunda park alanlarında aydınlatma elemanı gibi tasarım öğelerinin kullanılmasında konumlandırmanın kullanıcıya etkisinin önemi ortaya konulmuştur. Aynı zamanda peyzaj tasarımlarında planlama ve tasarımın ön aşamalarında donatı elemanlarının yerleştirilmesinde mekân dizimi yönteminden faydalanılmasının önemi de tespit edilmiştir.

Kaynaklar

Arı Z, Pouya S (2024). Peyzaj alanlarında aydınlatma uygulamalarının incelenmesi: Malatya kent parkları örneği. GSI Journals, 7(1), 139-154.

Bafna S (2003). Space Syntax: A brief introduction to its logic and analytical techniques. Environment and Behavior, 35, 17-29.

Booth NK (2012) Foundations of Landscape Architecture: Integrating Form and Space Using the Language of Site Design. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc, USA.

Çolak Muhammed F (2023). Parametrik peyzaj tasarımında bilgisayar destekli modelleme. Yüksek Lisans Tezi, Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Demir N (2012). Peyzaj aydınlatması: Antalya Mardan Palace Örneği. Doktora Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Gorp A J (2000). Guiding Issues of Artificial Light Use in Urban Landscape Architecture. Master of Landscape Architecture, Master of Landscape Architecture, University of Manitoba, Manitoba.

Göl T (2004). Kentsel mekanda yer alan parkların aydınlatma kriterlerinin incelenmesi: Kadıköy Selamiçeşme Özgürlük Parkı örneği. Doktora Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Hansen G (2010). Basic Principles of Landscape Design. IFAS Extension University of Florida, CIR536.

Hatchuel A (2001). Towards design theory and expandable rationality: The unfinished program of herbert simon. Journal of Management and Governance, Volume 5, 260-273.

Hillier B, Hanson J (1998). Space Syntax as a research programme. Urban Morphol, 2, 108-110.

Ingram D L (1991). Basic principles of landscape design. Floride Cooperative Extension Service, University of Florida.

Lawson B R (2006). How Designers Think – The Design Process Demystified. Architectural Press.

Li X (2023). Application of space syntax in landscape design. 11th International Education, Economics, Social Science, Arts, Sports and Management Engineering Conference. Shenyang, China.

Mahmoud A Y, Omar R H (2015). Planting design for urban parks: Space syntax as a landscape design assesment tool. Frontiers of Architectural Research, 4, 35 – 45.

Malkoç E (2008). Kamusal dış mekanlarda kullanım sürecinde değerlendirme (KSD): İzmir Konak Meydanı ve yakın çevresi örneği. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Millerson G, (1991). The Technique of Lighting for Television and Film. Focal Press, Boston, 466.

Özkan Özbek M (2007). Fizik mekan kurgularının sosyal ilişkiler üzerinden Arnavutköy yerleşimi bütününde mekan dizimi (Space Syntax) yöntemi ile incelenmesi. Thesis, MSGSÜ The Institute of Science, İstanbul.

Pirli A (2020). Peyzaj tasarımı bağlamında Ege Üniversitesi Hastanesi bahçesinin fiziksel yeterlilik analizi. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ege Üniversitesi, İzmir.

Sakıcı Ç, Var M (2009). Aydınlatmanın peyzaj mimarlığında kullanım alanları. Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 10(1), 45-52.

Soydan O, Benliay A (2020). Peyzaj tasarımında kullanılan aydınlatma elemanı yüksekliği ve döşeme malzemesi ilişkisinin yapay sinir ağı analizi kullanılarak belirlenmesi. Kent Akademisi, 13(2), 355-370.

TARİHİ SAĞLIK YAPILARININ PEYZAJ RESTORASYONU:

HEYBELİADA SANATORYUMU ÖRNEĞİ

Havva Gonca KAYNAK ALTINGÜZGÜN^{1*}, Meryem ATİK²

¹ Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Antalya

goncakaynak@gmail.com

² Akdeniz Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Antalya

meryematik@akdeniz.edu.tr

Öz

Sağlık yapıları yalnızca fiziksel sağlığa değil, çevreyle olan ilişkileri sayesinde ruhsal sağlığa da katkıda bulunan mekanlardır. Eski çağlardan itibaren sağlık yapılarında doğa ile iç içe olmaya özen gösterilmiştir. Örneğin, Antik Yunan'da Asklepion tapınakları şifa sunan kutsal mekânlar olarak tasarlanmıştır. Bu tapınaklarda, bitkiler ve su unsurları şifa amacıyla kullanılmıştır. Benzer şekilde, 20. yüzyıl başlarında kurulan sanatoryumlar, özellikle verem gibi hastalıkların tedavisinde doğanın iyileştirici etkisinden faydalanmıştır. Sanatoryumlar, temiz hava ve doğal manzara sağlayan ormanlık alanlara kurulmuş, böylece hastaların çevreyle etkileşimi artırılarak fiziksel ve ruhsal sağlıklarına destek olunmuştur. İstanbul'daki Heybeliada Sanatoryumu da bu yapılardan biridir. Bu çalışmada geçmişten günümüze sağlık yapıları ele alınmış, bu şifa alanlarının peyzaj ile bir bütün olarak önemi ve korunma gerekliliğinden bahsedilmiştir. Bu tarihi değerlerin doğal peyzajlarıyla birlikte korunması, kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağlamada önemli bir rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Peyzaj Restorasyonu, Koruma, Sanatoryum, Sağlık Yapıları

LANDSCAPE RESTORATION OF HISTORICAL HEALTH STRUCTURES: THE CASE OF HEYBELIADA SANATORIUM

Abstract

Healthcare buildings are spaces that contribute not only to physical health but also to mental well-being through their relationship with the environment. Since ancient times, healthcare facilities have been designed to integrate with nature. For example, in Ancient Greece, Asklepion temples were conceived as sacred healing spaces, where plants and water elements were used therapeutically. Similarly, sanatoriums established in the early 20th century utilized nature's healing effects, especially in the treatment of diseases such as tuberculosis. Sanatoriums were established in forested areas that provided clean air and natural scenery, thus increasing the interaction of patients with the environment and supporting their physical and mental health.. Heybeliada Sanatorium in Istanbul is one of such facilities. This study examines healthcare facilities from past to present, and discusses the importance of these healing spaces as a whole with the landscape and the need for protection. The preservation of these historical values together with their natural landscapes plays an important role in ensuring the sustainability of cultural heritage.in ensuring the sustainability of cultural heritage.

Keywords: Landscape Restoration, Conservation, Sanatorium, Healthcare Structure

1. Giriş

Tarihi çevreler, geçmişten günümüze ulaşan yapı, kalıntı ve açık alanların oluşturduğu fiziksel, arkeolojik ve sanatsal değerler ile kentin kullanıcılarını içeren sosyal değerlerin bütünlüğü sonucunda oluşmuşlardır (Aykaç,2009).

İlk çağlardan bu yana insan topluluklarının yaşamlarını sürdürdükleri ve kültürlerine dair izler bıraktıkları tarihi çevreler, farklı dönemlere tanıklık eden önemli kültürel peyzajları oluşturmaktadırlar. Kültürel peyzajlar aracılığıyla geçmişteki toplulukların barınma, beslenme, ulaşım, inanç, sağlık kısaca hayatlarına dair birçok ipucuna ulaşmak mümkündür.

İnsanlığın başlangıcından itibaren sağlıklı ve güvenli bir hayat sürme arayışı var olmuştur. Bu yüzden sağlık hizmetleri ve tıp biliminde bugün gelinen nokta, binlerce yıllık bir birikimin sonucudur (Kaysılı, 2006). Sağlık yapıları önceleri tapınak, manastır gibi dini yapıların içinde hizmet vermekteyken, yalnızca hastaların tedavisi ve bakımları ile ilgilenen kurumlar olarak yapılan hastaneler ilk olarak Roma'da görülmüştür (Çapan, 2002). Bu tarihi yapılar günümüz tıp dünyasının temellerini oluşturan önemli kültürel değerlerdir.

Endüstrileşmeyi izleyen kentsel değişimlerin etkisiyle günümüz dünyasında tarihi yapılar ve çevreler tehdit altında olup, ihmal edilmekte, harap olmakta, hatta yok edilmektedirler. Kültürel, sosyal ve ekonomik kayıplara neden olan ve geri dönüşü

olmayan bu durum karşısında ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) Venedik Tüzüğü'nü tamamlamak üzere, tarihi kentler ve alanlara ilgili bir uluslararası tüzük hazırlamayı gerekli görmüştür. Bu tüzükle tarihi kentlerin ve alanların korunması ile ilgili ilkeler, hedefler ve yöntemler tanımlanmaktadır. Tüzük tarihi kent ve bölgelerdeki özel ve kamusal yaşam alanları arasında uyum sağlamayı ve bu alanlarda mütevazı boyutlarda da olsa, var olan ve insanlığın belleğini oluşturan kültürel değerlerin korunmasını desteklemeyi hedeflemektedir. UNESCO'nun "Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rolü konusunda Tavsiye" (Varşova-Nairobi 1976) kararında ve başka birçok uluslararası belgede ortaya konulduğu gibi, "tarihi kent ve kentsel alanların korunması" deyimi tarihi kent ve kentsel alanların yasal koruma altına alınması, bakımı ve restorasyonu için gerekli adımların yanı sıra, geliştirilmeleri ve çağdaş yaşama katılmaları için gerekli uyarlamaları da kapsamaktadır (ICOMOS,1987).

Bu çalışmada sağlık yapıları, Dünya tarihi ve Türkiye tarihi açısından ele alınmış, çevreleriyle olan ilişkileri incelenmiş ve bu bağlamda Heybeliada Sanatoryumu örneğinde koruma ve restorasyon önerilerine yer verilmiştir.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın ana materyalini tarihi öneme sahip olan Heybeliada Sanatoryumu oluşturmaktadır (Şekil 1). Heybeliada Sanatoryumu, 1924 yılında Atatürk'ün emriyle Çam Limanı'nın doğu kısmındaki Yeşilburun'da, deniz üzerinde bir uçuruma kurulmuştur. İlk başta 16 yatak kapasitesiyle hizmet veren Türkiye'nin ilk verem hastanesi, 1939 yılında 370 yatak kapasitesine ulaşmış ve 2005 yılına kadar hizmet vermiştir (Gürkan ve Ulus 2011).

Çam ormanlarının ortasına konumlandırılan Heybeliada Sanatoryumu, veremle savaşta çığır

açan, on binlerce hastanın tedavi edildiği, yüzlerce uzmanın yetiştiği, binlerce akciğer ameliyatının yapıldığı önemli bir kurumken şimdilerde atıl bir duruma gelmiş ve kaderine terk edilmiştir.

Bu çalışma kapsamında koruma ve restorasyon kavramları ele alınmış, insanlık tarihinde önemli bir yere sahip olan sağlık yapıları, Dünya ve Türkiye tarihi açısından incelenmiştir. Heybeliada Sanatoryumu örneği kapsamında sağlık yapılarının peyzajlarıyla birlikte değerlendirilmesi, koruma, restorasyon ve yönetim aşamalarının bu kapsamda yapılması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Şekil 1. Heybeliada Sanatoryumu

3. Bulgular

3.1. Koruma ve Restorasyon Kavramları

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 3. Maddesinde koruma ve korunma "taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleri" olarak tanımlanmaktadır.

Kültür varlıkları, geçmişten bugüne ulaşmış, insanların sahiplik bağı içinde olmaksızın sürekli değişim halinde olan değerlerinin, inançlarının, bilgilerinin ve geleneklerinin bir yansıması olarak betimlenen somut ve somut olmayan tüm varlıklardır. Kültürel miras, insanlar ve mekânlar arasında zaman içinde meydana gelen etkileşimden kaynaklanan çevrenin tüm özelliklerini içerir. Yenilenemez bir kaynak olan kültürel mirasın,

içerdiği tüm değerlerle birlikte gelecek nesillere aktarılması toplumsal bir sorumluluktur. Kültürel miras; insanoğlunun, toplumların ve toplumu oluşturan kültür gruplarının varlığının, kimliğinin ve sürekliliğinin simgesi ve kanıtıdır (ICOMOS, 2013).

ICOMOS'a göre koruma; kültürel mirasın anlaşılmasındaki, tarihinin ve anlamının bilinmesi, malzemelerinin korunmasının sağlanması, gerektiği gibi muhafaza edilmesi, restore edilmesi ve geliştirilmesi ile ilgili olan tüm çabalar olarak tanımlanmaktadır. Koruma, bir yapıyı anlamaya, tarihini ve anlamını tanımaya, maddi olarak korunmasını sağlamaya ve gerektiğinde restore ederek değerlendirmeye yönelik tüm işlemleri içerir (ICOMOS, 1994).

Restorasyon, kazılar sonucu ortaya çıkan ya da hala ayakta olan antik yapıların, gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamak amacıyla, özgün yapıları korumak ilkesiyle yapılan onarım çalışmaları olarak tanımlanmaktadır (Ahunbay, 1996).

Venedik Tüzüğü, tarihî yapıların korunması ve restorasyonu hakkında uluslararası bir çerçeve belirleyen ve Mayıs 1964'te kabul edilen bir anlaşmadır. Bu anlaşmaya göre tarihi yapı kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanın geçmesiyle kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de içine alır.

Venedik Tüzüğü'ne göre, restorasyon uzmanlık gerektiren bir iştir. Amacı, tarihi yapıların estetik ve tarihi değerini korumak ve ortaya çıkarmaktır. Restorasyon, kendine temel olarak aldığı orijinal malzeme ile güvenilir belgelere saygıyla bağlıdır. Varsayımların başladığı yerde onarım durmalıdır. Yapılması gerekli herhangi bir eklemenin mimari kompozisyondan farkı anlaşılabilir ve günümüz

damgasını taşımalıdır. Herhangi bir onarım işine başlamadan önce ve bittikten sonra, anıtın arkeolojik ve tarihi incelemesi yapılmalıdır.

Restorasyon çalışmalarına başlamadan önce kültür varlığı, fotoğraf, video gibi tekniklerle ayrıntılı olarak belgelenir, ölçekli çizimleri yapılır, ayrıca yapının;

- Tarihiçesi,
- Estetik özellikleri ve değeri,
- Teknik özellikleri (yapım teknikleri, malzeme ve taşıyıcı sistemi),
- Yasal statüsü incelenir (Ahunbay, 1996).

Restorasyon projesi genellikle, yalnız strüktürün sağlamaştırılması ve uygulanacak teknolojilerin belirtilmesiyle kalmaz, tarihi yapının yeniden kullanılmasıyla ilgili önerileri de içerir. Verilmesi istenen işlevin yapıya uyarlanabilirliği araştırılır ve yeniden kullanım projesinin eserin kültürel ve mekânsal özelliklerini bozacak ekler, değişimler getirmemesine dikkat edilir. Restorasyonda önemli olan yapının korunmasıdır, yeniden kullanım ise bir araçtır (ICOMOS, 1964; Şalikoğlu, 2012).

3.2. Tarihi Çevre Peyzajlarının Korunması ve Restorasyonu

XIX. yüzyıldan günümüze kadar tarihî çevreler ve tarihî çevreleri koruma ile ilgili olarak çeşitli tanımlar yapılmış, bu konuyla ilgili ulusal ve uluslararası kongre ve seminerler düzenlenmiştir. 1800'lerde tarihî çevre ve koruma daha çok anıt niteliğindeki yapıları korumaya yönelik olduğu için tanımlarda da "tarihî anıt" kavramı geçmektedir. 1964 yılında kabul edilen Venedik Tüzüğü 1. Maddesine göre tarihî anıt kavramı, mimari eserin yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihî bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsamaktadır. İlerleyen zaman içerisinde koruma kavramında "anıt" ölçeğinden "çevre" ölçeğine doğru bir gelişim olmuştur (Çelik ve Yazgan,2007).

Tarihi çevre, yerleşim bölgelerinde tarih öncesinden günümüze kadar geçen zaman sürecinde yaşamış insan topluluklarının ortaya koyduğu medeniyetlerin birikimi ve ürünüdür (KTVK, 1983). Tarihi çevre; farklı zamanların bazen birbirine eklenerek, bazen bir öncekini silerek, bazen sıfırdan yeniden yaratılıp, bazen de eskinin izlerine göre yaratılarak katmanlaşmasıyla oluşur. Bu yüzden zaman içerisinde o mekânda yaşamış toplumların sosyal, kültürel özellikleri hakkında bilgi vermektedir (Okuy, 2001; Şalikoğlu, 2012).

Yazgan vd. (1992)'ye göre tarihî çevre; kendi başına anıt olmayan fakat tarihî, geleneksel, görsel değerler taşıyan kasabaların, kentlerin kendilerine özgü karakterlerini yaratan tüm öğelerin bir arada değerlendirilmesi sonucu oluşan çevrelerdir.

2000 yılında Floransa'da Avrupa Konseyi üyesi devletler tarafından peyzajın korunmasını, yönetimini ve planlamasını geliştirmek ve peyzaj konularında Avrupa iş birliğini düzenlemek amacıyla Avrupa Peyzaj Sözleşmesi imzalanmıştır. Avrupa Peyzaj Sözleşmesi çok geniş bir tanımlama ile sadece kentsel ölçekte değil hem kırsal hem de kentsel ölçekte sürdürülebilir gelişmenin peyzajı korumak, yönetmek ve planlamaya dayandığını belirtmektedir. Bu nitelikteki bir koruma ile fiziksel yapıda iyileşmenin yanı sıra sosyal refahın da sağlanacağı ve yaşam standartlarının yükseleceği ifade edilmektedir (Çelik ve Yazgan, 2007).

Floransa Bildirgesi'ne göre peyzajlar, geçmiş kuşakların yaşayan hafızası olmaları ve gelecek kuşaklara somut ve somut olmayan bağlantılar sağlayabilecek olmaları dolayısıyla, kültürel mirasın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmişlerdir. Kültürel miras ve peyzaj, toplulukların kimliklerinin vazgeçilmez bir unsurudur ve biyolojik çeşitliliğin de korunmasını güvenceye alan geleneksel uygulamalar ve bilgiler üzerinden yaşatılmalıdır.

Peyzajlar bugün çeşitli tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu yüzden kültürel ve doğal miras arasındaki ilişkinin yürütülmesiyle ilgili uygulama deneyimleri paylaşarak ve yeni yaklaşımlar izlenerek bu tehditlerin yönetilmesi gerekmektedir (ICOMOS, 2014). İnsan ve doğa kaynaklı risklere açık olan tarihi çevre peyzajlarını ulusal ve uluslararası ölçekte korumak, geleneksel dokuya ve tarihine bağlı kalarak restore etmek, bu alanları sürdürülebilirlik kapsamında yönetmek doğal ve kültürel mirasın korunarak gelecek kuşaklara aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır.

3.3. Sağlık ve Sağlık Yapıları

Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre; "sağlık", bireyin yalnızca herhangi bir hastalığının olmaması durumu değil aynı zamanda da fiziksel, ruhsal ve sosyal alanlarda da "kendini iyi hissetme, memnun olma" durumu olarak tanımlanır. Uygarıkların varlığını sürdürebilmesi için sağlıklı bireylere dolayısıyla sağlıklı bir topluma sahip olmasıyla mümkündür. Bu yüzden ilk insanlardan itibaren sağlık arayışı var olmuştur.

Tıp bilimi, eski çağlardan Endüstri Devrimi'ne kadar dini görüş ve inançlara bağlı olmuş, din ve tıp pratiği birlikte yorumlanmıştır. Hastaların tedavisi manastır, kilise, tapınak gibi dini mekânlarda sınırlı imkânlarla ve ruhani yöntemler de kullanılarak yapılmaya çalışılmıştır. Tıp bilimi binlerce yıllık deneyimin sonucunda bugünkü imkânlara kavuşmuştur.

Günümüzde sağlık hizmetleri, sağlık kuruluşları tarafından yerine getirilmektedir. Bir sağlık kuruluşu toplum sağlığını korumak için koruyucu, teşhis ve tedavi edici fonksiyonları yerine getirir. Birçok sağlık servisi ve yardımcı servislerden oluşur. Sağlık kuruluşlarının özellikleri, verdikleri hizmetin kalitesi, sayıları, türleri, dağılımları, toplumun sağlık

bakımında önemli rol oynar (Akıncıtürk, 1985; Altan, 2003).

Yapılan çalışmalar, sağlık yapılarının ve çevrelerinin hastaları doğrudan etkilediğini göstermektedir. Bu yüzden sağlık yapıları kullanıcıların fiziksel ve ruhsal anlamda sağlıklı olmasını ve sosyalleşmesini destekleyecek estetik ve fonksiyonel tasarım ilkelerine göre ele alınıp tasarlanmalıdır.

Tüm dünyada sağlık sektöründe yaşanan değişimler, hasta, hasta yakınları, tıp personeli ve diğer çalışanlar gibi kullanıcılarını önemseyen, kullanıcı merkezli, insancıl tasarım yaklaşımıyla iyileştiren sağlık yapıları kavramını oluşturmuştur. Hastane binaları ve çevrelerinin hasta sağlığına etkilerini dikkate alan, yaşam ve bakım kalitesini yükseltecek, hasta sağlığını doğrudan ve olumlu etkileyecek çözümler aranmaya başlanmıştır (Güller, 2007).

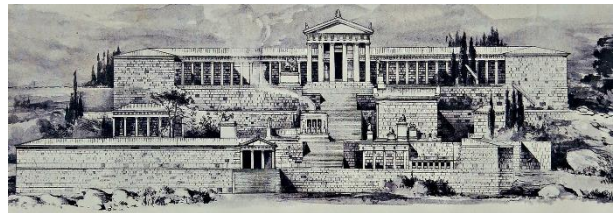
3.4. Dünya Tarihinde Sağlık Yapıları

Mekân ile sağlık bilimleri arasındaki bağlantının başlangıcı neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. Tarih öncesi dönemlerde hekimlik ve tıp mitoloji, din ve büyü ile iç içe başlamıştır. Antik Yunan döneminde başlayıp Roma döneminde de kullanılan hastaneler, sağlık tanrısı Asklepios (Aesculapius) adına tapınak olarak yapılan Asklepionlardır. Asklepion veya Eskülap ismiyle anılan sağlık tanrısının sembolü, sopaya sarılmış yılanıdır (Şekil 2). Bu sembol günümüzde hala tıp ve şifa bilimlerinin sembolü olarak kullanılmaktadır. Asklepionlar hem ilk hastaneler hem ilk tıp okulları hem de tapınaklardır (Çoban, 2016).

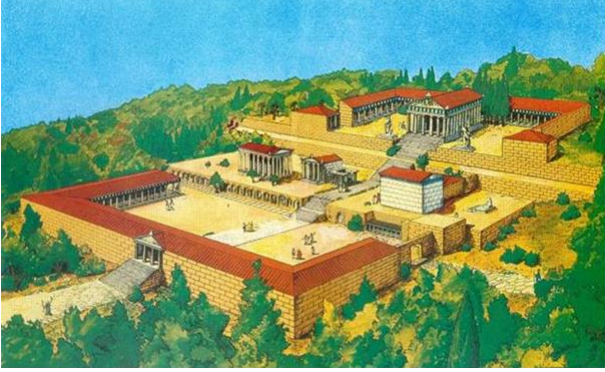

Şekil 2. Sağlık Tanrısı Asklepios (URL-1)

İlk Asklepionların kuruluşu M.Ö. 6. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu tapınakların kuruluşunun M.Ö. 770 yıllarına kadar gittiği de iddia edilmiştir. Asklepion kültü çıkışından sonra kısa bir sürede benimsenmiş ve çok geniş bir alana yayılmıştır. En az 320 tane Asklepion tapınağının olduğu sanılmaktadır (Gilgil, 2002). Asklepionların en önemlileri M.Ö. 5-6. yüzyıllarda Epidaurus, Kos, Knidos (Datça, Muğla) ve Bergama'da (İzmir) kurulmuştur. Kos adasında M.Ö. 460 tarihinde doğan Hipokrat, çalışmalarını temel olarak buradaki Asklepionda gerçekleştirmiştir (Şekil 3 ve 4). Hipokrat'ın öğretileri ve tıp alanındaki uygulamaları kendi dönemi kadar sonraki yüzyıllar boyunca Avrupa'da gelişen tıbbın da temellerini oluşturmuştur (Elçin, 2010).

Şekil 3. Kos Asklepionu Cephe (URL-2)

Şekil 4. Kos Asklepiyonu Perspektif (URL-3)

Tıbbın kurucusu sayılan Hipokrat'ın yaşamını sürdürdüğü Kos Asklepiyonu üç terastan oluşmaktadır. Birinci teras sütunlu girişlerle üç taraftan çevrilmiştir. Ortadaki duvara yakın bir çeşme vardır. Avlunun ortasından üst terasa doğru çıkan merdivenler vardır. Bu merdivenlerden, hastalara farklı kürler uygulanan, içlerinde sürekli demiroksitli ve kükürlü kaynak sularının aktığı küçük banyolar bulunmaktadır. Banyolar ile merdivenler arasında, şifacı (Fizikçi Xenophon tarafından ithaf edildiği kitabede yazılmaktadır) olarak Nero'nun bir heykelinin kaidesinin bulunduğu küçük bir tapınak kalıntısı bulunmaktadır. Bu terasta, muhtemelen yazıtlarda belirtilen atletik oyunlar ve diğer gösteriler de dâhil olmak üzere, şifacıların festivalleri düzenlenmekteydi. Hasta odaları da bu katta bulunmaktaydı (Anonim, 2017).

Orta terasın sağ tarafında, MÖ 3. yy başlarında veya MÖ 4. yy sonlarında yapıldığı düşünülen, mabetteki en yaşlı tapınak bulunmaktadır. Boyalı mermerden sütun başları istisnai güzellikte; binanın diğer kısımları siyah ve beyaz mermerdendir. Bodrum katında, sunulan adak ve hediyelerin karşılanması için levha mermerden bir baza vardır. Tapınak, Augustus tarafından Roma'ya taşınan, Aphrodite Anadyomene kutlamalarının da dâhil olduğu, Apelles'in resimleriyle süslenmiştir. Tapınağın arkasında, muhtemelen rahiplerin

yaşadığı Greek zemin üzerinde bir Roma evi bulunmaktadır. Tapınağın ön tarafında solda, Bergama'dakine benzer büyük sunak vardır; bir merkezi merdiveniyle, ters U şeklindedir. Tavanındaki süslemelerin bir kısmı durmaktadır. Kolonlar arasında kemerler ile bölümlendirilmiş yerlerde, Praxiteles'in çocuklarını simgeleyen, Asklopios, Hygieia ve diğer aile üyelerinin heykelleri bulunmaktadır. Sunağın solunda, doğuya doğru meyilli bir Roma tapınağı vardır. Yarım yivli kolonları ve muhteşem çiçek desenli saçakları günümüze kalabilen kısımlarıdır (Anonim, 2017).

En üst teras kutsal ağaçların mekanı olarak ayrılmıştı. Üzerinde en büyük Asklepiyon Tapınağı bulunmaktaydı. Tapınağın içine sunaktan geri kalanlar ile Panayia tou Tarsou'nun Hristiyan mabedi inşa edilmiştir. Terasın üç tarafı sonradan inşa edilen evler ile bölümlendirilmiştir (Anonim, 2017). Asklepiyon Tapınağı'nın teras yapısı büyük ölçüde günümüze ulaşmıştır (Şekil 5).

Şekil 5. Kos Asklepiyonu - Günümüz (URL-4)

Romalıların asklepiyonlardaki tedavi uygulamalarında su (termalterapi) ve çamur banyolarını (peloidoterapi) kullandıkları da görülmektedir. Asklepiyonlardaki bu yöntemlerin yanı sıra askerlerinin savaş sonrası hastalıklarını tedavi edebilmek için sıcak su hamamları ve kaplıcalardan da yararlanmışlardır (Altın, 2018). Anadolu'daki en önemli tarihi kaplıcalardan olan Yozgat'ın Sarıkaya ilçe merkezinde bulunan Sarıkaya Termal Roma (Kral Kızı) Hamamı, M.S. II. yüzyılın

ortalarında inşa edilmiştir. Antik dönem haritalarında Kayseri (Caesarea) ve Yozgat (Tavium) arasında kalan bu alanın Aqua Sarvenae olarak adlandırıldığı, Roma dönemindeki adının ise Therma Basilica olduğu bilinmektedir (Şekil 6) (Şenyurt ve Yılmaz, 2011).

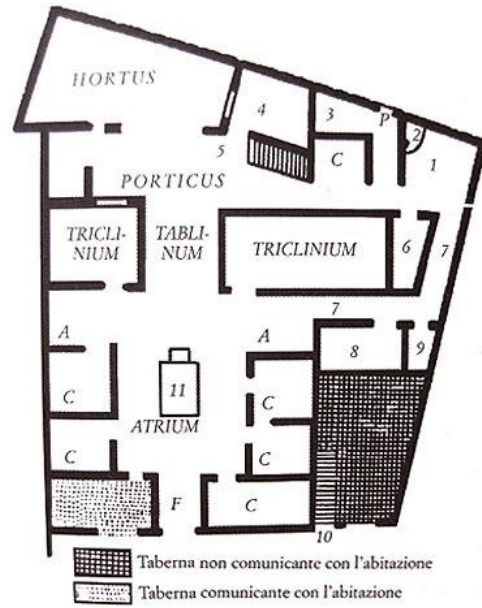
Şekil 6. Sarıkaya Termal Roma Hamamı (URL-5)

Hamam yapısının batı cephesi yaklaşık 4,5 metre yüksekliktedir. İki katlı, her katında onar kemer bulunan bir yapıdır. Cephenin kuzey ve güney ucunda yarım daire planlı birer adet havuz mevcuttur. Cephenin ön kısmında yani batısında, yaklaşık 130 cm. derinliğinde yanları ve zemini beyaz mermer kaplı büyük havuz, cephenin arkasında 16x4 m ebatlarında iç havuz ile buna 90 derece dik şekilde konumlanmış üçüncü termal havuz yer alır. Kazı alanının kuzey ve doğu kısımlarında Roma Hamamına ait diğer tali mekânlar mevcuttur (Şekil 7) (Şenyurt, 2016).

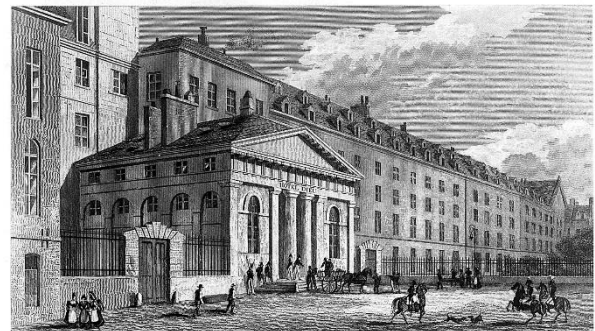
Şekil 7. Sarıkaya Roma Hamamı Planı (URL-6)

Antik Yunan'da hekim evlerinin bir bölümünün de hasta odası olarak ayrıldığı bilinmektedir. İtalya'nın Napoli kenti yakınlarındaki Pompei kentinde yapılan kazılarda M.Ö. 4. yy.'da yapılan Cerrah Evi'nde; muayene odası, hasta odaları ve ameliyat için özelleşmiş bir mekân organizasyonu karşımıza çıkmaktadır (Şekil 8) (Terzioğlu, 1964).

Şekil 8. Pompei Cerrah evi (URL-7)

Modem hastane kavramı Hristiyanlığı benimseyen Roma imparatoru 1. Constantinus'un putperestlere ait tüm hastaneleri kapatıp yenilerini açmasıyla M.S. 331'den sonra gelişmiştir (Öztürk ve Ünver 2002). Avrupa'daki ilk hastane, M.S. 660 yılında Fransa'da kurulan ve tanrının evi anlamına gelen 'Hotel Dieu' dur (Şekil 9).

Şekil 9. Hotel Dieu Paris (URL-8)

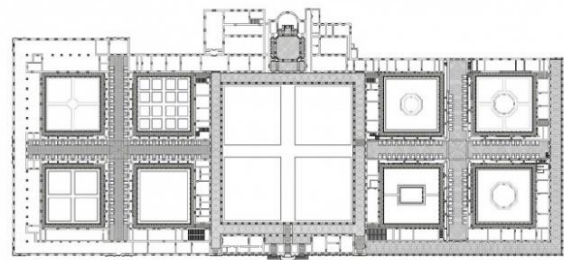
Avrupa'da ilk hastaneler kilise tarafından kurulmuştur. Ortaçağın son çeyreğinden önce hastane yapısı kavramının temelleri atılmıştır (Hosking ve Haggard, 2002). Bu dönemdeki sağlık yapıları, şehrin sosyal merkezinin ve iş alanlarının sınırlarının dışında, şehrin sınırlarında yer almaktadır (Granshaw ve Porter, 1989). Ortaçağ geniş bir döneme verilen isim olduğu için içerisinde pek çok gelişimi barındırmaktadır. Bu dönem, hastaları dışlayan bir tıp anlayışından modern anlayışa geçişin zemininin hazırlandığı bir dönemdir (Özgen, 2014).

Avrupa'daki manastırlarda hastaların tedavi edilmek üzere yatırıldıkları Infirmitörün adlı bir bölüm, bir eczane ve çoğu zaman ilaç yapımında kullanılacak bitkilerin yetiştirildiği bahçe bulunmaktadır. Bu sağlık yapılarının ne zaman açıldıkları kesin olarak bilinmemekle beraber, Ortaçağın başlangıcından beri var oldukları sanılmaktadır. Bu manastır hastaneleri, hastaneden daha çok hastaların bakıldığı küçük evlere benzemektedir. Avrupa'da VIII. ve XII. yy. arasında asıl görevi hastalara bakmak olan kurumlar yine bu manastır hastaneleriydi. Orta çağda hastanelerin kurulmasına doğru atılan başka bir önemli adım da XII. yy. ortalarında (1145) Montpellier' de Saint-Esprit (Kutsal Ruh) Hastanesi'nin açılmasıdır. Bu dönemde Haçlıların geçtiği yollar üzerinde de birçok hastane kurulmuştur. Savaşa katılan bazı şövalye teşkilatları hastane açmak ve bu hastaneleri yaşatmak gibi bir görev üstlenmişlerdi. Bu şövalye teşkilatlarının en ünlüsü Saint-Jean şövalyeleri ve Hospitalarius Teşkilatı Malta ve Almanya gibi birbirinden uzak ülkelerde hastaneler açmışlardı. Bu hastaneler Roma İmparatorluğunun parçalanmasından sonra ortaya çıkan ilk askeri hastanelerdir. Orta çağın sonlarına doğru loncalar hastane kurmak, hastalara ve düşkünlere yardım etmek gibi bir misyon üstlenmişlerdi. XII. yüzyılda tüccarlar gelirlerinin oldukça büyük bir bölümünü

yaşadıkları birime yardım için ayırmışlar, bu sayede her türlü ihtiyaca cevap verebilecek tipte hastaneler ve düşkün evleri açılmasını sağlamışlardır (İpekoğlu,1993).

Rönesans'la birlikte yeni bir tıp bilimi anlayışı ve hastane fikri ortaya çıkmıştır. XVII. yy.'da hastaneler hastaların tedavi edildiği bir yer olduğu kadar, tıp öğrenimi için de bir merkez haline gelmiştir (Çapan, 2002). Bu döneme ait Milano'daki Maggiore Hastanesi önemli bir örnektir (Şekil 10). İki tane haç şeklinde koğuşu bulunan hastanenin bu koğuşlar arasında kiliseye sahip büyük bir avlusu vardır. Hastanenin şifalı bitkiler yetiştirilen bir bahçesi ve kanalizasyon sistemi de bulunmaktadır. Bu sistem şehri çevreleyen hendeklere bağlanmıştır (Sürmen, 1991).

Rönesans'tan sonra Avrupa'da, pek çok alanda olduğu gibi tıp alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde tıp bilimi modern bir hal almış hem mekânsal hem de teknik olarak gelişmiştir.

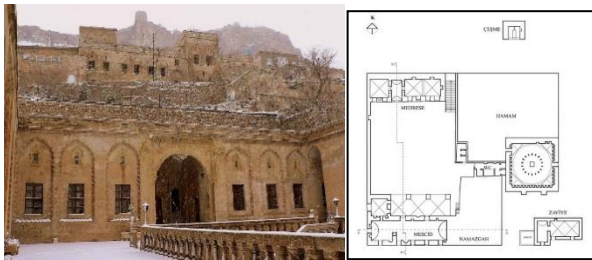

Şekil 10. Maggiore Hastanesi ve Planı (URL-9)

3.5. Türk Tarihinde Sağlık Yapıları

Anadolu'da Türklere ait ilk hastaneler Selçuklular döneminde yapılmıştır. Bu yapılar sadece hastane değil, aynı zamanda tıp eğitimi veren merkezlerdir. Bu nedenle birçok Selçuk eseri gibi hastaneler de medrese tipolojisindedir. Hastaneler düşman saldırılarından korumak için şehir surlarının içine yapılırdı. Medrese, cami, hamam ve çoğunda bulunan kaplıca ve ılıca gibi sağlık tesisleriyle birlikte külliyesi oluştururlardı. Selçuklular döneminde hastanelere bimarhane, darüşşifa veya maristan adı verilmiştir. Anadolu'daki ilk önemli hastane Mardin'de Artukoğullarından Necmettin İlgazi'nin kardeşi Emüniddin tarafından yapılan maristandır (1108-1122). Medrese, cami ve hamam ile bir külliye yapısıdır (Alsaç, 1992) (Şekil 11).

Külliye yapıları, doğuda kuzey-güney doğrultusunda geniş dikdörtgen planlı; güney-batıda ise küçük L planlı iki avlu etrafında konumlandırılmıştır. Bu avlular arası günümüzde kapalıdır. Mescit dikdörtgen planlı avlunun güneyinde; medrese avlunun kuzeyinde ve hamam avlunun kuzey-doğusunda yer almaktadır. Bimâristan çeşmesi olarak bilinen ve bugün iyi durumda olarak fonksiyonunu devam ettiren çeşme, külliye duvarlarının dışında yapılarla yüksek bir kot farkı olan kuzeydeki sokakta bulunmaktadır. Külliye'nin batıdaki dikdörtgen planlı avlusunun etrafında konumlanan yapılara bu sokaktan inilen merdivenlerle ulaşılmaktadır (Şekil 12) (Açıkyıldız Şengül, 2017).

Şekil 11. Emüniddin Külliyesi ve Planı (URL-10)

Osmanlılar, Selçuklu dönemindeki sağlık kurumlarını değiştirmemiş ve Selçuklular döneminde hastane yapılmayan yerlerde bu nitelikte kuruluşlar yaptırmışlardır. Osmanlılar bimarhane (hastane), tımarhane (akıl hastalıkları hastanesi), darüşşifa (sağlık ocağı, akıl hastalıkları hastanesi), tabhane (prevantoryum ya da sanatoryum işlevi gören sağlık yapısı) olarak nitelendirilen birçok sağlık kuruluşu yaptırmışlardır (Alsaç,1992).

Yıldırım Darüşşifası, Osmanlı Devleti'nin ilk hastanesi olarak kabul edilir. Tıp eğitimi de verilen medreseyle birlikte bir anlamda dönemin tıp fakültesidir (Şekil 12). Şifahane; bimarhane ve tımarhane olarak da anılmıştır. Yapı 52x30 metre boyutlarında, dikdörtgen planlı ve iki eyvanlı yapıdadır. Karşılıklı onar oda, girişin sağında ve solunda da ise ikişer oda bulunmaktadır. Girişin karşısında kubbeyle örtülü bir dershaneye yanlarında ikişer büyük oda yer almaktadır. Buranın bir eğitim hastanesi olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır. Avlu toplam 30 basamakla kademe kademe yükselir. İlginç bir yapı ögesi de doğudaki odaların altından geçen suyoludur. Bu kanal, kuzeydoğu köşedeki odada bulunan tuvaletlere ulaşır. Tuvalet gidemeyecek kadar bitkin olan hastalar için yapıldığı düşünülmektedir. Kapı girişinde ve giriş eyvanında yer alan tuğla süslemeleri dikkat çekmektedir. Yirmi odası olan şifahane kadrosunda biri başhekim olmak üzere üç hekim, bir cerrah ve bir de kehhal (göz doktoru) görev yapmıştır (Şener,2014).

Şekil 12. Bursa Yıldırım Külliyesi ve Planı (URL-11)

19. yy.'da kolera, çiçek, veba, kızamık, tifo, dizanteri, difteri, verem ve boğmaca gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek için yeni sağlık yapılarına ihtiyaç duyulmuştur. Böylelikle tebhirhane ve tahaffuzhane gibi yeni sağlık yapıları ortaya çıkmıştır. Tebhirhane, salgın hastalık bulunan evlerdeki eşyaları toplayarak dezenfekte etmekten sorumlu kurumlardır. Avrupa'yı kasıp kavuran kolera salgınının Osmanlı topraklarını da etkilemesinden endişe eden Sultan II. Abdülhamid'in emri ile Eylül 1892'de Osmanlı'nın ilk tebhirhanesi, Gedikpaşa Tebhirhanesi kurulmuştur (Yıldırım,2008) (Şekil 13).

Şekil 13. Gedikpaşa Tebhirhanesi (URL-12)

Tahaffuzhane; sefer sırasında, yolcu ve çalışanlar arasında bulaşıcı hastalık görülen gemilerin karantina sürelerini geçirmeleri (karantina uygulaması yapılan), gerekli sağlık önlemlerinin alınması ve hastaların iyileştirilmeleri için büyük limanlara yakın kıyılara kurulmuş sağlık kuruluşlarıdır (HSSGM, 2008). Osmanlı'da salgın hastalıklardan korunmak için birçok tahaffuzhane yapılsa da kullanılan ekipman ve konumu açısından en önemlilerinden biri Klazomenai Tahaffuzhanesi'dir (Urla Karantina Adası)(Şekil 14).

Şekil 14. Urla Karantina Adası (Klazomenai Tahaffuzhanesi) (URL-13)

1865'te Klazomenai Tahaffuzhanesi, Osmanlılar tarafından Fransızlara yaptırılmıştır. Dünya'da tescilli 3 karantina adasından biri olan Tahaffuzhane, ticaret gemileri, yolcu gemileri ve özellikle Kuzey hac yolu için yani Anadolu, Rumeli, Bosna ve Rusya'ya gidip gelen hacılar için düşünülmüş 1950 yılına kadar işlevini aynen sürdürmüştür. Bu dönemde adanın karayla bağlantısı olması için bir de köprülülük yol yaptırılmıştır (Cengiz, 2015). Cumhuriyet döneminde ağaçlandırılan ada, ana karaya yaklaşık 600 metrelik taş dolgu yol ile bağlanmaktadır ve 320 dönümlük yüzölçümüne sahiptir (Sağlık Bakanlığı, 2018).

Karantina adası, adını 12 İon kentinden biri olan ve adanın Kuzey kıyısında yer alan Klazomenai Antik Kenti'nden almıştır. Antik Kent'in kalıntıları arasında MÖ 6. yy.'a ait olduğu düşünülen, bilinen en eski zeytinyağı üretim tesisi bulunmaktadır (Şenoğlu, 2014).

Son yıllarda bütün dünyada, sağlık sektöründe önemli değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Hastane tasarımı konusundaki çalışmaların, sağlık sektöründe gün geçtikçe hız kazanmaktadır. Hastane tasarımı için oluşturulan ölçütlerin; mekân standartları ve teknik detayların yanında, çevresel standartlar ve kalite konularını da içermesi

gerekmektedir. Hastane binaları, hasta merkezli bir mekân anlayışla, yaşam ve bakım kalitesini yükseltmeli, hasta sağlığını doğrudan ve olumlu etkileyecek mekânsal ve tıbbi çözümler sunmalı ve kabul standartlara uygunluğuyla güvenilir olmalıdır (Ergenoğlu ve Aytuğ, 2007).

3.6. Sağlık Yapısı ve Çevre İlişkisi

Tarih boyunca insanların doğayı sağlık için çeşitli amaçlarla kullandığı bilinmektedir. Doğanın bir parçası olan bahçeyi; insanların dinlenmek, eğlenmek, kendilerini iyi hissetmek, aktif veya pasif aktivitelerde bulunmak için seçtikleri güvenilir alanlar olarak tanımlamak mümkündür. (Bulut ve Göktuğ, 2006).

Ülkütaşır (1956)'a göre; "II. Bayezid'in 1485 yılında Edirne'de yaptırmış olduğu bir sağlık yapısı olan Bimaristan, Bayezit Evliya Çelebi'nin tasviriyile ilkbaharda "Cenneti Şedda"ı andırırdı. Hastane bahçesi lâle, sümbül, gül, nergis, karanfil, fulya, şebboy gibi türlü çiçeklerle dolu idi. Ayrıca çeşmeleri, ortasında kubbe şeklinde yapılmış güzel bir şadırvanı vardı. Hastalar bu bahçelerde gezer, her çiçekten adeta bir şifa tesellisi alırdı" (Çınar ve Kırca, 2010; Karakaya ve Kiper 2011).

Geçmişten günümüze çiçeklerden şifa bulan birçok hastane bahçesinde bitkilerin oluşturduğu renkler ve kokular hastaların iyileşmesinde anahtar bir role sahip olmuştur. Örneğin; su mavisi rengi, insan tenindeki elektriği ve kas gerilimini azaltmakta; sarı renk, enerjik bir renk etkisi yaratarak hastaları canlı kılmakta; yeşil renk de hastayı dinginleştirebilmektedir (Whitehouse vd., 2001).

Ulrich (1984)'in Pensilvanya'daki bir hastanede safra kesesi ameliyatından çıkmış hastalar üzerinde gerçekleştirdiği bir araştırmada; aynı ameliyat sonrası iyileşme sürecindeki hastalardan pencereleri ormana bakan bir odada kalan hastalar, pencereleri hastanenin duvarına bakan bir odada kalan

hastalara göre daha az ağrı kesici istemişler, geçirdikleri ameliyata karşı daha pozitif davranışlar göstermişlerdir (Karakaya ve Kiper 2011).

Doğru tasarlanmış hastane çevrelerinin insan psikolojisindeki pozitif etkilerinin yanı sıra, fiziksel ve sosyal faydaları da vardır. Antik çağlardan günümüze kadar hizmet veren sağlık yapılarında, şifa amaçlı kullanılan bitkilerin yetiştirilmesi ya da hastaların hava alması ve sosyalleşmesi için ayrılmış bahçe yapılarının da yer aldığı görülmektedir. Hastaların üzerindeki bu olumlu etkiler göz önüne alındığı zaman sağlık yapılarının çevrelerinden bağımsız olarak değerlendirilemeyeceği ortaya çıkmaktadır.

3.7. Heybeliada Sanatoryumu

Heybeliada (eski adıyla Halki), Marmara Denizi'nde bulunan 9 adadan oluşmuş Marmara Takım Adaları'nın yüzölçümü bakımından en büyük ikinci adasıdır. Bu takımadalara hanedanlık döneminde, hanedan soyundan gelen prens ve prenseslerin adalara sürgüne gönderilmelerinden dolayı Prens Adaları anlamındaki İles De Princes denmiştir (Aydın, 2011).

Heybeliada'nın yüz ölçümü 251,07 ha'dır. Toplam alanın % 27,28'ini yani 167,79 ha'nı ormanlık alanlar oluşturmaktadır (Şekil 15) (Adalar Belediyesi, 2010).

Şekil 15. Heybeliada Genel Görünüş (URL-14)

Heybeliada'nın bitki örtüsü Akdeniz ikliminde görülen makiler ve Kızılcım (*Pinus brutia*) ormanlarıdır (Poridis, 1999). Ender olarak aralarda Fıstık Çamları (*Pinus pinea*) da bulunmaktadır. Makilerden ise en yaygın olanı Pırnal Meşesi (*Quercus ilex*)'dir. Bu bitkilerin dışında; Adada yerli türlerden Katran Ardıcı (*Juniperus oxycedrus*), Kermes Meşesi (*Quercus coccifera*), Sakızağacı (*Pistacia lentiscus*), Menengiç (*Pistacia terebinthus*), Kocayemiş (*Arbutus unedo*), Katırtırnağı (*Spartium junceum*), Zakkum (*Nerium oleander*), Hanımeli (*Lonicera sp.*) bulunmaktadır (Bayer, 1984). Heybeliada'da oldukça eski dönemlere dayanan yerleşimin sonucu olarak çok çeşitli anıtsal yapılar yer almaktadır. Adada anıtsal olarak tanımlanabilecek yapılar, dini yapılar (kiliseler, manastırlar, camiler ve mezarlıklar), kültür yapıları (kütüphane ve müzeler), sağlık yapıları (sanatoryum) ve eğitim yapılarıdır. Ada'nın tarihi yapılarından ilki 809 yılında kurulan Aya Triada Kilise ve Manastırı'dır (Şekil 16).

Heybeliada'da Roma İmparatorluğu'ndan başlayıp Cumhuriyet dönemine kadar süren, farklı biçim ve özelliklerde yapılmış olan dini anıtsal yapılar, hem dönemlerindeki yapı teknolojisini ve mimari karakteri hem de günümüzden bakıldığında burada yaşamış olan farklı toplulukların birbirinden farklı kültür miraslarını yansıtmaya devam etmektedir (Aydın, 2011).

Şekil 16. Heybeliada Önemli Yerler (URL-15)

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkemizde yoğun olarak görülen verem hastalığı ile mücadele amacıyla Atatürk tarafından bir sanatoryum kurulmasına karar verilmiştir. Dönemin en amansız hastalığı olan veremin tedavisi için Heybeliada'da dik yamaçlardan denize bakan, çam ağaçlarının çevrelediği, temiz havalı Yeşilburun bölgesi düşünülmüş, buradaki en uygun binanın ise Harbiye Mektebi'nin öğrenciler için nekahathane olarak kullandığı bina olduğuna karar verilmiştir (Çankaya, 2014).

Şekil 17. Heybeliada 1890 Yılı Görünüşü (URL-16)

Şekil 18. Heybeliada 1927 Yılı Görünüşü (URL-17)

Sanatoryum 1924'te 16 yataklı açılmıştır. İki katlı binanın üst katındaki 8 yataklı iki koğuşun biri kadınlara, diğeri erkeklere, alt kat ise idarecilerin ve memurların ikamet etmesi için tahsis edilmiştir (İlikhan Rasimoğlu, 2018). Aynı yıl hastalanan İsmet İnönü'de istirahat amacıyla Heybeliada'ya yerleşmiştir. Bu olay sonucunda da ada gelişmiş, rihtim yapılmış, yollar düzenlenmiş ve telefon hattı gelerek ada nahiyeye dönüşmüştür. Sanatoryumun yatak sayısı 1939 yılına gelindiğinde 370'e çıkarılmıştır. Sanatoryumda o dönemin imkânlarına göre dezenfeksiyon ve çöp imha işlemleri titizlikle yapılmıştır. Hastalığın bulaşıcı olmasından dolayı yemek artıkları ve çöpler yakılarak imha edilmiş, bu uygulama için özel bir sistem oluşturulmuştur (Gökçe,1957).

Şekil 19. Heybeliada Sanatoryumu (URL-18)

Ayrıca Sanatoryumda rehabilitasyon merkezi de bulunmaktadır. Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen ve tedavi sürecinin uzun olması nedeniyle uzun süre kalan hastalardan okuma yazma bilmeyen vasıfsız olanlarına çeşitli zanaatlar öğretilmiştir. Bunların arasında ayakkabıcılık, saatçilik, daktilo kursları, okuma yazma kursları ve çorapçılık gibi mesleki alanlar bulunmaktadır (Şekil 20) (Gökçe, 1957).

Şekil 20. Heybeliada Sanatoryumu Rehabilitasyon Merkezi (URL-19)

17 Ağustos 1999 yılında yaşanan depremde önemli ölçüde hasar gören Heybeliada Sanatoryumu gerekli tadilatlar yapıldıktan sonra yeniden şifa dağıtmaya başlamıştır. Ancak "ince hastalığın" tedavi merkezi bu tarihten sonra 6 yıl ayakta kalmayı başarmış, uzun yıllar verem hastalığına karşı verilen mücadelenin kilit taşlarından biri olan, binlerce hastaya şifa olan, yüzlerce bilim adamı ve hekim yetiştiren Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk sanatoryumu sağlık politikalarının değişmesi nedeniyle 30 Eylül 2005 tarihinde kapatılmıştır (Çankaya, 2014). Kendi haline bırakılan binalar 2009 yılında çıkan yangında büyük çaplı hasar görmüştür (Şekil 21).

Şekil 21. Heybeliada Sanatoryumu Son hali (URL-20)

4. Sonuç ve Öneriler

Çalışma kapsamında kültürel mirasın önemli bir parçası olan tarihi sağlık yapıları Dünya ve Türkiye ölçeğinde incelenmiştir. Sağlık yapıları, mimari, bilimsel, sosyal, kültürel birçok unsuru içinde barındıran yapılardır. M.Ö. 6. yy.'daki asklepion yapılarından başlayıp günümüze kadar yapılan bütün sağlık yapılarının iç mekânlarla sınırlı kalmayıp, peyzajlarıyla birlikte hizmet verdiği sonucuna varılmıştır.

Heybeliada Sanatoryumu; geçmişten günümüze ulaşan eşsiz ada iklimi, doğal bitki örtüsü ve temiz havasıyla birçok hastanın iyileştirilmesinde, yüzlerce bilim adamı ve hekimin yetiştirilmesinde önemli rol oynayan bir sağlık yapısıdır. Ayrıca Türkiye'nin ilk sanatoryumu olması, Cumhuriyet'in ilk yıllarına tanıklık etmesi ve burada öncü çalışmalara imza atılmasından dolayı toplumsal hafızanın da önemli bir parçasıdır.

Heybeliada Sanatoryumunun ve çevresinin doğal, tarihi ve kültürel değerlerin sürdürülebilirliği kapsamında korunması ve restore edilmesi için öncelikle kapsamlı bir envanter çalışması yapılmalıdır. Heybeliada Sanatoryumu'nun peyzaj restorasyonunda dikkat edilmesi gereken unsurlar; adadaki ekolojik dengenin korunması, iyileştirilmesi yönünde önlemler alınması, mevcut bitki ve hayvan türlerinin korunması, özgün bitki dokusunun

geliştirilerek korunması, mevcut orman alanları, ağaç toplulukları ile varsa anıt ağaçların korunması, biyo-çeşitliliğin korunarak doğal ekosistemlerin devamlılığının sağlanması, Heybeliada'nın mevcut tarihsel yapı özelliklerini simgeleyen kentsel doku kimliğinin, doğal yapı içinde bütüncül plan kararları ile korunması ve geliştirilmesi, mevcut farklı dini ve kültürel yapı ile uyumlu sosyal özgün dokusunun korunmasıdır (Koca, 2013).

Heybeliada, tarihi dokusu ve mimari özellikleriyle geleneksel kent imajının yanı sıra batılı unsurlarla kültür mirasımızın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Adada mevcut olan doğal ve kültürel dokunun gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesi için adayı özel kılan unsurların sürdürülebilirlik kapsamında korunması, restore edilmesi ve topluma tekrar hizmet vermesi sağlanmalıdır.

Kaynaklar

Açıkyıldız Şengül, B. 2017. Mardin Emineddin Külliyesi: Hami ve Mimari. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 34/2 (2017), s. 13-31.

Adalar Belediyesi, 2010. 1/5000 Ölçekli Adalar Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Raporu. http://www.adalar.bel.tr/dosyalar/1_5000_imar_plan_i.pdf (Erişim:09.05.2020)

Ahunbay, Z. 1996. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, YEM, İstanbul.

Akincitürk, N. T. 1985. Genel Hastanelerde Yenileme ve Büyümeye Bağlı Değişmelerin Bina Programına Etkileri. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Alsaç, Ü. 1992. Türk Mimarlığı, No: 26, İletişim Yayınları, İstanbul.

Altan, A. 2003. Hastane Yapıları. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anadilim Dalı, Balıkesir.

Altın, S. 2018. Antik Dönem'den bugüne 'SU' 'Sağlık' ve Sarıkaya Asklepion'u.

<https://www.temizmekan.com/%EF%BB%BFantik-donemden-bugune-su-saglik-ve-sarikaya-asklepionu/> (Erişim tarihi: 09.05.2020)

Anonim, 2017. <http://www.gezenpatı.com/kos4/> (Erişim tarihi: 09.05.2020)

Aydın, A. 2011. Heybeliada Kentsel Sit Koruma Önerisi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.

Aykaç, P. 2009. Kentsel Arkeolojik Alanlarda Tasarım Süreci. Tarihi Çevrede Koruma: Yaklaşımlar, Uygulamalar-1, 36-42. Ankara.

Bayer, Z., 1984. Adalar'ın Peyzaj Bütünlüğü ve Turistik Gelişim Süreci ve Korunacak Mimarlık Değerleri Çözümlemesi, Adaların Türk Turizmdeki Ve Edebiyatındaki Yeri Ve Önemi Semineri, Burgazada Lioness Kulübü Derneği, A.K.M, İstanbul

Bulut, Y. ve T.H. Göktuğ, 2006. Sağlık Bahçelerinin İnsanların Fiziksel ve Psikolojik Sağlığı İle Sosyal Yaşantıları Üzerine Etkileri. Sağlıklı Bir Çevrede Yaşamak Kent ve Sağlık Sempozyumu, Bildiri özetleri Kitabı, s.381-382, Bursa.

Cengiz, C. 2015. Urla Karantina Adası Hikâyesi. http://blog.milliyet.com.tr/urla-karantina-adasi-hikayesi/Blog/?BlogNo=492027&fb_comment_id=617226178378427_940036712764037 (Erişim:09.05.2020)

Çankaya, E. 2014. İnce Hastalığın Emektar Şifahanesi: "Heybeliada Sanatoryumu", Sağlığa ve Sosyal Politikalara Bakış. Sayı 19, s:76-79.

Çapan, K. 2002. 19. Yüzyıl Sonunda İstanbul' da Yabancı Misyonlar Tarafından Yapılmış Hastane Binaları. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.

Çelik, D. ve Yazgan, M., 2007. Kentsel Peyzaj Tasarımı Kapsamında Tarihi Çevreyi Korumaya Yönelik Yasa ve Yönetmeliklerin İrdelenmesi. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 9 (11): 1-10.

Çınar, S. ve S. Kırca, 2010. Türk Kültüründe Bahçeyi Algılamak. İstanbul Üniversitesi Orman

Fakültesi Dergisi /Journal of the Faculty of Forestry, İstanbul University, 60 (2): 59-68.

Çoban, H. 2016. Roma Dönemi Hastaneleri, Asklepionlar ve Sarıkaya Roma Hamamı. I.Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiri Kitabı, Cilt 1, S:98.

Elçin, M. 2010. "Tıp Eğitiminin Tarihçesi" Hacettepe Tıp Dergisi Cilt: 41, Sayı: 4, s: 195-202, 2010, Ankara, s.196

Ergenoğlu, A. ve Aytuğ A. 2007. Sağlık Kurumlarında Değişen Paradigmalar ve İyileştiren Hastane Kavramının Mimari Tasarım Açısından İrdelenmesi. YTÜ Mimarlık Fak. E – Dergisi, Cilt 2, Sayı 1.

Gilgil, E. 2002. Asklepion'dan Nosokomeion'a Antikçağ'da Tedavi Kurumlarının Gelişimi.

Gökçe, T. İ. 1957. Heybeliada Sanatoryumu: Kuruluş ve Gelişimi. TC Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti Yayınevi, İstanbul.

Granshaw, L. ve R. Porter (1989). The Hospital in History, Routledge.

Güller, A. 2007. Sağlık Yapılarında Renk Olgusunun Özel Dal Hastaneleri Hasta Yatak Odası Örneklerinde Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir

Gürkan, M. ve Ulus, T. 2011. İstanbul Heybeliada Sanatoryumu.

<http://www.sdplatform.com/Dergi/495/Istanbul-Heybeliada-Sanatoryumu.aspx> (Erişim tarihi:09.05.2020)

Hosking, S. ve Haggard, L. 2002. Healing the Hospital Environment. E & FN

HSSGM, 2008. Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü, 5. Sayı, s. 3. İstanbul.

http://www.naimkaragoz.dr.tr/images/dokumanlar/asklepiondan_03032015145116.pdf (Erişim tarihi: 09.05.2020)

ICOMOS, 1987. Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0627604001536681570.pdf (Erişim tarihi: 09.05.2020)

ICOMOS, 1994. Nara Document on Authenticity. <https://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf> (Erişim tarihi: 09.05.2020)

ICOMOS, 2013. ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf (Erişim tarihi: 09.05.2020)

ICOMOS, 2014. Floransa Bildirgesi. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0034808001536912096.pdf (Erişim tarihi: 09.05.2020)

ICOMOS, 1964. Venedik Tüzüğü. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf (Erişim tarihi: 09.05.2020)

İlikhan Rasimoğlu, C. G. 2018. "Verem İyi Olur Bir Hastalıktır": Cumhuriyetin İlk Yıllarında Verem Mücadelesi ve Siyaset. *Toplumsal Tarih* 296, s:86-96.

İpekoğlu, B. 1993. Buildings with Combined Functions in Anatolian Seljuk Architecture: An Evaluation of Design Principles, Past and Present Functions, PhD Thesis, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Ankara.

Karakaya, B. ve Kiper, T. 2011. Hastane Dış Mekân Tasarımlarının Edirne İli Örneğinde İrdelenmesi. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi/Journal of Tekirdag Agricultural Faculty*, 8(2), s:49-64.

Kaysılı, B. 2006. Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye' de Sağlık Eğitimi Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya

Koca, C. 2013. Prens Adaları'nın Ekolojik Özelliklerinin Korunması. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi* 6 (1): 38-41, İstanbul.

KTVK, 1983. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu. Kanun No: 2863, Kabul Tarihi: 21.07.1983, Yayın Tarihi: 23.07.1983.

Okyay, G. 2001. Kentsel Koruma ve Geliştirme Planlaması, Yüksek Lisans Ders Notları, MSÜ, İstanbul.

Özgen, E. 2014. Sağlık Yapılarının Genel Mekân Tasarımlarının Kullanıcılar Üzerindeki Etkisi İle Hacettepe Tıp Fakültesi Hastanesi 7 No.lu Kapı

Girişinin Düzenlenmesine Bir Öneri. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Anabilim Dalı, Ankara.

Öztürk, L ve Ünver, R. 2002. Dünya Tarihinde Sağlık Yapıları, *Tasarım Dergisi*, Sayı No: 119, 44.

Poridis, A., 1999. İstanbul Adaları'nın Sosyal ve Fiziksel Gelişiminin Analizi ile Fiziksel Çevrenin Değerlendirilmesine İlişkin Sistemik Bir Yaklaşım, Y.T.Ü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Sağlık Bakanlığı, 2018. Tarihçe. <https://urladh.saglik.gov.tr/TR,103698/tarihce.html> (Erişim:09.05.2020)

Sürmen, Ş. 1991. Hastaneler-Rehabilitasyon Merkezleri-Sağlık İstasyonları, No:12, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Şalikoğlu, B. 2012. Tarihi Peyzaj Restorasyonu: İstanbul'dan 2 Örnek. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İstanbul.

Şener, B. 2014. Osmanlı'nın İlk Hastanesi: Yıldırım Darüşşifası. *Dirim Tıp Dergisi*, 303. Sayı, s. 42-47.

Şenoğlu, N. 2014. Klazomenai (Urla) Zeytinyağı Kültürü ve İşliğı. <http://apelasyon.com/Yazi/35-klazomenai-urla-zeytinyagi-kulturu-ve-isligi> (Erişim:09.05.2020)

Şenyurt H. K., Yılmaz Ö. 2011. Yozgat İli Sarıkaya İlçesi Roma Hamamı 2010 Yılı Temizlik ve Kazı Çalışması, 20. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu,(25-29 Nisan 2011 Bodrum) T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 2012.

Şenyurt, H. K., 2016. Sarıkaya Roma Hamamı Tarihçesi ve 2010-2015 Yılı Kazı Çalışmaları Sonuçları. I. Uluslararası Bozok Sempozyumu 05 - 07 Mayıs 2016 Bildiri Kitabı, C. 1., ss. 110-121.

Terzioğlu, A. 1964. Modern Hastane İnşaatı, *Architect* No: 315. 2.

Ulrich, R.S. 1984. View Through A Window May Influence Recovery From Surgery. *Science*. 224: 420-421.

Ülkütaşır, M. Ş. 1956. Eski Türklerde Bahçe San'atı ve Çiçek Sevgisi. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni Sayı.170 S: 9 – 10.

Whitehouse, S., J.W. Varni, M. Seid, C. Cooper-Marcus, M.J. Ensberg, J.R. Jacobs, and R.S. Mehlenbeck, 2001. Evaluating A Children's Hospital Garden Environment. Utilization and Consumer Satisfaction. Journal of Environmental Psychology, 21: 301-314.

Yıldırım, N. (2008). Osmanlı Devleti'nin Modern Tıp Kurumlarından Gedikpaşa, Tophane ve Üsküdar Tebhirhaneleri. Prof. Dr. Ali Haydar Bayat Anısına Düzenlenen Osmanlı Sağlık Kurumları Sempozyumu", Zeytinburnu Belediyesi, Kültür Yayınları, No.11, İstanbul.

URL-1:

https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Asklepios_-_Epidauros.jpg

URL-2:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/48/The_Asclepiion_in_the_Hellenistic_period%2C_from_east._Wellcome_M0009520.jpg

URL-3:

<https://www.researchgate.net/profile/Panagiotis-Tzitzis/publication/268281815/figure/fig5/AS:639090852626433@1529382541252/Digital-representation-of-the-Asclepeion-of-Kos-as-it-was-in-the-ancient-years.png>

URL-4:

https://www.google.com/maps/uv?pb=!1s0x14be08b0bdb03c93%3A0xf085e88536ed8201!3m1!7e164!15sCgIgaQ&hl=tr&viewerState=ga&cr=ll_a7&imagekey=!1e10!2sAF1QipMiBpFuz0XEvoXu40Z9USaeKZEPpb7oljxBmOv

URL-5:

<https://gezilmesigerekenyerler.com/roma-kral-kizi-hamami-nerede-nasil-gidilir-tarihi-hikayesi-yozgat/>

URL-6: <https://www.arkeolojikhaber.com/galeri-yozgat-sarikayadaki-basilica-therma-roma-hamami-317/sayfa-11/>

URL-7:

<https://routledgetextbooks.com/textbooks/9780415498647/chapter-22.php>

URL-8:

<https://www.istockphoto.com/tr/vekt%C3%B6r/hospital-de-l-hotel-dieu-paris-gm171276779-20843076>

URL-9:

https://static.seetheworld.com/image_uploader/photos/2d/original/ca-granda-old-hospital-milan-centre.jpg

URL-10:

<https://arkeolojia.blogspot.com/2016/01/mardin-eminuddin-darussifas.html>

URL-11:<http://yildirim.gov.tr/yildirim-kulliyesi>

URL-

12:<https://www.eskiistanbul.net/4784/gedikpasa-tebhirhanesi-1894>

URL-

13:<https://www.shutterstock.com/tr/search/karantina>

URL-14:

<https://bayraktur.com/uploads/images/4eba9068fe5575fff9a32223ef2f058638224448.webp>

URL-

15:<https://www.adalarturizm.org/cms/tr/neler-gorulur/heybeliada-halki/93-turkce/pratik-bilgiler/478-buyukada-haritasi>

URL-16:

<https://www.eskiistanbul.net/3221/heybeliada-sebah-joaillier-fotografi>

URL-17:

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/123822?locale=tr>

URL-18: <https://negordum.com/wp-content/uploads/2014/11/Heybeliada-Sanatoryum.jpg>

URL-19: https://umutoran.com/wp-content/uploads/2020/04/505102583_0.jpg-1.156%C3%97766-piksel.png

URL-20:

<https://www.evrensel.net/images/840/upload/do-sya/275471.jpg>

PEYZAJ KAVRAMINA DAİR FARKLI YAKLAŞIMLAR VE KÜLTÜREL MİRAS ANLAYIŞINDA PEYZAJIN YERİ

Yasemin AYDOĞDU

Doktora Adayı, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul aydogduya@itu.edu.tr

Öz

Bu yazıda, anlaşılması ve tanımlaması zor bir kavram olan peyzajın hangi farklı anlamlara karşılık gelebileceği üzerine bir tartışma yürütülmek istenmiştir. Avrupa Konseyi'nin 2000 yılında hazırladığı "Avrupa Peyzaj Sözleşmesi" sonrasında bilimsel çalışmalara daha fazla konu edilmesine rağmen, peyzajın kavram olarak ne anlama geldiği konusunda yoğun tartışmalar devam etmektedir. Avrupa Konseyi, ICOMOS ve UNESCO gibi uluslararası kuruluşların hazırladığı tüzük, sözleşme, bildiri veya tavsiye kararlarına bakıldığında da peyzaj kavramına ilişkin anlayış farklılıklarının devam ettiği görülmektedir. Dolayısıyla bu makalenin amacı, hem peyzaj kuramcılarının hem de uluslararası kurumların yaklaşımları üzerinden peyzaj kavramının bugüne kadar hangi farklı bağlamlarda tartışıldığını ortaya koymak ve peyzaja dair bir anlayış geliştirmektir. Bu anlayışın temeli, peyzajın başlı başına kültürel mirasa ilişkin olduğudur.

Anahtar Kelimeler peyzaj, Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, Avrupa Konseyi, ICOMOS, UNESCO, kültürel miras

DIFFERENT APPROACHES TO THE CONCEPT OF LANDSCAPE AND THE PLACE OF LANDSCAPE IN THE UNDERSTANDING OF CULTURAL HERITAGE

Abstract

This article aims to discuss the different meanings that landscape, a concept that is difficult to understand and define, can have. Despite the fact that it has been the subject of more scientific studies after the "European Landscape Convention" prepared by the Council of Europe in 2000, intense discussions continue on what landscape means as a concept. When we look at the charters, guidelines, conventions or recommendations prepared by international organizations such as the Council of Europe, ICOMOS and UNESCO, it is seen that there are still differences of understanding regarding the concept of landscape.. Therefore, the aim of this article is to clarify in which different contexts the concept of landscape has been discussed so far by both landscape theorists and international institutions and to develop an understanding of landscape. The basis of this understanding is that landscape is related to cultural heritage in its own right.

Keywords landscape, European Landscape Convention, Council of Europe, ICOMOS, UNESCO, cultural heritage

1. Giriş

Coğrafyacılar, peyzaj kavramının ne anlama geldiği üzerine şimdiye kadar birbirinden farklı pek çok tanım üretmişlerdir. Bu yazıda, birbirine tamamen zıt olabildiği için başlangıçta son derece anlaşılmaz gelen bu tanımlar üzerinden bir sınıflandırma yapılarak, peyzajın ne olduğuna ilişkin bir anlayış geliştirmek istenmiştir. Görünen, özellikle "fiziksel – algısal", "toplumsal – kişisel" ve "değişken – sabit" ikilikleri ve bu ikiliklerin türevleri üzerinden peyzaj tanımlamaları yapıldığı şeklindedir. Ancak ulaşılan her tanım peyzajın kültürelliğini vurgular. Bu vurgu, "peyzaj zaten kültürelse, niçin kültürel peyzaj diye bir alt kategori var?" sorusunu doğurmuştur. Bu

soruyu cevaplayabilmek için ICOMOS, UNESCO ve Avrupa Konseyi gibi kurumların uluslararası ölçekte düzenleyici metinlerine, yönetim rehberleri, ilkeler ve tavsiye kararlarına başvurulmuştur. Görünen, bu kurumlar arasında da açık bir uyum olmadığı, ancak "kültürel peyzaj" tanımının verildiği yere bir koruma alanı statüsü sağladığıdır. Bu statünün verilmediği alanlar ise, koruma çatısının dışındadır. Oysa ki çalışmada gelinen aşamada, peyzajın tümünün kültürel niteliği kabul edilmektedir. Bir bütün olarak peyzajdaki kültürel derinliğin ortaya konulması, doğal ve kültürel niteliklerin yerin mevcut karakterini karşılıklı olarak nasıl etkilediklerinin anlaşılması esas amaçtır.

2. Peyzaj Nedir?

Peyzaj, tanımlamanın zor ve değerlendirmenin daha da zor olduğu, yanıltıcı bir olgudur (Kaplan, 1985, s.161). Peyzaj, Rönesans hümanizminin belli başlı kavramlarından ve mekansal yapılarından ortaya çıkan görsel bir terimdir. "Dış dünyayı görmenin bir yolu" olarak, 15. yüzyıl sonu / 16. yüzyıl başında İtalya'dan gelen ve ana konusu doğa manzarası olan *paesaggio* denilen resimlere atıf yaptığı bilinmektedir (Cosgrove, 1985, s.46). İtalyanca *paesaggio* ve Fransızca *paysage* kelimelerindeki *pays*, bir ülke veya ülkenin yönetim biçimine atıftır ve esasen Germen dillerindeki bir bölge veya ülkenin sınırlanmış alanı anlamına gelen *land*'e eşdeğerdir. *Land* burada *soil* anlamındaki toprak değil, tarihsel olarak oluşturulmuş bir yer, bölgesel topluluk, halk, ülke ve vatan anlamındadır. *Paysage*'daki *-age* son eki, Almanca'da *Land*'e *-schaft* son ekinin eklenmesine benzer şekilde eklenir (Jackson, 1984, ss.5-7; Olwig, 2007, ss.585-94). *-Schaft* son eki, yaratmak veya şekillendirmek anlamına gelen *schaffen* fiiliyle ilişkilidir. Hartshorne (1939, ss.326-7), Almanca *landschaft* teriminin "algılandığı şekliyle bir arazinin görünümünü ya da basitçe sınırlandırılmış bir kara parçasını belirtmek için kullanıldığını", Fransızca karşılığı olan *paysage* teriminin de bu çift anlama izin verdiğini söyler. İngilizceye 16. yüzyılın sonunda *landscape* olarak geçmiştir (Schama, 1995, s.10). Olwig'e göre (2008, s.82), etimolojik bir temeli olmayan, *scape* ve *scope* kelimeleri arasındaki yüzeysel benzerlik karışıklığa yol açmış; "okçunun hedefi, hedeflediği şeye gözünü diktiğine yönelik işaret" anlamı ile Klasik Yunanca "*skopein*/bakmak" fiilinden türetilen *skopos* kelimesinin (Carruthers 1998, s.79), "şekillendirmek" anlamındaki eski İngilizce *sceppan* veya *scyppan*'dan gelen *scape* kelimesi ile aynı kökten geldiği düşünülmüştür. Ortaçağ'da toprak, insanlar tarafından ayak, balta, pulluk ve evcil hayvanların yardımı ile şekillendirilmişse de, toprağın şekli ile

görünüşünün -bakılarak şekillenmiş- eşitlenmesi, sanat tarihinde peyzajı manzara ile özdeşleştirmiş görülmektedir (Olwig, 2008, s.82; Ingold, 2011, s.126).

2.1. Peyzaj Fizikseldir

Sauer (1925, s.43), peyzajı "formların belirgin birlikteliğinden oluşan bir alan" şeklinde tanımlarken, Cosgrove (1985, s.56), Almanca *landschaft* kelimesinin estetik, sanatsal hatta görsel çağrışımlar olmaksızın "alan" anlamına geldiğini yazar. Hartshorne (1939, ss.328-30), *landschaft*'ı fiziksel olarak algılanabilen nesnelere sınırlı tutan bir grup coğrafyacıya atıf yapar. Mesela Waibel (1928) ve Broek (1938) için *landschaft*'ın ortak anlamı "belirli bir noktadan perspektifte görüldüğü şekliyle, görüş alanımızda yer alan dünya yüzeyinin ve gökyüzünün bir bölümü"dür. Bu tanım yaklaşık olarak genel kabul görürken, hareket edebilen özneler tartışmalıdır. Penck (1928)'e göre "görüş alanımızda algılanabilenler" insanı kapsamaz; Passarge (1925) insanla birlikte hayvanları da dışlarken, Schlüter (1919) için insan önemli bir *landschaft* ögesidir. Krebs (1938) *landschaft*'ı başka bağlamda ele alır ve terimin belirli bir alanı değil, birbirine benzeyen alanların tipik karakteristik özelliklerini ifade ettiğini düşünür. Yani bir dağlık alanın karakteri dünyanın başka yerlerinde tekrar ettiğinde, bu karakter, dağlık alanın *landschaft*'ı olur (aktaran Hartshorne, 1939, ss.328-30). Hartshorne'a göre "'peyzaj' kelimesinin yaygın kullanımının, duyularımız dışında bir nesnel gerçekliği önerdiği fikrinden kaçamayız" (1939, s.338).

2.2. Peyzaj Fiziksel ve Süreçseldir

Crawford (1953, s.51), peyzajı "saha arkeoloğunun çözmesi gereken, üzerine defalarca yazılıp silinen bir belgedir. Özellikleri, yollar, tarla sınırları, ormanlar, çiftlikler ve diğer yerleşim yerleri ve insan emeğinin diğer tüm ürünleridir; bu ürünleri

okumak kolay değildir çünkü toprak çağlar boyunca sürekli değişime maruz kalmıştır” diyerek tanımlar. Meinig’e (1979, s.44) göre tarih olarak ele aldığı peyzaj “çok yaygın olduğu için kolaylıkla gözden kaçabilecek, hayatın daha önce yapılmışların ortasında yaşanması gerektiğine dair güçlü gerçek. Her peyzaj bir birikimdir. Geçmiş direnir; uzak ataların izleri...hızlı değişim alanlarında dahi nispeten katı bir örüntü oluşturabilir”dir. Barrett (1991, s.8) peyzajı, “insanların üzerinde hareket ettikleri ve içinde toplandıkları tüm yüzeydir. Bu yüzey, insanların çeşitli talep ve yükümlülüklerine göre dünya üzerinde hareket etmesiyle anlam kazanmıştır. ... Böylece doğal ve yapay niteliklerden inşa edilen peyzaj, rutin kullanımı ile kültürel olarak anlamlı bir kaynak haline gelmiştir” diyerek tarif eder. Widgren (1999, s.98) de peyzajı “hem bir form hem devam eden bir süreçtir ve önceki süreçlerin sonucudur. Dolayısıyla, form ve süreç olarak ayrı ayrı ele alınamaz. Peyzaj ile ilgili her türlü çalışma, form ve süreç arasındaki ilişkilerle boğuşmak zorundadır” diyerek yorumlar. Harmanşah’a göre de peyzaj, hiçbir zaman bitmiş bir ürün ya da okunaklı bir metin değil, sürekli yapım sürecinde olan değişken ve hareketli bir çevredir. Sürekli değişiyor olsa da kısa ömürlü değildir, peyzajın belleği vardır. Fiziksel çevrenin katmanlarına işlenmiş insan faaliyetleri ve ekolojik süreçlerin üstüste yazımıdır. Diğer bir deyişle peyzajlar insan eylemleriyle somutlaşan hem kültürel yapıtlar hem de tarihsel süreçlerdir (Harmanşah, 2015, s.53).

2.3. Peyzaj Toplumsal ve Süreçseldir

Grimm ve Grimm’in hazırladığı 1885 tarihli Almanca sözlük *Deutsches Wörterbuch*’taki *landschaft* maddesi, “konumu ve doğal özellikleri bakımından bir arazi kompleksi ve bu arazinin sanatsal resimsel temsili” anlamlarının dışında, “siyasi bir bölge” ve “bir yerde yaşayan nüfus” anlamlarını da içermektedir. Böylelikle sadece toprağın fizikselliklerine değil, içinde yaşayan sosyal

gruba da atıfta bulunulur. Olwig (1996, s.631-2) de, tarihsel ve coğrafi bağlamda *landschaft*’ın “sınırlandırılmış bir kara parçası”ndan çok daha fazlası olduğunu düşünür. Ona göre bu terimi özel kılan faktörlerden biri topluluk ile yer arasındaki bağın gücüdür. Inglis (1977, s.489) de benzer bir yaklaşımla, “peyzaj bir nesne olarak ele alınamaz, yaşayan bir süreçtir; insanlar tarafından oluşturulur ve insanları oluşturur” demektedir. Ingold’a göre de (1993, ss.154-162) peyzaj, oranın sakinlerinin bildiği dünyadır. İçinde yaşayarak peyzajın bir parçası olduğumuz gibi, peyzaj da bizim bir parçamız haline gelir. “Ne inşa edilmiştir ne de inşa edilmemiştir”, sürekli yapım aşamasındadır. Roymans’a (1995, s.2) göre de peyzaj, basit bir nesnel olgu değildir; her kültürün, çevresindeki fiziksel alanı adlandırmasını, düzenlemesini ve yorumlamasını şekillendiren kendine özgü bir yaklaşımı vardır. Dolayısıyla kültürü tamamen anlamak için mekan organizasyonu ve algısına hakim olmak elzemdir. Tilley’e (1994, s.34) göre de peyzaj, toplumsal olanın yeniden üretildiği ve dönüştürüldüğü, keşfedildiği ve yapılandırıldığı, sürecin organize edildiği bir anlamlandırma sistemi, ilişkileri vurgulayan bir kavramsal düzenleme aracıdır.

2.4. Peyzaj Algısal ve Sabittir

Hellpach’ın (1911, s.230) *landschaft* tanımı “dünya yüzeyinin bir parçasının ve gökyüzünde karşılık gelen bölümünün bizde uyandırdığı toplam duyuşal izlenim”dir. Sesler, kokular, dokunma, sıcaklık, renkler ve şekiller, peyzaj olarak deneyimlediğimiz doğal bütünü oluşturur. Meinig de (1979, s.45), bir yer olarak değerlendirildiğinde “içinde yaşanan her şeyi kucaklayan bir çevre olarak, ayrıntılara, dokuya, renge, görsel ilişkilerin tüm nüanslarına hassasiyet geliştirdiğini çünkü çevrenin tüm duyularımızı, sesleri, kokuları ve tarif edilemez bir yer hissini de harekete geçirdiğini” söyler. Daniels ve Cosgrove (1988, s.1), *The Iconography of Landscape*’teki önsözlerinde “peyzaj, kültürel bir

imge, çevreyi temsil etmenin, yapılandırmanın veya sembolize etmenin resimsel bir yoludur" demişlerdir. Daha sonra Cosgrove (1990, s.3) peyzajı "sosyal bir inşa, bir görme biçimi" olarak betimler. Hirsch (1995, s.5), bu tanımların süreci reddettiğini, peyzajı esasen durağan olarak vurguladıklarını düşünür. Cosgrove (1984, s.32) da öncesinde zaten "ideolojik bir kavram olarak peyzajın resmen reddettiği şey süreçtir" demiştir.

2.5. Peyzaj Algısal ve Değişkendir

Tilley'e göre peyzaj, doğal-kültürel bir süreklilik içinde ileri geri hareket eden, "sabit olmayan" bir kavramdır. Her zaman insan failliği ile biçimlendirilmiş, asla tamamlanmayan ve sürekli olarak üzerine eklenen bir formdur ve insanlarla arasındaki ilişkisi daimi bir yapılanma sürecidir (Tilley, 1994, s.37). Tilley, peyzajın kullanıcılarının bakış açılarına göre değiştiğini, aksini iddia etmenin "o peyzajı algılayan kişiden soyutlamak" olacağını düşünür (2004, ss.11-2). Benzer şekilde Darvill (1999, s.109), hava durumundaki veya gün ışığındaki değişikliğin dahi peyzaj deneyimini çok farklı kılacağını söyler. Bender'e göre de peyzaj, insan bilinci ve aktif katılım yoluyla anlaşılan, deneyimlenen ve onunla bağlantılı olan "oradaki dünya"dır. Asla sabit kalmaz, dolayısıyla öznel bir kavramdır ve öznel olduğu ve birçok anlayışa açık olduğu için geçicidir (Bender, 2002, s.103). Aynı yer, aynı anda farklı kişilerce farklı deneyimlenebilir; aynı yer, aynı kişi tarafından farklı zamanlarda farklı deneyimlenebilir; hatta aynı kişi belirli bir anda bir yer hakkında zıt duygulara sahip olabilir (Bender, 2006, s.303).

2.6. Peyzaj Hem Fiziksel Hem Algısaldır

Fairclough, peyzajın "çevre" olmadığını, yalnızca yapılarla, yerleşimlere, çitlere veya çevrenin insan tarafından değiştirilmiş herhangi bir yönüne değer, önem ve anlam atfedildiğinde veya

yorumlandığında var olduğunu savunur (2002, s.28). Aldred (2007, s.229) de, peyzajı çevreden ayırmanın olgusal gerçek olarak tanımlanması değil, yorumlanması ve öznel olduğu düşünür. Ingold (1993, ss.152-3) ise "peyzajı algılamının, bir hatırlama eylemi demek olduğunu ve bu eylemin, zihindeki içsel bir görüntüyü çağırmaktan çok, kendisi geçmişe gebe olan bir çevreyle ilişkilenebildiğini" savunur. Meselenin sadece algısal olmadığını, örneğin sisli bir havada sisi dağıtmaya ya da açık havayı sislendirmeye insan algısının yetmeyeceğini söyler (Ingold, 2011, s.130). Ancak yine de peyzaj, geçmiş hatıralardan kaynaklanan aşinalık sayesinde hatıraları içine alarak (Ingold, 1993, ss.152-154), mekanın deneyimini etkileyecektir. Olwig (2004, ss.48-62) için de peyzaj "daima tartışmalı, daima değişken ve pazarlık halinde, kültürel olarak oluşturulmuş"tur. Ona göre peyzajı incelerken sadece pencereden bakmamak, pencereye de bakmak ve algımızı nasıl çerçevelediğini düşünmek gerekir. Tilley (2006, s.20), peyzajın "mekansal" olmaktan ziyade "yersel" olduğunu, bir taşıyıcı olarak mekan ile değil, onu oluşturan ve bu hale getiren yerlerce tanımlandığını söyler. Dolayısıyla peyzaj, yerlerde bulunan ön ve arka, resim ile çerçeve, orası ve şurası, yakın ile uzak arasındaki ilişkiler dizisi ve dönüşümsel bir "toplanma"dır. Bu nedenle peyzaj her zaman hem nesnel fiziksel bir yerdir hem de o yerin öznel olarak algılanmış bir görüntüsüdür.

2.7. Peyzaj Bağlamsaldır

Robert Johnston "peyzaj"ı gerçek ve algılanan olarak ayırdetmez ve "peyzajın ne olduğuna henüz bir cevap olmadığını, daha çok 'ne olabilir?' sorusunu koruduğunu, peyzajın en geniş anlamda bağlamsal olduğunu" düşünür (Johnston, 1998, s.56). Knapp ve Ashmore'a (1999, s.1) göre de peyzaj, insanlar tarafından algılanması, deneyimlenmesi ve bağlamsallaştırılması nedeniyle vardır. Ne sadece doğal ne de tamamen kültürel,dir,

ikisinin arasındadır ve çevrelerindeki dünyayı deneyimleyen insanların günlük işlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Relph de (1981, s.21) peyzaj için "kapının dışına çıktığında görülen ve hissedilen her şeydir. Hem günlük işlerin hem de hayatın daha egzotik koşullarının gerekli bağlamı ve arka planıdır" der.

Yukarıdaki çeşitli peyzaj tanımlarının tümünde fiziksel ya da algısal düzeyde kültürelliğe yoğun vurgu yapılırken, "sadece doğal" bir peyzaj fikri hiç önerilmez. Marquardt ve Crumley (1987, s.1), peyzajı "insanlar ve çevreleri arasındaki ilişkinin mekansal tezahürü" olarak tanımlarken, Tilley (1994, s.24), doğanın yalnızca insan eylemi için bir zemin sağlamaktan çok, insan amaçlılığı için topografik özellikleri, ağaçları, kayaları, nehirleri, kuşları ve hayvanları birbirine bağlayarak peyzajı insanlaştırmaya hizmet eden yer adları, çağrışımlar ve hatıralarla bilindiğini gösteren etnografik çalışmalardan yani doğaya atfedilen kültürellikten bahseder. Darvill'e göre (1999, s.109) "doğal peyzaj" diye bir şey olamaz; "Doğal"ın kendisi de herhangi bir zamanda yeniden tanımlanmaya açık kültürel bir inşadır. "Doğal peyzaj" kategorize edilir edilmez öyle olmaktan çıkar, çünkü o anda toplumsal alana getirilmiştir. Rapoport (2004, s.38) da benzer şekilde, peyzajın tümünün sadece yapı ve yerleşimlerle değil, bitki örtüsüyle de, taş, toprak, bitki, su gibi "doğal" görünen özellikleriyle de değişime uğratıldığını, dolayısıyla "doğal" olarak adlandırılan peyzajların da aslında kültürel olduğunu savunur. Ona göre farklılık değişimin derecesindedir, ancak hepsi de "kültürel"dir. Wilkinson (2006, s.334) için de peyzaj, "'doğal çevre'nin ve kültürel faktörlerin birleşik bir ürünüdür". Anlaşıldığı üzere peyzaj tanımlaması zor bir kavramdır ve peyzaj çalışmalarındaki son gelişmeler de bu belirsizliği benimsemiştir. Peyzaj, insan tarafından yaratılan zaman (tarih) ve mekan (coğrafya) ya da doğa ve kültür ikiliğini kabul etmez (Bender, 2002, s.106). Arkeologlar da peyzajı sosyal olarak yapılandırılmış, öznel olarak deneyimlenmiş

ve çok anlamlı olarak benimsemeye başlamışlardır (Witcher, 1999, s.13). Bu çalışmada mekansal ve zamansal, fiziksel ve algısal, sabit ve değişken, kültürel ve doğal ikilikleri üzerinden tartışılan peyzajın tam da tüm bu ikiliklerin ara kesitinde olduğu bir tanım kabul edilmektedir.

Peyzajın "öncesinde pasif bir kültürel arka plan sayılırken, giderek insan yaşamıyla ilişkili olarak aktif ve çok daha karmaşık bir varlık olarak görülmeye başlanması" (Knapp ve Ashmore, 1999, s.2), peyzaja dair tarihsel ve arkeolojik düşüncede önemli bir değişim belirtisidir. Darvill (1999, s.108; 2010), "tüm peyzaj arkeolojisinin en büyük önemi, münferit arkeolojik sitlere odaklanmanın yerini, insan toplumlarının faaliyet gösterdiği fiziksel ölçeğe daha çok uyan, daha geniş alanlara odaklanmanın almasıdır" demektedir. Çünkü insanlar sadece yerleşimlerin sınırları içinde kalmazlar, bütünlüğü, yapısı ve sembolik anlamı olan daha geniş alanları kullanırlar. Ayrıca arkeolojik kalıntıların bulunmadığı, nehir, göl, kaya çıkıntısı gibi yerler, görünüşte boş mekanlar da gayet "inşa edilmiş" ve herhangi insan yapımı nitelikler kadar önemli olabilirler (Darvill, 1999, s.18). Branton (2009, s.51) ise "peyzaj arkeolojisindeki peyzajlar, tek bir ev veya bahçe kadar küçük veya bir imparatorluk kadar büyük olabilir" diyerek, peyzajın mutlaka "bölge" terimine uyan bir alan ölçüsü olduğu fikrine karşı çıkar. "Geçmişte insanların çevrelerini nasıl kavramsallaştırdığı, düzenlediği ve kullandığı" ve "peyzajın kullanıcılarının davranış ve kimliklerini nasıl şekillendirdiği"ne dair soruları ele alabilmek için, değişim, devamlılık, yerdeki ve yerler arasındaki ilişki ve örüntülere referansla peyzajdaki karmaşık tarihi sürecin ortaya çıkarılması gerekir. Alcock (1993, s.33) için de peyzaj arkeolojisi araştırmalarının amacı, peyzajdaki insan faaliyetlerinin tüm izlerini geniş bir zamansal ölçekte ve bir perspektif içinde konumlandırmak ve ilişkilendirmektir.

3. Uluslararası Mevzuatta Peyzaj Kavramı

Uluslararası mevzuatta peyzaj kavramı ilk olarak, UNESCO tarafından Paris'te düzenlenen 1962 tarihli "Peyzaj ve Sitlerin Güzellik ve Karakterinin Korunmasına İlişkin Tavsiye Kararı"nda geçmektedir (UNESCO, 1962). Tavsiye Kararı'nda, "doğal çevrenin bir parçasını oluşturan peyzaj ve sitlerin güzelliğini ve karakterini, insanoğlunun her dönemde ve dünyanın her yerinde kültürel ve estetik mirası yoksullaştıran hasarlara maruz bıraktıkları düşünülmekte, peyzaj ve sitlerin güzellik ve karakterinin korunması ve mümkün olan yerde, kültürel ve estetik ilgisi veya doğal çevresi olan, insan yapımı olan ya da olmayan doğal, kırsal ve kentsel peyzaj ve sitlerin restore edilmesi" amaçlanmaktadır. 1982 tarihli, ICOMOS-IFLA tarafından Venedik Tüzüğü'ne ek olarak kabul edilen "Tarihi Bahçeler Floransa Tüzüğü"nde ise, bir anıt olarak ele alınan "tarihi bahçe", "tarihi veya sanatsal bakış açısından kamuya faydalı mimari bahçivanlıkla ilgili bir kompozisyon" olarak, küçük bahçeler ve büyük parklar için kullanılabilir (ICOMOS-IFLA, 1982). Yine Tüzük'te, "ayrılmaz bir bileşeni olması durumunda bir binayla ilişkili olsun veya olmasın, tarihi bahçeler, kentsel ya da kırsal, yapay ya da doğal olan kendi özel çevresinden soyutlanamaz" denmektedir. "Tarihi bahçelerin en çarpıcı olanlarının Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilmesi için öneri getirilmelidir" vurgusunu yapan Tüzük, "Tarihi Sit"leri ise "hatırlanabilir bir eylemle ilişkili özel peyzajlar" olarak tanımlar (M.8).

UNESCO'nun "Dünya Mirası Sözleşmesi'nin Uygulanmasına Yönelik Kullanım Rehberi"nin güncellenmesi için 1992 yılında, Fransa, La Petite Pierre'de düzenlediği uzman toplantısında şekillenen "Kültürel Peyzaj Üzerine Uzman Grup Raporu"nda uluslararası olarak ilk kez "kültürel peyzaj" kavramı geçirmektedir (UNESCO ve ICOMOS, 1992). Dünya Mirası Komitesi'nin ricasıyla ICOMOS ve UNESCO Dünya Mirası Merkezi'nin birlikte organize ettiği toplantıda, "kültürel peyzaj" terimiyle "insanlık ve kendi doğal çevresi arasındaki etkileşimin tezahüründeki çeşitliliğin" ele alındığı vurgulanır. Rapora göre "Dünya Mirası Listesi'ne girecek kültürel peyzajlar, kendi üstün evrensel değerleri ve açıkça tanımlanmış bir jeo-kültürel bölge açısından temsil edilebilirlikleri ve ayrıca bu tür bölgelerin temel ve ayırıcı kültürel unsurlarını gösterme kapasiteleri temelinde" seçilmelidirler. Rapordaki "kültürel peyzajlar kültürel özelliklerdir ve Dünya Mirası Sözleşmesi'nin 1. Maddesi'nde belirtilen 'doğanın ve insanın ortak yapımı'nı temsil ederler. Doğal çevrelerinin ve dışsal ve içsel olarak birbirini izleyen sosyal, ekonomik ve kültürel güçlerinin sunduğu fiziksel kısıtlamaların ve/veya fırsatların etkisi altında, zaman içinde oluşan insan toplumu ve yerleşiminin evrimini göstermektedir" tanımı, Dünya Mirası Komitesi'nce kabul edilerek 1994 yılında "Dünya Mirası Sözleşmesi'nin Uygulanmasına Yönelik Kullanım Rehberi"ne ilave edilmiştir (UNESCO, 1994: M.36). Rehberde göre günümüzde 3 ayrı kültürel peyzaj kategorisi vardır¹. Böylelikle Dünya Mirası Sözleşmesi'ne göre; insan

¹ (i) En kolay tanımlanabilir olan, insan tarafından kasıtlı olarak yaratılmış ve tasarlanmış olduğu açıkça belli olan peyzajdır. Bu peyzaj, çoğu zaman dini veya diğer anıtsal binalar ve bütünüyle ilişkili olarak estetik nedenlerle inşa edilmiş bahçe ve park alanlarına işaret etmektedir.

(ii) İkinci kategori, organik olarak gelişmiş peyzajdır. Bu peyzaj, başlangıçtaki sosyal, ekonomik, idari ve/veya dini bir zorunluluktan kaynaklanır ve bugünkü şeklini doğal ortamıyla ilişkisine uygun olarak geliştirir. Bu tür peyzajlar, kendi form ve bileşenlerinde evrim sürecini yansıtır. İki alt kategoriye ayrılırlar:

- kalıntı (veya fosil) peyzaj, evrimsel bir sürecin, geçmişte bir zamanda, aniden veya zaman içinde sona erdiği peyzajdır. Ancak, önemli ayırt edici özellikleri maddi formda hala görülebilir.

- devam eden peyzaj, evrimsel süreç hala devam ettiğinde, ve geleneksel yaşam tarzı ile yakından ilişkili bir çağdaş toplumda aktif sosyal rolünü koruyan bir peyzajdır. Aynı zamanda, zaman içindeki evriminin önemli maddi kanıtlarını da sergilemektedir.

(iii) Son kategori, ilişkiel kültürel peyzajdır. Dünya Mirası Listesi'ne bu tür peyzajların dahil edilmesi, önemsiz olan ya da hatta olmayan maddi kültürel kanıtlardan ziyade, doğal

tarafından yapıldığı belli, çoğu zaman bir yapı ile ilişkili bahçe ve park peyzajları; artık devam etmeyen, sonlanmış bir kültürün bıraktığı "kalıntılaştırılmış peyzajlar" ile geleneksel yaşamda aktif rolü olan doğal ortama uyumlu "devam eden peyzajlar"ı kapsayan "organik gelişmiş peyzajlar"; ve kültürel maddi iz mevcut olmasa da doğal unsurlardaki kültürel ilişkiler nedeniyle kabul edilen "ilişkisel kültürel peyzajlar" vardır. Darvill v.d. (1993, s.566)'ne göre bu sınıflama sorunludur çünkü peyzajı "her yöne uzanan kesintisiz bir tuval" olarak görmez, bunun yerine, münferit peyzaj alanlarını anıt ve sitte olduğu gibi bir analiz birimi olarak ele alır.

Bununla beraber, Birleşik Krallık'ta planlama sistemi içinde arkeolojik kalıntıların her yerde olabileceği ve herhangi bir kalkınma önerisinin peyzajın arkeolojik yönlerine etki edebileceği çoktan anlaşılmalı ve kabul edilmeye başlanmıştır. 1990 tarihli *Planning Policy Guidance* (PPG16 - Archaeology and Planning: A.4)'a göre, arkeolojinin sadece arkeolojik sitlerle değil, tüm peyzaj ile ilgilendiği kabul edilmektedir.² Tüm peyzaj geçmişe yönelik ana kaynaklarımızdan biridir ve elbette arkeolojik çalışmaya açıktır (Fairclough, 1999, s.123). Arazinin hangi alanlarının kullanılmadığını anlamak, kullanılanları anlamak kadar önemlidir ve bu nedenle peyzajın tamamı araştırılmalıdır. 1994 tarihli

Planning Policy Guidance (PPG15 – Planning and The Historic Environment: 6.40), "peyzajın tamamı, değişen derecelerde ve farklı şekillerde karmaşık tarihsel süreçlerin ve geçmiş arazi kullanımının ürünü olan arkeolojik ve tarihi bir eserdir" demektedir.

1995 yılına gelindiğinde, Avrupa Konseyi "Peyzaj Politikalarının Parçası Olarak Kültürel Peyzaj Alanlarının Bütünleşik Korunması Üzerine Tavsiye Kararı" (COE, 1995);³ yapılaşma, kalkınma faaliyetleri ve turizme ek olarak tarım, ormancılık ve endüstriyel üretim teknik ve uygulamalarının da sosyo-ekonomik değişiklikler kadar peyzajı değiştirme ve Avrupa kültürel peyzajına tehdit etkisi olduğunu vurgular. Tavsiye Kararı'na göre; peyzaj çalışmalarına çok disiplinli yaklaşmak gereğiyle, "kültürel peyzaj alanlarının" evrimsel sürecinin korunması ve yönetilmesi için kapsamlı peyzaj politikaları ile bağlantılı tedbirler alınmalıdır. Peyzajlar tanımlanır ve değerlendirilirken seçilen kimi peyzaj alanları; ya genel arazi kullanımı ve mekansal planlamaya ya da kültürel miras ile ilgili düzenlemeler içinde belirlenmiş koruma önlemlerine konu edilmelidir. Amaç hala tüm peyzajı desteklemek yerine, bir dizi kriterle "Miras Peyzaj Alanları"nın belirlemek ve listelemektir. Seçici bir yaklaşımla, peyzajın geri kalanının ihmal edilmesi, değer görmemesi, çok az koruma veya tanımlamaya tabi tutulması olasılık

unsurların güçlü dini, sanatsal veya kültürel ilişkileri dolayısıyla gerekçelendirilirler (UNESCO, 2023, M. 47).

² "A: Arkeolojinin Önemi – Madde 4. Günümüzün arkeolojik peyzajı binlerce yıllık insan faaliyetlerinin ürünüdür. 400.000 yıl önceki ilk avcı toplayıcıların kamplarından 20. yüzyılın başlarındaki faaliyetlerin kalıntılarına kadar her döneme ait yerleşim yerleri ve kalıntılar arasında uzanır. İbadet yerlerini, savunma tesislerini, mezarlık alanlarını, çiftlikleri ve tarlaları ve üretim alanlarını içerir."

³ Metinde (Madde 2) peyzaj ve kültürel peyzaj alanları aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır;

Peyzaj: Birey veya toplum ile topografik olarak tanımlanmış bir bölge arasındaki belirli bir dönemde var olan sayısız ilişkinin şekilsel ifadesi; doğa ve insan faktörlerinden ve her ikisinin kombinasyonundan, zaman içinde ve eylem sonucu oluşan

görünümdür. Peyzajlar; bir bölgenin birey veya toplum tarafından algılandığı şekilde tanımlanmasını ve karakterize edilmesini, bireyler ve çevreleri arasında, geçmişteki ve halen devam eden ilişkilerine tanıklık etmesini ve yerel kültürleri, duyarlılıkları, uygulamaları, inançları ve gelenekleri biçimlendirmeye yardım etmesini dikkate alan katmanlı bir kültürel boyuta sahiptir.

Kültürel peyzaj alanları: geçmiş arazi kullanımını ve faaliyetlerini, becerileri veya kendine özgü gelenekleri yansıtan fiziksel kalıntıların varlığı veya edebi ve sanatsal eserlerde tasvir edilmesi veya tarihi olayların orada gerçekleşmiş olması nedeniyle ve çeşitli bölgesel düzeylerde sosyal ve kültürel olarak kabul görmüş değerler kazanmış, insan toplumunun evrimini, yerleşimini ve zaman ve mekandaki karakterini gösteren, insani ve doğal etkenlerin çeşitli kombinasyonlarıyla oluşturulmuş, peyzajın topoğrafik olarak sınırlanmış belirli kısımlarıdır.

dahilindedir (Fairclough, 2002, s.26). 1997 yılında Widgren (1997, s.9), "kültürel peyzaj ve kültürel çevre gibi kavramlar idari alana aittir... İnsan etkisinin İskandinav peyzajının her yerinde bulunduğu anlayışı, kültürel peyzaj kavramının ortadan kaldırılmasının temelini atmıştır, çünkü alansal bir kategori olarak kültürel peyzajın karşıtının -el değmemiş doğal peyzaj- var olmadığı gösterilmiştir." diyerek peyzaj kavramının kapsayıcılığını vurgular.

Uluslararası bağlamda peyzaj kavramının anıta arka plan sağlayan alandan nihayet bütün alanlara evrilmesi, Avrupa Konseyi'nce 2000 yılında Floransa'da hazırlanan "Avrupa Peyzaj Sözleşmesi" ile olmuştur. Sözleşmede peyzajın tanımı;

"insan ve/veya doğal faktörlerin etkileşimi ve eylemi sonucunda insanlar tarafından algılandığı şekliyle oluşan alanlar"

şeklinde geçmektedir. Daha eski yönetmeliklerden önemli farkı, sadece çok özel değeri olan yerlerin değil, nihayet bütün peyzajların dahil edilmiş olmasıdır (Antrop, 2005, s.23). Böylelikle sözleşmeyi kabul eden ülkelerin⁴ peyzajın her yerde olduğunu ve ülkenin her yerini kapsadığını kabul etmesi gerekmektedir (Fairclough, 2002, s.27). Doğal, kırsal, kentsel ve kalkınma alanları; karasal, denizsel ve sulak alanlar; olağanüstü, sıradan veya bozulmuş olsun ya da olmasın, peyzaj her yerdedir. Sadece özel peyzajları seçip koruyarak, peyzajın geri kalanının dışlanması anlayışından uzaklaşılmalıdır (Déjeant-Pons, 2006, s.367; Herring, 2009, s.68; *National Planning Policy Framework*, 2019). Elbette Sözleşme'de kastedilen bugünün peyzajıdır ve günümüz peyzajı içinde geçmişin nasıl korunacağı

ve gelecek nesillere aktarılacağı sorusu gündeme gelmektedir (Fairclough, 2002, s.28).

Avrupa Konseyi'nce 2005 yılında Faro'da kabul edilen "Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi"nde, bölgesel kimlik, peyzaj karakteri ve kültürel mirasın çevresel boyutlarda artan önemine değinilmiştir. Böylelikle Faro Sözleşmesi, Avrupa Konseyi'nin ve UNESCO'nun önceki belgelerinden ayrılarak "kültürel çevre" kavramı için temel oluşturmaktadır. Faro Sözleşmesi'ndeki yeni "miras" tanımı her şeyi kapsamaktadır: "Kültürel miras, insanların geçmişten devraldığı, sürekli evrilen değer, inanç, bilgi ve geleneklerinin anonim bir ifadesi ve yansıması olarak tanımlanan bir kaynaklar kümesidir. Zaman içinde insanlar ve yerler arasındaki etkileşimden kaynaklanan çevrenin tüm yönlerini içerir." Sözleşme'ye göre; "kültürel, biyolojik, jeolojik ve peyzajla ilgili farklılıklara ilişkin, bu bileşenler arasında bir denge kurmak amacıyla, bütünleşik bir yaklaşım geliştirilmesi" hedeflenmektedir. Faro Sözleşmesi, etrafımızdaki her şeyin bir derece miras düzeyinde olduğunu kabul etmemizi ve ardından en iyi şekilde nasıl kullanılacağına karar vermemizi önerir. Ancak Fairclough'a (2012, s.5) göre, miras "bütünlüğünü korumayı istediğimiz şeyler" ile sınırlı olmadığından ve sadece koruma ile de ilgili görülmediğinden, Faro Sözleşmesi'nde önerildiği gibi koruma alanlarının kullanımı geleneksel korumayı gerektirebilir ya da gerektirmeyebilir⁵. Aldred'e göre (2007, s.228), zaten peyzajın "aktif korunması", giderek "pasif yönetim" ile değiştirilmeye başlanmıştır. "Aktif koruma", sınırlandırılmış peyzaj alanlarının seçilmesi, koruma için belirli kriterlere dayalı fosilleşmiş alanlar yaratılması ise, "pasif yönetim", peyzajın

⁴ Avrupa kıtasında olan ama sözleşmeyi onaylamayan Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Lihtenştayn Prenslığı, Monako Prenslığı, Rusya Federasyonu'na dikkat çekmek gerekir. Burada bahsedilmesi gereken Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'ni imzalamamış olan kimi Avrupa ülkelerinde, "kültürel peyzaj" kavramına

odaklanan bir peyzaj düşünce geleneği olduğudur (Potthoff, 2013).

⁵ Fairclough bu metni aynı başlıkla kendi *academia.edu* sayfasında da paylaşmıştır. Ancak 12 sayfa olan bu metin, kitapta yayınlanana tam olarak aynıysa değildir.

kapsamlılığını, dinamikliğini ve sürekli olarak değişmekte olduğunu kabul eder.

Avrupa Konseyi peyzajın evrenselliğine vurgu yaparken, UNESCO ve ICOMOS henüz aynı kanıda değildir. UNESCO tarafından 2011 yılında alınan "Tarihi Kentsel Peyzaj Kavramına İlişkin Tavsiye Kararı"nda, "tarihi kentsel peyzaj"⁶ tanımı kentsel yapının tüm unsurlarını içerecek şekilde yapılmıştır. ICOMOS'un 2014 yılında Floransa'da düzenlenen 18. Genel Kurul toplantısından çıkan "Floransa İnsani Değer Olarak Miras ve Peyzaj Bildirgesi"nde, "peyzajların, geçmiş kuşakların yaşayan hafızası olmaları ... dolayısıyla, kültürel mirasın ayrılmaz bir parçası olduğu" da kabul edilmektedir. Bildirge'ye göre, "pek çok peyzajda doğal ve kültürel gibi kavramlar anlamlarını yitirmiştir, onun yerine sadece yerleşimlerin ve tarımın değil, canlı türlerinin ve yaşam alanlarının da korunduğu biyokültürel bir anlayış" gelişmektedir. 2017 yılında, ICOMOS – IFLA tarafından hazırlanan "Miras Olarak Kırsal Peyzaja İlişkin İlkeler"de "kırsal peyzaj"⁷ tanımı da yapılmaktadır. Metne göre tüm kırsal alanlar peyzajdırlar. Metinde ayrıca miras olarak kırsal peyzaj, fiziksel nitelikler ve ayrıca daha geniş fiziksel, kültürel ve çevresel bağlantı ve düzenlemeler ile birlikte, ilişkili kültürel bilgi, gelenekler, uygulamalar, yerel toplulukların kimliğinin ve aidiyetinin ifadeleri ve geçmişte ve günümüzdeki insan ve toplulukların bu peyzaja atfettiği kültürel değer ve anlamları da içerir. Ancak yine de tüm bu metinlerdeki peyzaj tanımları, Avrupa Peyzaj Sözleşmesi ve Faro Sözleşmesi'nin kapsayıcılığını taşımaz.

4. Sonuç

⁶ "Tarihi kentsel peyzaj, kültürel ve doğal değer ve niteliklerin tarihi katmanlaşmasının sonucu olarak anlaşılan kentsel alandır ve 'tarihi merkez' veya 'topluluk' kavramının ötesine geçerek daha geniş kentsel bağlamı ve onun coğrafi ortamını da kapsar" (M.8).
⁷ "tarım, hayvancılık ve çobanlık, balıkçılık ve su ürünleri, ormancılık, yabani yiyecek toplama, avcılık, tuz gibi diğer

Bu çalışmada, peyzajın "ne" olduğundan başlayarak, kültürel mirastaki yeri ve uluslararası kurumların farklı yaklaşımlarının bu yeri nasıl etkilediği anlatılmaya çalışılmıştır. Nitekim peyzaj, "kültürel" ve "doğal" şeklinde ayrılamayan, insan ve doğa etkileşiminin sürekliliğinden oluşan bir alan olarak her yeredir. Görünen o ki, 20. yüzyıl başındaki "tek yapı" koruma anlayışı, 1964 ICOMOS "Venedik Tüzüğü" ve 1972 UNESCO "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme" ile birlikte giderek "sit" korumayı da içeren bir anlayışa evrilmiştir. 20. yüzyıl sonlarına doğru sitten de geniş alanların korunma ihtiyacının fark edilmesi ile ICOMOS ve UNESCO, "Dünya Mirası" konsepti için seçtiği alanlara "kültürel peyzaj" adını vererek sorunu kendince çözmüştür. Hazırladıkları yönetim rehberleri, ilkeler, tavsiye kararları ile üyeleri olan ülkelerin koruma anlayışı ve yasalarını yönlendirebilen ICOMOS ve UNESCO'nun zaman içindeki peyzaja dair düşünsel gelişimleri görülse de, seçilmiş peyzaj alanlarının korunmasını önceleyen yaklaşımları, peyzajın tümünü kültürel mirasa içkin kılan Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nin yaklaşımından uzaktır. Tüm peyzaj kültürel miras ise, kimi alanların "kültürel peyzaj" olarak seçilip etiketlenerek özel mevzuata tabi tutulması, seçilmemiş alanların kültürel miras bakımından yok sayılması anlamındadır. Ancak peyzaja ne değer atfedileceği ve korunmaya mı, yok edilmeye mi yoksa geliştirilmeye mi değer olduğu; nüfusun arttığı, teknolojinin geliştiği, kimi yerlerin yenilenmesi, kimi yerlere yeni işlev verilmesi gerektiğinde, bu dönüşümün nerede, nasıl, kim tarafından ve hangi kapsamda gerçekleştirileceğinin planlanması önemlidir. Çünkü dönüştüğünde kaybedileceklerin tafisi yoktur. Bu bağlamda peyzaj arkeolojisi,

kaynakların çıkarılması yoluyla gıda ve diğer yenilenebilir doğal kaynakların üretimi için, insan-doğa etkileşimi ile ortak olarak üretilen karasal veya sucul alanlardır. Kırsal peyzajlar çok fonksiyonlu kaynaklar olup, tüm kırsal alanların insanlar ve topluluklar tarafından kendilerine atfedilen kültürel anlamları vardır: tüm kırsal alanlar peyzajdırlar" (M.1A).

peyzajın koruma, planlama ve yönetimi için gereken veriyi sağlamada yardımcı olabilir. Bu makalenin de, sonraki peyzaj arkeolojisi çalışmalarına hazırlık olarak, kültürel miras yönetiminde peyzajın ne anlama geldiğine dair bir giriş yazısı olması hedeflenmiştir.

Teşekkür

Bu çalışma, İstanbul Teknik Üniversitesi, Restorasyon Lisansüstü Programında Prof. Dr. Yegan Kahya Sayar danışmanlığında devam eden doktora tezinden türetilmiştir. Tez çalışmam 2015/16 yıllarında *British Academy Newton Fund Advanced Fellowship* ile desteklenen Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ve Newcastle University işbirliğindeki "Boğsak in Isauria – new approaches to historic landscape" adlı peyzaj arkeolojisi projesi ile bağlantılı hazırlanmaktadır. Ek olarak "Silifke Kırsal Tarihsel Peyzaj Niteliklerinin HLC (Historic Landscape Characterisation) Yöntemine Göre Değerlendirilmesi" isimli proje ile İTÜ Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından MDK_2017_40863 proje numarası ile desteklenmiştir. Ayrıca 2014-2017 yılları içinde "Başbakanlık Doktora Bursu" alınmıştır.

Kaynakça

Alcock, S.E. (1993). *Graecia Capta - The landscapes of Roman Greece*. Cambridge, University Press.

Aldred, O. (2007). Identifying and assessing landscape through historic landscape characterisation. In Halldórsson, G., Oddsdóttir, E.S. and Eggertsson, Ó. (Editors), *Effects of afforestation on ecosystems, landscape and rural development*, Proceedings of the AFFORDNORD conference, June 18th-22nd, 2005 (pp. 227-234). Iceland: Reykholt.

Antrop, M. (2005). Why landscapes of the past are important for the future. *Landscape and Urban Planning*, 70, 21-34.

Barrett, J. (1991). The archaeology of social reproduction. In J. Barrett, R. Bradley, and M. Green, *Landscape, Monuments and Society: The prehistory of Cranborne Chase*, Cambridge: Cambridge University Press, 6-8.

Bender, B. (2002). Time and Landscape. *Current Archaeology*, 43 (S4), (s.103-112). <https://doi.org/10.1086/339561>

Bender, B. (2006). Place and Landscape. In Tilley, C., Keane, W., Kuechler, S., Rowlands, M. & Spyer, P. (Editors), *Handbook of Material Culture*, (303-314). London: Sage Publications.

Branton, N. (2009). Landscape Approaches in Historical Archaeology: The Archaeology of Places. In Majewski, T. and Gaimster, D. (Editors) *International Handbook of Historic Archaeology*, (pp. 51-65). NewYork: Springer.

Carruthers, M. (1998). *The Craft of Thought – Meditation, rhetoric, and the making of images, 400-1200*. Cambridge University Press.

COE (1995). Recommendation of the Committee of Ministers to Member States on the Integrated Conservation of Cultural Landscapes Areas as part of Landscape Policies (Recommendation No. R (95) 9). Council of Europe Committee of Ministers.

COE (2000). *European Landscape Convention* (European Treaty Series No. 176). Florence: 20.10.2000.

COE (2005). Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (Council of Europe Treaty Series No. 199). Faro: 27.10.2005.

Cosgrove, D. (1984). *Social Formation and Symbolic Landscape*. London: Croom Helm.

Cosgrove, D. (1985). Prospect, Perspective and the Evolution of the Landscape Idea. *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol.10, No.1, 45- 62. The Royal Geographical Society (with the Institute of British Geographers).

Cosgrove, D. (1990). Landscape studies in geography and cognate fields of the humanities and social science. *Landscape Research*, 15 (3): 1-6.

Crawford, O.G.S. (1953). *Archaeology in the Field*. London: Phoenix House Ltd.

Daniels, S. & Cosgrove, D. (1988). Introduction: iconography and landscape. In Cosgrove, D. and Daniels, S., (Eds.), *The Iconography of Landscape: Essays On The Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments* (pp. 1-10), Cambridge: Cambridge University Press.

Darvill, T. (1999). The historic environment, historic landscapes, and space-time-action models in landscape archaeology. In Ucko, P. J. and Layton, R., (Eds.), *The Archaeology and Anthropology of Landscape: Shaping Your Landscape*, London: Routledge: 106-120.

Darvill, T., Gerrard, C. & Startin, B. (1993). Identifying and protecting historic landscapes. *Antiquity*, 67: 563-74.

Déjeant-Pons, M. (2006). The European Landscape Convention. *Landscape Research*, 31-4: 363-384.

Department of the Environment and Department of National Heritage of the United Kingdom. (1994). *Planning policy guidance: planning and the historic environment (PPG 15)*, the Secretary of State for the Environment and the Secretary of State for National Heritage.

Fairclough, G. (1999). Protecting time and space: understanding historic landscape for conservation in England. In Ucko, P. J. and Layton, R., (Eds.), *The Archaeology and Anthropology of Landscape: Shaping Your Landscape* (pp. 121-136). London: Routledge.

Fairclough, G.J. (2002). Archaeologists and the European Convention. In Fairclough and Rippon (Editors), *Europe's Cultural Landscape: Archaeologists and the Management of Change* (pp. 25-37). Belgium: Europae Archaeologiae Consilium.

Fairclough, G.J. (2012). The Value of Heritage for the Future. In Ünsal (Editor), *Heritage for Society: Cultural Policy & Management (KPY) Yearbook 3*, 2011 (pp. 34-41). İstanbul: Bilgi University Press.

Grimm, J. & Grimm, W. (1885). *Deutsches Wörterbuch*. L.M. Bearbeitet von Dr. Moriz Heyne. Sechster Band. Leipzig, Verlag Von S. Hirzel. <https://archive.org/details/deutscheswrter06grimuoft/page/n7/mode/2up>

Harmanşah, Ö. (2015). *Eski Yakınoğu'da Kent, Bellek, Anıt* (F. Yavuz, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Hartshorne, R. (1939). *The Nature of Geography: A Critical Survey of Current Thought in the Light of the Past*. *Annals of the Association of American Geographers*, Vol.29, No.3 (pp. 173-412). Taylor & Francis, Ltd. on behalf of the Association of American Geographers. URL: <<https://www.jstor.org/stable/2561063>>

Hellpach, W. (1911). *Die Geopsychischen Erscheinungen*. Leipzig, Verlag Von Wilhelm Engelmann.

Herring, P.C. (2009). Framing Perceptions of the Historic Landscape: Historic Landscape Characterisation (HLC) and Historic Land-Use Assessment (HLA). *Scottish Geographical Journal*, 125 (1): 61-77.

Hirsch, E. (1995). Introduction - Landscape: Between Place and Space. In E. Hirsch and M. O'Hanlon (Editors), *The Anthropology of Landscape: Perspective on Place and Space* (pp. 1-30). Oxford: Clarendon Press.

ICOMOS (1964). *International Charter For The Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter 1964)*. Venice: 25-31.05.1964.

ICOMOS (2014). *The Florence Declaration on Heritage and Landscape as Human Values*. Florence: 9-14.11.2014.

ICOMOS - IFLA (1982). *The Florence Charter : Historic Gardens*. Florence: 21 May 1981.

ICOMOS - IFLA (2017). Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage (GA 2017 6-3-1 – Doctrinal Texts). 30.07.2017.

Inglis, F. (1977). Nation and Community: A Landscape and its Morality. *The Sociological Review*, Vol.25, Issue.3, (pp. 489-514). DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1977.tb00301.x>

Ingold, T. (1993). The Temporality of Landscape. *World Archaeology*, Vol.25, No.2, Conceptions of Time and Ancient Society (pp. 152-174).

Ingold, T. (2011). Landscape or Weather-World?. In T. Ingold (Editor), *Being Alive: Essays on Movement, Knowledge and Description* (pp. 126-135). London: Routledge.

Jackson, J.B. (1984). *Discovering The Vernacular Landscape*. New Haven and London: Yale University Press.

Johnston, R. (1998). Approaches to the perception of landscape. *Archaeological Dialogues*, Vol 5, Issue 01: pp. 54-68. doi:10.1017/S138020380001161

Kaplan, R. (1985). The Analysis of Perception via Preference: A strategy for studying how the environment is experienced. *Landscape Planning* 12: 161-176.

Knapp, A.B. & Ashmore, W. (1999). *Archaeological Landscapes: Constructed, Conceptualized, Ideational*. In W. Ashmore, A.B. Knapp, (Eds.), *Archaeologies of Landscape Contemporary Perspectives* (pp. 1-30). Blackwell Publishers.

Marquardt, W.H. & Crumley, C.L. (1987). Theoretical Issues in the Analysis of Spatial Patterning. In Crumley, C.L. and Marquardt, W.H. (Eds.), *Regional Dynamics: Burgundian Landscapes in Historical Perspective* (pp. 1-18), San Diego, Academic Press.

Meinig, D.W. (1979). The Beholding Eye – Ten Versions of the Same Scene. In D.W. Meinig (Ed.), *The Interpretation of Ordinary Landscapes:*

Geographical Essays (pp. 33-48). Oxford: Oxford University Press.

Ministry of Housing, Communities & Local Government, U.K. (2019). *National Planning Policy Framework*.

<<https://www.gov.uk/guidance/national-planning-policy-framework>>, erişim tarihi 15.11.2020.

Office of the Deputy Prime Minister of the United Kingdom (ODPM). (1990). *Planning Policy Guidance 16: Archaeology and planning*.

Olwig, K.R. (1996). Recovering the Substantive Nature of Landscape. *Annals of the Association of American Geographers*, 86:4, 630-653.

Olwig, K.R. (2004). "This is Not a Landscape": Circulating Reference and Land Shaping. In Palang, H., Sooväli, H., Antrop, M. and Setten, G. (eds), *European Rural Landscapes: Persistence and Change in a Globalising Environment* (pp. 41-65). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Olwig, K.R. (2007). The Practice of Landscape 'Conventions' and the Just Landscape: The Case of the European Landscape Convention. *Landscape Research*, Vol. 32, No.5: 579-594.

Olwig, K.R. (2008). Performing on the Landscape versus Doing Landscape: Perambulatory Practice, Sight and the Sense of Belonging. Vergunst, J.L., & Ingold, T. (Eds.). *Ways of Walking: Ethnography and Practice on Foot* (pp. 81-91). Ashgate.

Potthoff, K. (2013). The use of 'cultural landscape' in 19th century German geographical literature. *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography*, 67:1, 49-54. DOI: 10.1080/00291951.2012.759617

Rapoport, A. (2004). *Kültür Mimarlık Tasarım* (S. Batur, Çev.). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

Relf, E. (1981). *Rational Landscapes and Humanistic Geography*. Routledge Revivals. London: Croom Helm.

Roymans, N. (1995). The cultural biography of urnfields and long-term history of a mythical landscape. *Archaeological Dialogues*, 2:1, 2-38.

Sauer, C.O. (1925). 'The Morphology of Landscape. University of California Publications in Geography 2', reprinted in Wiens, J. A., Moss, M. R., Turner, M. G. and Mladenoff, D. J. (Editors) (2007). *Landscape Ecology* (pp. 36-70), Columbia University Press.

Schama, S. (1995). *Landscape and Memory*. New York: Vintage Books.

Tilley, C. (1994). *A Phenomenology of Landscape: Places, Paths and Monuments*. Oxford: Berg Publisher.

Tilley, C. (2004). *The Materiality of Stone - Explorations in Landscape Phenomenology:1* (1st ed.). Berg Publishers.

Tilley, C. (2006). Introduction: Identity, Place, Landscape and Heritage. *Journal of Material Culture*, Vol.11(1-2):7-32. DOI: 10.1177/1359183506062990

UNESCO (1962). Recommendation Concerning the Safeguarding of Beauty and Character of Landscapes and Sites. The General Conference of the UNESCO. Paris: 9-12 November 1962.

UNESCO (1972). Convention concerning the Protection Of The World Cultural and Natural Heritage. Adopted by the General Conference of UNESCO. Paris: 17 October- 21 November 1972.

UNESCO (1994). Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention (WHC 2/Revised, February 1994). UNESCO World Heritage Center. <<http://whc.unesco.org/en/guidelines/>>, erişim tarihi 25.08.2024.

UNESCO (2011). Recommendation on the Historic Urban Landscape, including glossary definitions. UNESCO World Heritage Center. Paris: 10.11.2011.

UNESCO (2023). Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention (WHC 23/01, 24 September 2023). UNESCO World

Heritage Center. <<http://whc.unesco.org/en/guidelines/>>, erişim tarihi 25.12.2023.

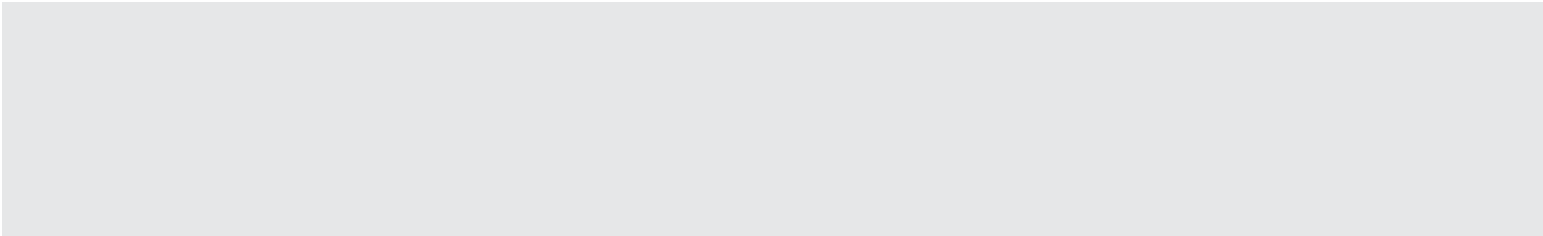
UNESCO & ICOMOS (1992). Report of the Expert Group on Cultural Landscapes. La Petite Pierre: 24-26 October 1992.

Widgren, M. (1997). Landskap eller objekt: Kring kulturminnesvårdens problem att hantera landskapets historia. In Brandelsmo, J., Jones, M., Olwig, K., Widgren, M. (eds.). *Landskapet som historie* (pp. 5-16). NIKU Temahefte 4, NIKU Norsk institutt for kulturminneforskning.

Widgren, M. (1999). Is landscape history possible? Or, how can we study the desertion of farms?. In Ucko, P. J. and Layton, R., (Eds.), *The Archaeology and Anthropology of Landscape: Shaping Your Landscape*, (pp. 95-105). London: Routledge.

Wilkinson, T.J. (2006). The Archaeology of Landscape. In Bintliff, J. (Ed.), *A Companion to Archaeology* (pp. 334-356). Oxford: Blackwell Publishing.

Witcher, R.E. (1999). GIS and Landscapes of Perception. In Gillings, M., Mattingly, D. and van Dalen, J. (Eds.), *Geographical Information Systems and Landscape Archaeology* (pp. 13-22). Oxford: The Alden Press.

peyzaj

